

ΠΝΕΥΜΑ

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΓΕΝΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΘΡΗΣΚΕΙΑ — ΕΠΙΣΤΗΜΗ — ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ — ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ — ΠΟΙΗΣΙΣ — ΤΕΧΝΗ — ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ & ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΣΠΥΡΙΔΩΝ Κ. ΓΟΥΔΕΛΗΣ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β' ΕΤΟΣ 4 (1944) — ΤΕΥΧΟΣ 13-17

ΑΘΗΝΑΙ 17 ΜΑΡΤΙΟΥ 1944

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- ΣΠΥΡΙΔΩΝ Κ. ΓΟΥΔΕΛΗΣ, Καθηγητής Νέοι πνευματικοί όριζοντες.
Α. Σ. Ὁδηγὸς τῶν φοιτητῶν τῶν Ἀνωτάτων Σχολῶν.
ΑΝΤΩΝΙΟΣ Χ. ΧΑΤΖΗΣ, Καθηγητὴς Πανεπιστημίου Περὶ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ δράματος.
ΚΩΝ. ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ, Καθηγ. Παν/μίου. Πολεμικὰ Χριστούγεννα—Εἰς τὸν Ὑψιστον (ποιήματα).
ΣΠΥΡΙΔΩΝ Κ. ΓΟΥΔΕΛΗΣ, Καθηγητὴς. Περὶ τινος περιέργου ἀντινομίας. Ὑποκειμενισμός
καὶ ἀντικειμενικὴ ἀλήθεια.
ΕΥΛΟΓΙΟΣ ΚΟΥΡΙΑΔΑΣ, Καθηγητὴς Πανεπιστημίου Μεγάλου Βασιλείου βίος καὶ ἔργα.
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Θ. ΖΩΡΑΣ, Καθηγητὴς Πανεπιστημίου Αἰσθητικαὶ θεωρίαι τοῦ Κάλβου.
ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ — ΠΑΛΑΙΟΣ Τὸ Δίκαιον τῆς Γόρτυνος.
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΡΟΥΝΙΟΣ, Γυμνασιάρχης Ἀρσακείου Ἀθηνῶν Περὶ τῆς συμβολῆς τοῦ
Ἱεροῦ Κλήρου εἰς τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν παλιγγενεσίαν.
ΑΝΤΩΝΙΟΣ Χ. ΧΑΤΖΗΣ, Καθηγητὴς Πανεπιστημίου Μυζηθρᾶς—Μυστράς.
ΕΡΡΙΚΟΣ ΣΚΑΣΣΗΣ, Πρύτανης τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Πρὸς τοὺς Φοιτητάς, Πανε-
πιστημιακὰ ζητήματα.

Βιβλιοκρισίαι — Ἀλληλογραφία — Ποικίλα — Γεγονότα καὶ Σχόλια

ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ ΔΡΑΧ. 100.000

ΠΝΕΥΜΑ

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

(Θρησκεία, Ἐπιστήμη, Φιλοσοφία, Λογοτεχνία, Ποίσεις, Τέχνη, Γράμματα)

Ἰδιοκτήτης καὶ Διευθυντής: ΣΠΥΡΙΔΩΝ Κ. ΓΟΥΔΕΛΗΣ, Καθηγητής

Ἔτος ιδρύσεως 1941

Ἐκδίδεται τὴν 1ην ἐκάστου μηνός

Τεύχος 13—17: Νοέμβριος 1943—Μάρτιος 1944

Γραφεῖα: Διευθύνσεις, Σύνταξις, Σταδίου 39, Ἀριθ. τηλεφ. 26.676
Διαχειρίσεις, Διεκπεραίωσης, Ἀγγέλου Βλάχου 8, Ἀριθ. τηλεφ. 25.992

Χρηματικά ἐμβάσματα καὶ ἐπιστολαὶ ἀποστέλλονται πρὸς τὸν Διευθυντὴν
κ. ΣΠΥΡΙΔΩΝΑ Κ. ΓΟΥΔΕΛΗΝ ὁδὸς Ἀγγέλου Βλάχου ἀριθ. 8.

Συνδρομὴ ἑτησίᾳ προπληρωτέα δραχ. 700.000. Τιμὴ φύλλου δραχ. 100.000.
Χειρόγραφα δημοσιευόμενα ἢ μὴ δὲν ἐπιστρέφονται.

Δι' ἑκάστον ἐκδιδόμενον ἐπιστημονικὸν σύγγραμμα ἢ λογοτεχνικὸν βιβλίον, οὗ ἀποστέλλονται
πρὸς τὴν Διεύθυνσιν τοῦ ἡμετέρου περιοδικοῦ δύο ἀντίτυπα γίνεται ἰδιαίτερα κριτικὴ.

Διὰ πᾶσαν διαφήμισιν ἢ ἀγγελίαν γίνεται ἰδιαίτερα συμφωνία.

Τὸ περιοδικὸν «Πνεῦμα» πωλεῖται παρ' ἅπασιν τοῖς κεντρικοῖς
Βιβλιοπωλείοις καὶ Περιπτέροις διὰ τοῦ Πρακτορείου Ἀθηνῶν.

ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ ΤΟΥ ΠΡΟΣΕΧΟΥΣ ΤΕΥΧΟΥΣ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΛΟΥΒΑΡΙΣ, Ὑπουργὸς τῶν Θρησκευμάτων καὶ τῆς Ἑθνικῆς Παιδείας, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τῆς Παντείου Σχολῆς. Οἱ Σεβασμιώτατοι Μητροπολίται Τρίκκης καὶ Σταγῶν ΠΟΥΚΑΡ, ΠΟΣ, Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφανείων ΙΕΖΕΚΙΗΛ, Νευροκοπίου ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΒΟΡΕΑΣ, Ὁμότιμος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ Ἀκαδημαϊκός, ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΣ, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ Ἀκαδημαϊκός, ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΧΑΤΖΗΣ, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου, ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ ΒΟΛΙΔΗΣ, Γενικὸς Ἐπόπτης τῶν γραπτῶν ἀρχαιολ. μνημείων τοῦ Κράτους, ΣΤΑΥΡΟΣ ΠΛΑΚΙΔΗΣ, καθηγητὴς τῆς Ἀστρονομίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, Διευθυντὴς τοῦ Πανεπιστημίου. Ἰνστιτούτου τοῦ Ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΒΕΛΛΑΣ, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου. ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΡΜΙΡΗΣ, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΖΩΡΑΣ, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου. ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ, τ. ἐπικουρικός καθηγητὴς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΡΟΥΝΙΟΣ, Γυμνασιάρχης τοῦ Ἀρσακείου Ἀθηνῶν.

Εἰκόνες: ὑπὸ Σπυρίδωνος Βικάντου, Καθηγητοῦ τῆς Ἀνωτάτης Σχολῆς
Καλῶν Τεχνῶν, Δημητρίου Κράτη, Καθηγητοῦ—Ζωγράφου.

Ἀπαραίτητος δῆλωσις

Τὸ ἡμέτερον περιοδικὸν «Πνεῦμα», οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει
ἀπολύτως πρὸς τὸ νεοεκδοθὲν περιοδικὸν «Νέον Πνεῦμα».

Ἀναβάλλονται διὰ τὸ προσεχὲς τεύχος:

Βιβλιογραφία—Θέατρον—Ἡμερήσιος τύπος—Μουσικὴ—Εἰδήσεις—Θεῖον
κήρυγμα—Σκέψεις καὶ Κρίσεις, Φιλοσοφικά, Ἐκκλησιαστικά Χρονικά.

Σημειώσεις: Τὰ ἐν τοῖς ἐξωφύλλοις κοσμήματα, τὰ ἐσωτερικὰ ἐπίτιτλα καὶ αἱ λοιπαὶ βυζαντινὰ διακοσμήσεις τοῦ περιοδικοῦ ἡμῶν παρεχωρήθησαν εὐγενῶς ὑπὸ τοῦ κ. Ἀναστ. Ὁρλάνδου καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ Ἀκαδημαϊκοῦ, πρὸς δὲν ἢ Διεύθυνσις ἐκφράζει τὰς θερμὰς αὐτῆς εὐχαριστίας.

ΠΝΕΥΜΑ

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΓΕΝΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΕΤΟΣ Δ' 1944
ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΑΘΗΝΑΙ 1 ΜΑΡΤΙΟΥ 1944

ΤΕΥΧΟΣ 13—17
ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΠΝΕΥΜΑ

Νέοι πνευματικοὶ ὀρίζοντες

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΑΓΑΠΗΣ ΚΑΙ ΕΛΠΙΔΟΣ

ΠΡΕΣΒ. Γ. Πριώνη
ΗΜΕΡΟΜ. 22-8-88

ΑΡΙΘ. 42124

Διὰ τοῦ παρόντος τεύχους τὸ ἡμέτερον περιοδικόν, τὸ «Πνεῦμα», εἰσέρχεται εἰς νέαν, καθαρῶς δ' ἐπιστημονικὴν περιόδον.

Συνεργάται διακεκριμένοι καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ Ἀκαδημαϊκοί, ἀνώτατοι Ἐκκλησιαστικοὶ Λειτουργοὶ καὶ τῶν γραμμάτων γενικῶς ἄνθρωποι, ἐν τῇ προσπάθειᾳ αὐτῶν, ὅπως φανῶσι χρήσιμοι καὶ ὠφέλιμοι εἰς τὸ Ἔθνος, οἶονεὶ ἐναμιλλώμενοι διὰ τῶν στηλῶν τοῦ «Πνεύματος» θὰ προσφέρωσιν ὅ,τι νέον ἐν τῇ Ἐπιστῇ, ἥς τυγχάνουσιν ἐπίσημοι ἱεροφάνται, ἐπίζηλοι θεράποντες καὶ ἀκαταπόνητοι ἐργάται.

Ἡ Διεύθυνσις θεωρεῖ ἑαυτὴν εὐτυχῇ, διότι θὰ δυνηθῇ τοιοῦτοτρόπως νὰ ἀνταποκριθῇ πρὸς τὰς πνευματικὰς ἀνάγκας καὶ ἀξιώσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ κοινοῦ συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχάς, ἃς ἐν ἀρχῇ τῆς ἐκδόσεώς τοῦ «Πνεύματος» ἐξήγγειλε, ὅτι θὰ ἡκολούθει καὶ ὑπὲρ ὧν νῦν ὄλαις δυνάμει προτίθεται νὰ ἀγωνισθῇ.

Αἱ ἀρχαὶ δὲ αὗται συμπίπτουσαι ἐκ τινος ἐπόψεως πρὸς τὸν πόθον τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας, ὅπως ἴδῃ τὸ Ἔθνος ἡμῶν ἀνακαινούμενον ἐν πᾶσι, θὰ συμβάλλωσιν, ὡς εἰκός, εἰς τὴν ἀναδημιουργίαν καὶ τὴν διέγερσιν τῶν πνευματικῶν ἐκείνων ἐλατηρίων, δι' ὧν ἡ ἀθάνατος Ἑλληνικὴ Φυλὴ, αἰετοῦ διὰ μέσου τῶν αἰώνων, οἶονεὶ οἰσθηλατομένη, φέρεται πρὸς τὰ ἰδεώδη καὶ ὕψηλά.

Ἡ θεραπεία κατὰ ταῦτα τῆς ἐπιστήμης, τῆς φιλοσοφίας, τῆς ποιήσεως, τῆς τέχνης καὶ τῆς λογοτεχνίας, ἢ προώθησις τῆς δημιουργικῆς νοητικῆς τοῦ Ἑλλήνος ἱκανότητος, τὸ σάλπισμα ὑπὲρ τῆς πνευματικῆς τοῦ ἔθνους ἀνανήψεως, ἢ θρησκευτικὴ ὡς καὶ ἡ ἠθικὴ κατάρτισις καὶ προαγωγή τοῦ πληρώματος τῆς Ὁρθοδόξου Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, μακρὰν πάσης θρησκοληψίας, πάντα ταῦτα ὄντα ἢ κατευθυντήριος γραμμὴ οἶονεὶ τὸ πρόγραμμα τοῦ «Πνεύματος», καὶ κατὰ τὴν δευτέραν ἐπιστημονικὴν τούτου περίοδον, θὰ συντελέσωσι τῷ ὄντι, ὥστε οἱ τὴν Ἑλληνικὴν

κοινωνίαν ἀποτελοῦντες νὰ ζήσωσιν ἐν ἀτμοσφαίρᾳ ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ἐλευθερίας καὶ εὐκρινούς ἀμοιβαίας κατανοήσεως τὸν βίον τὸν πολιτικὸν τὸν ἀνώτερον, δὲν ἀρμόζει καὶ ἐπιβάλλεται νὰ διάγωσι πάντες οἱ ἐπὶ τῆς γῆς πράγματι ἀληθῶς προηγμένοι καὶ πεπολιτισμένοι εὐγενεῖς λαοί.

Καὶ τοῦτο διότι ἐκεῖ ὅπου ὁ πολιτισμὸς βαίνει τὴν ἀνιοῦσαν μονοπλευρῶς εἴτε δηλαδὴ καθαρῶς πνευματικῶς, εἴτε ἀποκλειστικῶς ὕλικῶς, δὲν εἶναι δυνατόν, οὐχὶ κατὰ μίαν ἀπλὴν ἐκδοχὴν, ἀλλὰ κατὰ βεβαίαν ἐπιστημονικὴν πλέον ἀλήθειαν, νὰ παρουσιασθῶσι τὰ ἀγαθὰ τὰ πνευματικὰ καὶ τὰ ὕλικά, ἅτινα ἀμφοτέρω τυγχάνουσιν ἀπαραίτητα διὰ τὴν εὐτυχὴ διαβίωσιν τῶν κοινωνικῶν ὄντων καὶ τὴν συνεχῇ πρὸς τὰ ἀνώτερον πνευματικὴν κατευθύνσιν καὶ προαγωγὴν αὐτῶν.

Ὅτι δ' ὁ πολιτισμὸς, οὗ τὸ περιεχόμενον τυγχάνει ἐπιγέννημα καὶ συμφύεσις πρὸς τὰ ἐκαστοτε πορίσματα τῆς ἐπιστήμης, τῆς φιλοσοφίας, τῆς τέχνης καὶ τῆς θρησκείας καὶ ἰδίᾳ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας τὰ ἀψευδῆ καὶ ἀδιαφιλονίκητα αὐτῆς διδάγματα, δέον νὰ ᾖ, ὡς ἀνωτέρω ἀνεπτύξαμεν, διφυῆς, πνευματικὸς καὶ ὕλικός, τοῦτο κάλλιον διδάσκεται ὑπὸ τοῦ ἀψευδοῦς στόματος τῆς μακραίωνος ἱστορίας.

Ὑπὲρ τοιούτων ὀνίων ἀπόψεων, λογικῶν δὲ πραγματικότητων, ὧν τὴν ἐπικράτησιν ἡ Ἑλληνικὴ κοινωνία νύχθη ἀπ' ἀρχῆς, τὸ «Πνεῦμα» ἀκόλουθον πρὸς τὰς ὑπ' αὐτοῦ ἀναληφθείσας ὑποχρεώσεις θὰ ἐργασθῇ πάσης δυνάμει πεπειθὸς, ὅτι διὰ τῆς τοιαύτης ἐπιστημονικῆς συλλήβδην προσπάθειας καὶ αἱ τεθεῖσαι καὶ ἐξαγγελθεῖσαι ὑπ' αὐτοῦ ἀρχαὶ τηροῦνται καὶ πραγματοποιοῦνται, ἀλλὰ καὶ τὰ πάσης φύσεως συμφέροντα τοῦ ἔθνους ἡμῶν, πνευματικὰ καὶ ὕλικά, εὐκρινῶς, σπουδαίως καὶ ἀσφαλῶς προωθοῦνται, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ μεγάλως προάγονται.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ Κ. ΓΟΥΔΕΛΗΣ

Ὁδηγὸς τῶν φοιτητῶν τῶν Ἀνωτάτων Σχολῶν

Παρά πολλῶν φιλομαθῶν φοιτητῶν πολλάκις ἤρω-
τήθημεν περὶ τοῦ τρόπου τῆς σπουδῆς καὶ τῆς μελέ-
της· πάντοτε ἐσπεύδομεν νὰ δίδωμεν συμβουλὰς καὶ
νὰ ὑποδεικνύομεν τὸ ἐκάστοτε συμφέρον· τὸ αὐτὸ
πράττουσιν, ὡς μανθάνομεν, καὶ καθηγηταί τινες τοῦ
Πανεπιστημίου καὶ ἰδίᾳ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς. Ἀλ-
λὰ πολλάκις ἠρωτήθημεν, ὡς ὑπάρχωσιν ὁδηγοὶ
τοῦ φοιτητοῦ ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἢ ξένῃ γλώσσῃ. Δυστυ-
χῶς μόνον ἐλάχιστοι τῶν φοιτητῶν δύνανται νὰ με-
λετήσωσι τοὺς ἐν ξέναις γλώσσαις γεγραμμένους
ὁδηγούς. Εὐτυχέστεροι ἦσαν οἱ παλαιότεροι Ἕλληνες
φοιτηταὶ καὶ δὴ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ὁθωνος.

Ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν
οἰοῦ Ῥουσσοπούλου εἶχε δημοσιευθῇ «Ὁδηγὸς τῶν φοι-
τητῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ὁθωνος, Ἀθήναι 1857»
(ὁφλίδες 208). Τὸ βιβλίον τοῦτο ἦτο διὰ τοὺς χρόνους
αὐτοῦ πολυτιμότερον· ἀλλὰ καὶ σήμερον δύναται ὁ
φοιτητὴς πάσης Ἀνωτάτης Σχολῆς νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῆς
μελέτης αὐτοῦ.

Ἡμεῖς ἀφοῦ προτάξωμεν ἀποσπάσματα τινα ἐκ
τοῦ εἰρημένου—δυσσευρέτου νῦν βιβλίου, ὅπερ προφα-
νῶς ἔχει ὑπ' ὀφιν δόκιμα ξένα βοηθήματα θὰ ἀνα-
μεν ποικίλας ὁδηγίας ἀντλοῦντες μὲν ἐκ ξένων πη-
γῶν, ἀλλ' ἔχοντες ὑπ' ὀφιν τὰς ἀνάγκας τῶν σπου-
δαστῶν τῶν ἐν Ἑλλάδι Ἀνωτάτων Σχολῶν.

1 (σ. 25). Ἀρκεῖ θέλησιν νὰ ἔχη τις, φίλοι φοιτη-
ται, καὶ ἀπόφασιν ἀκλόνητον πρὸς ἐπιστημονικὴν
ἐκπαίδευσιν καὶ διὰ καλῆς διαιρέσεως καὶ χρήσεως τοῦ
χρόνου καὶ τῶν ἀκροάσεων καὶ συντόνου σπουδῆς ἀνα-
ζωπυρουμένης διὰ διασκεδάσεως, ἥς ἄνευ καὶ ἡ ἀρί-
στη κεφαλὴ ἀπομωραίνεται, εἰς διάστημα πέντε ἐτῶν,
ἃ ἐγὼ νομίζω καὶ ἀναγκαῖα καὶ ἱκανὰ διὰ τὴν ἐν
τῷ Πανεπιστημίῳ παιδείαν, πάντα κατορθώνονται
καὶ δοῦλα γίνονται τῇ ἐπιμελείᾳ καὶ οὕτως ἀποτε-
λεῖται ὁ σπουδαστὴς ἀληθῶς πεπαιδευμένος.

2 (σ. 80). Εἰς τὴν ἀκρόασιν τῶν πλείστων μαθη-
μάτων εἶναι ὠφέλιμος ἡ προμελέτη, εἰς πάντα δὲ εἶ-
ναι ἀναγκαῖα ἡ ἐπιμελέτη, μερική καὶ γενική. Repetitio
est mater studiorum.

Ἡ ἀκρόασις πρέπει νὰ εἶναι τακτική καὶ συνε-
χής, ἥτοι νὰ μὴ διακόπτεται καὶ συμπληρώνηται ἐκ
τετραδίων ἄλλου φοιτητοῦ· τοῦτο πράττουσι συνήθως
οἱ ἀμελέστεροι νομίζοντες, ὅτι δὲν ἔχασαν τίποτε
ἀντιγράφοντας τὸ τετράδιον ἄλλου. Τὸ κακὸν ὅμως
δὲν εἶναι τὸσον μόνον· ὁ φοιτητὴς διακόπτων συχνὰ
τὰς ἀκροάσεις συνηθίζει οὕτως εἰς τὴν ἀμέλειαν,
ὥστε τέλος οὐτε περὶ συμπληρώσεως τῶν τετραδίων
φροντίζει, οὐτε περὶ ἀκροάσεως μαθημάτων.

Ἐντονος προσοχὴ εἰς τὴν ἀκρόασιν καὶ σημειώ-
σις τῆς σειρᾶς τῶν κυριωτέρων ἰδεῶν, ἐξ ὧν ἔπειτα
ἐν τῇ ἐπαναλήψει νὰ ἀναμνησθῇ καὶ συμπληρώσῃ τὰ
λείποντα. Ὑποτίθεται δὲ, ὅτι ὁ μαθητὴς δύναται νὰ
διακρίνῃ τὰ οὐσιώδη τῶν ἐπιδεικνυμένων καὶ μάλιστα
ὅταν τύχῃ νὰ ἀκούῃ καθηγητὴν ἐνασμενιζόμενον εἰς
παρεκβάσεις καὶ διηγήσεις ἀνεκδότων· ὅταν δὲ εὕρῃ
μεθοδικὸν καθηγητὴν, πρέπει πολὺ νὰ ἐπιστήσῃ τὴν
προσοχὴν αὐτοῦ εἰς τὴν μέθοδον, διότι δυσκόλως
δύνανται νὰ μάθῃ αὐτὴν ἐκ βιβλίων.

3 (σ. 82—83). Ὁ σκοπὸς τῆς ἰδιαιτέρας μελέτης
τοῦ φοιτητοῦ εἶναι διπλοῦς, πρῶτον μὲν ἡ κατάλη-
ψις τῶν ἀκαδημαϊκῶν παραδόσεων καὶ δευτέρον ἡ
συμπλήρωσις τῆς ἐπιστημονικῆς σπουδῆς· καὶ τὸ μὲν
πρῶτον γίνεται ἐφικτὸν τῷ φοιτητῇ ἀκολουθῆ-
σαντι τὰς ἀλλὰχοῦ διδομένας ὑπ' ἡμῶν συμβουλὰς, τὸ
δὲ δευτέρον κατορθοῦται α' διὰ τῆς ἐν οἴκῳ ἀνα-
γνώσεως βιβλίων ἐπιστημονικῶν περὶ τῶν διδασθέν-
των μαθημάτων καὶ β' διὰ τῆς σπουδῆς τοιούτων ἐπι-
στημῶν, ὁποῖαι δὲν διδάσκονται εἰς τὸ Πανεπιστή-
μιον καὶ γ' διὰ δοκιμῶν συγγραφικῶν.

4 (σ. 83). Ἡ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἀπὸ τῆς ἑδρας
παράδοσις ἐκάστοτε ἐπιστημονικοῦ μαθήματος δὲν

ἔχει τέλος τὴν ἐξάντησιν ὅλης τῆς ὕλης τοῦ μαθή-
ματος, ἀλλὰ τὴν γενικὴν ἐποψιν καὶ εἰσαγωγὴν εἰς
τὴν σπουδὴν αὐτοῦ δι' ἰδίᾳς ἐν οἴκῳ μελέτης· διὸ ὁ
μὲν Καθηγητὴς ὀφείλει ἐντὸς τοῦ ἑξαμήνου ἢ τοῦ ἑ-
τους νὰ τελειώσῃ τὸ διδάγμα αὐτοῦ, ὁ δὲ φοιτητὴς
πρὸς μελέτην μὲν αὐτοῦ πρέπει νὰ ἔχῃ τὸ καλύτερον
περὶ αὐτοῦ ἐγχειρίδιον, εἰς δὲ νὰ προμελετᾷ τὸ ἀκρο-
αθησόμενον μάθημα καὶ νὰ συγκρίνῃ ἔπειτα εἰς τὴν
ἐπιμελέτην τὰ ἀκουσθέντα· πρὸς πληρὴν ὅμως ἐκμά-
θησιν τοῦ ἀντικειμένου πρέπει νὰ ἔχῃ καὶ ἕτερον δι-
εξοδικὸν περὶ αὐτοῦ βιβλίον· πρὸ πάντων ὅμως ἀνάγ-
κῃ νὰ διαθέσῃ εἰς τὴν ἰδιαιτέραν ταύτην σπουδὴν τε-
τράδια διάφορα πρὸς ἐγγραφὴν τῶν συλλεγομένων
γνώσεων· διότι μόνον κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον δύνα-
ται νὰ χωνεύσῃ τὰς ἰδέας τῆς ἐπιστήμης καὶ νὰ τὰς
καταστήσῃ κτήμα ἴδιον καὶ ἀναφαίρετον.

5 (σ. 83—84). Τὰ τετράδια δὲ ταῦτα εἶναι διάφο-
ρα τῶν ἐν ταῖς παραδόσεσι γαφομένων καὶ τῶν ἐξ
αὐτῶν ἔπειτα γινομένων καὶ περιεχόντων τὴν σειρὰν
τῶν ἰδεῶν τοῦ ἀκροάματος συστηματικῶς. Τὰ τετρά-
δια ταῦτα ἄνευ συστηματικῆς τάξεως τὸ πρῶτον γρα-
φόμενα θὰ χρησιμεύωσιν αὐτῷ συλλεγομένων. Τῷ Φίλο-
λόγῳ π. χ. ἐν μὲν γενικὸν πρὸς σημειώσιν τῶν δια-
φόρων παροιμιῶν, γνῶμῶν, ἀποφθεγμάτων εὐφυῶν
κ.τ.λ., τὰ ὁποῖα εἰς τὴν ἀνάγνωσιν θὰ ἀπαντᾷ μετὰ
σημειώσεως τῶν χωρίων, εἰς δὲ εὐρίσκονται ἕτερον
εἰς σημειώσιν τῶν γραμματικῶν κανόνων, τρίτον πρὸς
σημειώσιν φοάσεων καὶ λέξεων. δ' τῆς Ἀρχαιολογίας
ε' τῆς Μυθολογίας, ς' τῆς Τέχνης, ζ' τῆς Ἱστορίας,
η' τῆς Γεωγραφίας, θ' Βιβλιογραφίας κ.τ.λ. ἡγουν δι'
ἐκάστην ἐπιστήμην ἐν πάντα δὲ πρέπει νὰ ἔχωσι πλα-
τὴν περιθώριον πρὸς σημειώσιν παρατηρήσεων καὶ
ἐυρέσεων ἄλλων. Ἐκ τούτων δὲ τῶν τετραδίων γί-
νονται ἔπειτα ἄλλα συστηματικὰ μὲ πῖνακας κατὰ
σελίδας.

6 (σ. 85). Δύσκολον εἶναι, σχεδὸν δὲ καὶ ἀδύνα-
τον, νὰ ἀκούσῃ ἢ καὶ νὰ εὕρῃ τις ἐν τῷ Πανεπιστη-
μίῳ πάντα τὰ μαθήματα τῆς ἐπιστήμης, ἣν σπουδά-
ζει. Πολλὰ αὐτῶν ἀνάγκη δι' ἰδιαιτέρας μελέτης νὰ
πορισθῇ, ἀφοῦ πρότερον μάθῃ ἀκριβῶς τὰ μέρη τῆς
ἐπιστήμης αὐτοῦ διὰ τῆς πρώτης ἀκροάσεως τοῦ πρῶ-
του ἔτους, ἡγουν τῆς ἐγκυκλοπαιδείας τῆς ἐπιστή-
μης αὐτοῦ.

Εἰς δὲ τὴν σπουδὴν τῶν τοιούτων μαθημάτων ἀ-
νάγκη νὰ καταφύγῃ ὁ σπουδαστὴς εἰς τὰ περὶ αὐτῶν
ὑπάρχοντα βιβλία καὶ ἀφοῦ εὕρῃ τὸ χρησιμώτερον,
τοῦτο πρέπει νὰ ἀναγνώσῃ ἐπιμελῶς σημειῶντων εἰς
τὸ περιθώριον τὰ χρήσιμα, ἐξ ὧν ἔπειτα νὰ κάμῃ σύ-
νοψιν εἰς ἴδιον τετράδιον. Ὅμως εἰς τὴν σπουδὴν τῶν
τοιούτων μαθημάτων ὁ φοιτητὴς δὲν πρέπει νὰ κατα-
τρίψῃ τὸν πολὺτιμον αὐτοῦ χρόνον πρὸς βλάβην τῆς
κυρίας αὐτοῦ ἐπιστήμης, ἥκιστα δὲ εἰς ἄλλα ἥτιον
σπουδαῖα ἔργα ἢ ἀνώτερα τῶν δυναμένων αὐτοῦ.

7 (σ. 85—87). Δύο εἶδη βιβλίων ἔχει νὰ ἀναγνώ-
σῃ ὁ φοιτητὴς εἰς ἐπιστημονικὴν ἐκπαίδευσιν α'. Τὰ
συντελοῦντα εἰς τὴν γενικὴν παιδείαν καὶ β'. τὰ ἀναγ-
καῖα εἰς ἐκμάθησιν τῆς ἰδιαιτέρας αὐτοῦ ἐπιστήμης.
Καὶ ταῦτα μὲν διττὰ ὄντα, ἐγχειρίδια καὶ διεξοδικὰ
πυνήματα, θὰ μάθῃ παρὰ τῶν διδασκόντων τὰ μαθή-
ματα τῆς ἐπιστήμης, ἣν σπουδάζει· ἐκεῖνα δὲ εἶναι
τὰ κλασσικὰ καλούμενα τῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων
καὶ τῶν νεωτέρων ἔθνων καὶ ἔτι τὰ καλὰ περιοδικὰ
συγγράμματα.

Ἀφοῦ δὲ καὶ τούτων καὶ ἐκείνων ἐκλέξῃς τὰ χρή-
σιμα εἰς τὸν σκοπὸν σου, τήρησον τοὺς ἐξῆς κανό-
νας εἰς τὴν ἀνάγνωσιν.

α'. Ἀναγίνωσκε τακτικῶς καθ' ὁρισμένας ὥρας.
β'. Μηδὲν ἀναγνώσεως ἀσκοπῆς.
γ'. Μηδὲν ἐκ προκαταλήψεως, (εἴτε διὰ τὸ ὄνο-
μα τοῦ συγγραφέως, εἴτε διὰ τὴν ἐπιγραφὴν, εἴτε διὰ
τὸ σχῆμα, τὸν τύπον κ.τ.λ.).

(Ἔπεται συνέχεια)

Α. Σ.

Περὶ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ δράματος (Μέρος Α')

Ὑπὸ ΑΝΤΩΝΙΟΥ Χ. ΧΑΤΖΗ, τακτικοῦ καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

[Σημείωσις τῆς Διευθύνσεως: Εἰμεθα εὐτυχεῖς καὶ
ὕπερφανοι, διότι δημοσιεύομεν ἡμεῖς πρῶτοι τὴν ἀπὸ μα-
κροῦ χρόνου ἀναμενόμενην ἐργασίαν περὶ τοῦ ἀρχαίου δρά-
ματος τὴν γραφείσαν ὑπὸ τοῦ διαπρεποῦς Καθηγητοῦ τῶν
Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν κ.
Ἀντωνίου Χατζῆ. Ἡ ἐργασία αὕτη, δι' ἣς ἀνατρέπεται
ἄρδην πᾶσα ἡ μέχρι τοῦδε διδασκαλία περὶ τοῦ ἀρχαίου
δράματος, θὰ κινήσῃ βεβαίως γενικὸν ἐνδιαφέρον ἐντὸς
καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ κυρίως τὴν σπουδάζουσαν
νεολαίαν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ θὰ ὠφελήσῃ· οἱ κ. κ. φοιτη-
ται θὰ ἔχωσι ἀριστον ἐγχειρίδιον καὶ βοηθῆμα ἐν τῇ μελέτῃ
αὐτῶν. Δυστυχῶς δημοσιεύεται ἄνευ τῶν εἰκόνων, αἵτινες
πολλὰ διαφωτίζουσι τὰ λεγόμενα].

Περὶ τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν δράμα καὶ τὴν ἀρχὴν
αὐτοῦ ἀσχολοῦμαι ἀπὸ μακροῦ χρόνου. Μελετῶν τοὺς
ἀρχαίους συγγραφεῖς τοὺς γράψαντας περὶ τοῦ ἀρ-
χαίου δράματος ἢ παρέχοντας εἰδήσεις περὶ αὐτοῦ
συνεξήταζον καὶ τὰ ἔργα τῶν νεωτέρων τὰ σχετικὰ
πρὸς τὸ παρὸν θέμα. Προῖον τῶν μακροχρονίων με-
λετῶν εἶναι ἐργασία φιλολογικὴ καὶ ἀρχαιολογικὴ
ἥτις θὰ δημοσιευθῇ (μετὰ πολλῶν εἰκόνων) θεοῦ εὐ-
δοκούντος ἐν τῇ σειρᾷ τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἀρ-
χαιολογικῆς Ἑταιρείας.

Ἐνταῦθα θὰ ἀναπτύξω τμήματά τινα τῆς εἰρη-
μένης ἐργασίας μου ἐπιθυμῶν νὰ δώσω τῇ Ἐπιστή-
μῃ ἐπὶ τοῦ παρόντος τὰ σπουδαιότερα πορίσματα
τῶν ἐρευνῶν μου.

Δύναμαι δὲ νὰ εἰπῶ ἄνευ τινὸς κόπου, ὅτι διὰ
τῆς παρούσης ἐρεῖνης λύονται ζητήματα, αἵτινα ἀπὸ
αἰῶνων ἀπασχολοῦν τὴν φιλολογικὴν καὶ ἀρχαιολο-
γικὴν ἐπιστήμην. Ὁφείλω δὲ νὰ τονίσω, ὅτι ἔτιχον
τοῦ ὀρθοῦ, διότι, ὅπου τοῦτο ἐπεβάλλετο, συνεξή-
τασα καὶ τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν γλῶσσαν.

Ἀλλὰ καὶ τοῦτο εἶναι σπουδαῖον· πολλοὶ ἀρ-
χαῖαι πηγαὶ δὲν εἶχον ἐν πάσῃ τῇ ἐκτάσει αὐτῶν
ἐξετασθῇ· τοῦτο βεβαίως θὰ φανῇ ἀπίστευτον, ἀλλ'
ὅμως εἶναι ἀληθές, ὡς θὰ λάβω πολλάκις ἀφορμὴν
νὰ εἰπῶ. Ἀλλὰ δὲν θέλω νὰ ἀποκρύψω, ὅτι κατὰ μυ-
ρίων δυσχερειῶν παλαίει τις ἕνεκα τῶν ἀσυγχωρή-
των ἐλλείψεων τῶν παρ' ἡμῖν βιβλιοθηκῶν.

Ὁ Ἀριστοτέλης πρῶτος ἔδειξεν ἡμῖν τὴν
ὁδόν, ἣν ὀφείλομεν νὰ βαδίσωμεν ἐν τῇ ἐρευνῇ
περὶ τοῦ ἀρχαίου δράματος· στερούμενος πη-
γῶν ἠναγκάσθη νὰ ἐξετάσῃ τὴν ἀρχὴν τῶν δρα-
ματικῶν ὄρων, ἵνα ἐξ αὐτῶν δημιουργήσῃ ἱστο-
ρίαν.

Ἐν τῷ Περὶ ποιητικῆς ἔργῳ αὐτοῦ δις (3 σ.
1448 α 35 καὶ 3 σ. 1448 β 1) (ὁ. καὶ κατ') βλε-
πομεν αὐτὸν ποιούμενον ὀρθὴν χρῆσιν τῆς
γλωσσικῆς ἐρεῖνης.

Τὴν μέθοδον τῆς Περιπατητικῆς σχολῆς ἡσπά-
σθησαν οἱ γραμματικοὶ τῶν Ἑλληνιστικῶν χρό-
νων καὶ οἱ μεταγενέστεροι τούτων.

Δυστυχῶς ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις πολ-

λοὶ τῶν φιλολόγων καὶ ἀρχαιολόγων ἐδέχθησαν
ἀβασανίστως ἄλλοι μὲν ταύτην, ἄλλοι δὲ ἐκεί-
νην τῶν ἀρχαίων γνῶμῶν ἀλλὰ πολλοὶ τούτων
περιεῖχον αὐτοσχεδιάσματα καὶ παρερμηνείας.
Οὐδεὶς θὰ ἐκπλαγῇ, ὅταν ἴδῃ ὅτι μέθοδος καὶ
τάξεις ἐν τῇ ἐρευνῇ ἀπαλλάσσουσιν ἡμᾶς πολ-
λῶν σφαλμάτων. Τέλος παρατηρῶ, ὅτι τινὲς
ὑπερτιμῶντες τὴν σημασίαν τῶν ἔργων τῆς τέ-
χνης παρορῶσιν ἐν τινὶ μέτρῳ τὴν σημασίαν τῶν
γραπτῶν πηγῶν.

Καθ' ἡμᾶς λελογισμένη καὶ ἀδιάλειπτος
συνεξέτασις τῶν γραπτῶν μνημείων καὶ τῶν ἔρ-
γων τῆς τέχνης θὰ ἀγάγῃ τὴν ἐρευνᾶν εἰς
ἀσφαλὴ καὶ βέβαια συμπεράσματα (').

Ὅτι τὸ ἀρχαῖον δράμα προήλθεν ἐκ τῆς λα-
τρείας τοῦ Διονύσου—Φαλλήνος, μεθ' ἧς ἔμεινε
συνηγόμενον κατὰ τοὺς δοκίμους χρόνους, εἴ-
ναι ἀλήθεια ἀναντίρρητος· ὅτι δὲ καὶ πάντα τὰ
εἶδη τοῦ ἀρχαίου δράματος ἦλθον ἐκ Πελοπον-
νήσου, δέχονται οἱ πλείστοι τῶν ἀσχοληθέντων
περὶ αὐτό, θὰ ἐνισχύσῃ δὲ καὶ ἡ παρούσα
ἐρευνα.

Ἡ παρούσα ἐργασία (ἐν τῷ Β' μέρει) θὰ δει-
ξῇ, ὅτι ἡ λατρεία καὶ ἄλλων θεῶν εἶχε δραμα-
τικὰ στοιχεῖα, αἵτινα, ὡς εἶναι πιθανόν, παρέ-
λαβε τὸ ἀρχαῖον δράμα.

Ἐτερον μέγα ζήτημα εἶναι τοῦτο: τοῦ ἀρ-
χαίου δράματος τὰ εἶδη ἦσαν ποτε ἠνωμένα;
Παρὰ τὸν νόμον εἶχε νομὸν τὸ ἀρχαῖον δρά-
μα; Παρὰ ταῦτα ὅπῃρθε καὶ φαλλικὸν ἔσμα; Ἡ
Ἀλκήστις τοῦ Εὐριπίδου εἶχεν ἀρχαιότερα πρό-
τυπα (');.

Ἡ δωρικὴ γλῶσσα τῶν χορικῶν ᾠσμάτων
δὲν διδάσκει περὶ τῆς ἐκ Πελοποννήσου κατα-

(1) Τὰ κυριώτατα τμήματα τῆς παρούσης μελέ-
της ἐγράφησαν τῷ 1910. Τὰ ἐν αὐτῇ πορίσματα ἐν
εὐρείᾳ περιλήψει κατέστησα τὸ πρῶτον γνωστὰ κατὰ
τὸ χεῖμα ἐν ἑξαμῶνι 1935—1936 διδάσκων ἐν τῷ
Πανεπιστημίῳ Θεσσαλονίκης, ἔνθα τὸ πρῶτον ἐδί-
δαξα Ἑλληνικὴν γραμματικὴν (Περὶ δράματος).
Εἶτα ἐν Ἀθήναις ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἐν τῷ εἰδικῷ
φροντιστηρίῳ μου τοῦ ἔτους 1935—1937 διεξοδικώτε-
ρον διέλαβον τὸ πρῶτον περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος. Ἡ
ἐργασία τοῦ Ziegler (παρὰ Pauly—Wissowa RE. L. Tra-
goedia) προσήλθεν ὕστερον (1937) ἐπικυρικῶς.

(2) Ο. F. Brommer, Satyroi, Würzburg 1937, πα-
ρέχει καθ' ἡμᾶς πολὺτιμον βοήθημα διὰ τοῦ ἔργου
αὐτοῦ.

γωγῆς τῆς τραγωδίας: Ἀλλὰ καὶ αἱ πρὸς τὴν κωμωδίαν σχετιζόμεναι λέξεις *κόβαλος*, *φλύαρος*, *φλύαξ* κ. ἄ. δὲν ὑποδηλοῦσι τὰς σχέσεις τῆς κωμωδίας πρὸς δωρικὴν χώραν; Πβ. A. Thumb, Die griechische Sprache im Zeitalter des Hellenismus, Strassburg 1901, σ. 60 καὶ Schmid—Stählin, Geschichte der griechischen Literatur, τόμ. I, σ. 636, 5.

Ἐάν δεχθώμεν σχέσιν τῆς τραγωδίας πρὸς τὸν πελοποννησιακὸν—δωρικὸν διθύραμβον (πβ. Wilamowitz), οἱ *φαλλοφόροι* καὶ οἱ *φαλλῶδοι* δὲν θὰ ταυτισθῶσι καὶ δὲν θὰ θεωρηθῶσι γνήσια τέκνα τῆς δωρικῆς Πελοποννήσου; Περὶ τῆς δωρικῆς ἀρχῆς τῆς κωμωδίας καὶ τοῦ σατυρικοῦ δράματος ἰδὲ κατωτέρω.

**

Δράμα

Τὸ ρ. *δρᾶν* καὶ τὸ ὄνομα *δρᾶμα* ἐξητάσθησαν ἤδη πρὸ τοῦ Ἀριστοτέλους, ὡς διδασκόμεθα ἐκ τοῦ ἔργου αὐτοῦ Περὶ ποιητικῆς 3 p. 1448 b 1 *καὶ τὸ ποιεῖν αὐτοὶ μὲν (φασὶν οἱ Δωριεῖς) δρᾶν, Ἀθηναίους δὲ πράττειν (προσαγορεύειν)* ἐντεῦθεν εἰκαζόν, ὅτι ἡ ἀρχὴ τοῦ δράματος ὀφείλει νὰ ζητηθῇ παρὰ τοῖς Δωριεῦσι τῆς Πελοποννήσου. Ὡς φαίνεται, ὁ Ἀριστοτέλης δέχεται τὴν ἀποψιν τῶν Πελοποννησίων.

Ἡ λέξις *δρᾶμα* χρησιμοποιοῖται τὸ πρῶτον παρὰ Σόλωνι πβ. Schmid—Stählin ἔ. ἄ. τόμ. Α' σ. 631, 1.

Τὸ ῥήμα *δρᾶν* ἀπαντᾷ εἴτα παρὰ τοῖς ποιηταῖς (π.χ. Αἰσχύλῳ) καὶ τοῖς πεζογράφοις οἵτινες βεβαίως παρέλαβον παρὰ τῶν δραματικῶν ποιητῶν. Ἀνάλογον φαινόμενον ἔχομεν καὶ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις: οὕτω τὸ γαλλ. *agir* (=δρᾶν, πράττειν, ἐνεργεῖν, Rolle spielen: ἰδ. Sachs—Villate!) παρέλαβεν ἡ Γερμανικὴ γλῶσσα: *agiren*.

Περὶ τῆς δωρικῆς ἀρχῆς τῶν ὄρων *τραγωδός*, *κωμωδός*, *σάτυρος* θὰ εἴπω κατωτέρω ἐνταῦθα ὅμως λέγω, ὅτι τὴν δωρικὴν ἀρχὴν τῶν λέξεων *δρᾶν* καὶ *δρᾶμα* δέχονται πολλοί πβ. Wilamowitz, Neue Jahrbücher 1912, σ. 467, 3, Schmid—Stählin τόμ. Α' σελ. 629, 2 καὶ σ. 631 (ἄνω) καὶ Β' σ. 37, 2 πβ. καὶ W. Aly, Glotta 15 (1926) σ. 94.

Περὶ τῆς σημασίας τῶν λέξεων *δρᾶν* καὶ *δρᾶμα* πβ. Schmid—Stählin ἔ. ἄ. τόμ. Β' σ. 26, 5 καὶ 37, 2 (').

**

Τραγωδία

Ἡ τραγωδία εἶναι δωρικὸν—πελοποννησιακὸν εὐρημα. Ὁ Θερμίστιος 27 σ. 406, 22 Δ εὐστοχάτα διετύπωσε τοῦτο ὡδε: «*τραγω-*

(1) Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ νομίζω, ὅτι ὀφείλω νὰ παραπέμψω εἰς συγγραφὴν μου, ἐνθα παρέχω καὶ ἄλλην σημασίαν τῆς λέξεως *δρᾶμα*: Anton Chatzis (Χατζής), Der Philosoph und Grammatiker Ptolemaios Chennos, Paderborn 1914 [Studien zur Geschichte und Kultur des Altertums Bd. VII 2], I σ. XIX κ. ἔ.

δίας εὐρεται μὲν Σικυνῶνιοι, τελεσιουργοὶ δὲ Ἀττικοὶ ποιηταί».

Τοῦτο θὰ βεβαιώσῃ καὶ ἡ ἐτυμολογία τῆς λέξεως *τραγωδία*: τὴν ἔρευναν περαιτέρω θὰ βοηθήσῃ καὶ ἡ συνεξέτασις τῶν λέξεων *φαλλῶδός*, *φαλλοφόρος*, *φαλλαγῶν* καὶ *τραγηφόρος*.

Εἴτα θὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι τὰ ὀνόματα ἐπλάσθησαν ὅτε τὸ δράμα «*ἐπέδραινον*» μόνον χορευτοὶ (*τραγωδοί*, *κωμωδοί* καὶ *σάτυροι*: ἰδὲ κατωτέρω)

Οἱ χορευτοὶ ἐνεφανίζοντο ἀσφαλῶς ὡς ὅπαδοι τοῦ Διονύσου—Φαλλήνος, οὕτινος τὸ ἱερὸν σύμβολον, τὸν φαλλόν, ἦγον ἐν πομπῇ εἰς τὴν ὀρχήστραν κατὰ τὴν ἐορτὴν αὐτοῦ, ἀφ' ἧς ἀπερρευσαν πάντα τὰ εἶδη τοῦ δράματος.

Κατὰ τὸν O. Gruppe, ἔ. ἄ. σ. 1422, ὁ φαλλὸς εἶναι αὐτὸς ὁ Διόνυσος: τὰ ἐπιχειρήματα αὐτοῦ εἶναι ἰσχυρότατα καὶ δὲν θέλω νὰ ἐπαναλάβω ταῦτα. Πρὸς ἐνίσχυσιν προσάγω τὸ γεγονός, ὅτι ἐν Σπάρτῃ οἱ θεοὶ Διόσκουροι ἐλατρεῦντο ἀρχικῶς ὑπὸ τὴν μορφήν δύο συννημένων ἄλλ' ἐν διαστάσει σανίδων (πβ. λ. *δὲ-κανα* καὶ ἔργα τέχνης!).

Αἱ προταθεῖσαι ἐτυμολογίαι τῆς λέξεως *τραγωδία* εἶναι αἱ ἐξῆς κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν.

1. *τράγος+φῶδῃ* (=ἡ ἐπὶ τράγῳ φῶδῃ) > *τραγωδία*: Πάριον χρονικὸν 43(1) (περὶ τῆς πρώτης διδασκαλίας δράματος ὑπὸ τοῦ Θέσπιδος) «*καὶ ἔθλον ἐτέθη δὲ τράγος*». Τὴν αὐτὴν ἐτυμολογίαν παρέχουσιν ὁ Εὐσέβιος Χρον. «*τοῖς ἀγωνιζομένοις παρ' Ἑλλήσι τράγος ἐδίδοτο, ἀφ' οὗ καὶ τραγικοὶ ἐκλήθησαν*», ὁ Ἰερώνυμος «*his temporibus certantibus in agone tragos (γρ. τράγος) id est hircus in praemio dabatur, unde aiunt tragoedos (=τραγωδῖαν) nuncupatos*», ὁ Σχολ. Διονυσ. Θρακ. σ. 18 Hilgard «*ἡ δὲ ἐτυμολογία τῆς τραγωδίας ἐστὶν αὕτη: ἡ ὅτι τράγον ἐλάμβανον ἐπαθλον οἱ νικῶντες, οἷονεῖ ἡ ἐπὶ τράγῳ φῶδῃ*», Μέγ. ἐτυμολ. σ. 746 «*κέκληται δὲ τραγωδία, ὅτι τράγος τῇ φῶδῃ ἄθλον ἐτίθετο φῶδῃ γὰρ καὶ τραγωδία*». Τὰ αὐτὰ παρέχουσιν ὁ Ὁράτιος Ars poet. 220—221, ὁ Λατίνος Διομήδης III Caput de poematibus 8 καὶ ὁ Λατίνος Εὐάνθιος.

Ἡ ἐτυμολογία στηρίζεται ἐπὶ αὐτοσχεδίασματος: οὐδεμία παρ' ἀρχαίῳ συγγραφῇ ἡ ποιητῇ μαρτυρία ὑπάρχει περὶ τράγου ὡς βραβείου πβ. καὶ Ziegler σ. 1925, 33 κ. ἔ.

2. *τράγος+φῶδῃ* (=ἡ περὶ τράγον φῶδῃ)—*τραγωδία*: Ἐρατοσθένης Ἡριγόν. σ. 105 κ. ἔ. Hiller «*Ἰνῆριοι τόθι πρῶτα περὶ τράγον ὠρχήσαντο*». Καὶ ἡ ἐτυμολογία αὕτη στηρίζεται ἐπὶ αὐτοσχεδίασματος.

3. *τράγος (τραγῆ—τράγειος ἀσκός)+φῶδῃ—τραγωδία*: Ὁ Ἀττικιστὴς Πανσανίας σ. 122, 3 κ. ἔ. (Schwabe) συνάπτει τὴν τραγωδίαν πρὸς τὸν ἀσκωλιασμόν! Πβ. καὶ Schmid Stählin ἔ. ἄ. I 2 σ. 47, 0.

(1) Τὸ Πάριον χρονικὸν ἐγράφη βραχὺ μετὰ τὸ 264]3 π.Χ.)

4—5. *τράγος+φῶδῃ* (=ἡ τράγων φῶδῃ)—*τραγωδία*: Μέγ. ἐτυμολ. σ. 746 «[4=] ὅτι τὰ πολλὰ οἱ χοροὶ ἐκ σατύρων συνίσταντο, οὓς ἐκάλουν τράγους σκύπτοντες(1) ἡ δὲ τὴν τοῦ σώματος δασύτητα ἡ δὲ τὴν περὶ τὰ ἀφροδίσια σπουδὴν τοιοῦτον γὰρ τὸ ζῆλον. [5=] ἡ ὅτι οἱ χορευτοὶ τὰς κόμας ἀνέπλεκον σχῆμα τράγων μιμούμενοι».

Κατὰ τὸν Ziegler σ. 1918, 43 κ. ἔ. τὴν ὑπ' ἀριθ. 4 ἐτυμολογίαν ἔχει ἡδὴ ὑπ' ὄψιν ὁ Ἀριστοτέλης (Ποιητ.) τὴν γνώμην αὐτοῦ δὲν δεχόμεθα διὰ λόγους, οὓς θὰ ἐκθέσωμεν ἐν τῷ κεφαλαίῳ περὶ τοῦ σατυρικοῦ δράματος.

Περὶ τοῦ ἀστηρίκτου τῶν δύο τούτων ἐτυμολογιῶν θὰ εἴπω κατωτέρω.

6. *τράγος*—(τραγῆ—ἀσκός τράγειος)+*φῶδῃ—τραγωδία*: Εὐάνθιος ἔ. ἄ. I σ. 13 (Wessner) «*tragoedia dicebatur... vel quod uter eius (=τοῦ τράγου) musti plenus sollempne praemium capiatoribus fuerat*». Πβ. τὴν ὑπ' ἀριθ. 3 ἐτυμολογίαν.

Περὶ τῆς ἐτυμολογίας ταύτης παρατηρῶ ὅτι καὶ περὶ τῶν ὑπ' ἀριθ. 8 καὶ 9.

7. *τράγος+φῶδῃ* (ἡ ἐπὶ τράγῳ θυομένῳ φῶδῃ)—*τραγωδία*: Διομήδης ἔ. ἄ. «*qui (=τράγος) Liberalibus die festo Libero patri ob hoc ipsum immolabatur*».

Πβ. τὴν ὑπ' ἀριθ. 2 ἐτυμολογίαν.

8. *τρυνία+φῶδῃ—τρυνωδία—τραγωδία*: Σχολ. Διονυσ. Θρακ. σ. 18 Hilgard «*ἡ ὅτι τοῦ α τρεπομένου εἰς υ νοεῖται τρυγωδία, τὰς ὄψεις γὰρ περιχρίοντες τρυγὰ ἦδον*». Τὴν ἐτυμολογίαν ταύτην παρέχουσι καὶ οἱ Λατίνοι Διομήδης καὶ Εὐάνθιος ἔ. ἄ.

Ἡ ἐτυμολογία οὐ μόνον εἶναι τολμηρά, ἀλλὰ καὶ στηρίζεται ἐπὶ αὐτοσχεδίασματος.

9. *τρὺξ+φῶδῃ—τρυνωδία—τραγωδία*: Μέγ. ἐτυμολ. 746 «*ἡ ὅτι τρύγα ἄθλον ἐλάμβανον οἱ νικῶντες: τρύγα γὰρ ἐκάλουν οἱ παλαιοὶ τὸν νέον οἶνον... ἡ ἀπὸ τῆς τρυγῆς τρυγῶς τρυγωδία*». Τὴν ἐτυμολογίαν ταύτην παρέχουσι καὶ οἱ Λατίνοι Διομήδης καὶ Εὐάνθιος ἔ. ἄ.

Περὶ τῆς ἐτυμολογίας ταύτης παρατηρῶ ὅτι καὶ περὶ τῆς ὑπ' ἀριθ. 2.

10. *τετραγωνωδία—τραγωδία*: Σχολ. Διονυσ. Θρακ. σ. 18 Hilgard «*ἡ οἷονεῖ τετραγωνωδία οἱ γὰρ χορευτοὶ αὐτῶν ἐν τετραγώνῳ σχήματι ἰστάμενοι τὰ τῶν τραγικῶν ἐπιδείκνυντο*», Μέγ. ἐτυμολ. σ. 746 «*ἡ ὅτι τετραγώνον εἶχον οἱ χοροὶ σχήμα*». Τερατώδης ἐτυμολογία.

11. *τραχεῖα φῶδῃ—τραχωδία—τραγωδία*: Σχολ. Διονυσ. Θρακ. σ. 18 Hilgard «*ἡ ὅτι τοῦ γ τρεπομένου εἰς χ νοεῖται τραχωδία, ἡ τραχεῖα φῶδῃ: τραχύτερον γὰρ καὶ φευκταῖον καὶ δύσβατον τὸ τῶν θρηνῶν εἶδος τοῦ γελωτοποιεῖν*».

Καὶ ἡ ἐτυμολογία αὕτη εἶναι τερατώδης.

(1) Πβ. καὶ Ἡσύχιον: «*τράγους*» σατύρους διὰ τὸ τράγων ὄτα ἔχειν. Περὶ τῆς ὑπ' ἐμοῦ διδομένης ἐρμηνείας τοῦ σκώματος (διὰ τὸ γένειον, οὐχὶ διὰ τὰ ὄτα) ἰδὲ κατωτέρω διὰ μακρῶν.

12. Ὁ R. Bentley, Opuscula, Leipzig 1781, σ. 276 κ. ἔ., νομίζει, ὅτι ἡ τραγωδία ἐκλήθη οὕτω, διότι τοῖς ἀγωνιζομένοις ἐν τοῖς δραματικοῖς ἀγῶσιν ὡς ἄθλον ἐδίδοτο τράγος: *ἡ ἐπὶ τράγῳ φῶδῃ* πβ. τὴν ὑπ' ἀριθ. 1 ἀρχαίαν ἐτυμολογίαν, ἥτις κατ' ἐμὲ (πβ. ἀνωτ.) στηρίζεται ἐπὶ αὐτοσχεδίασματος πβ. καὶ R. Flickinger, Classical philology 8 (1913) σ. 269.

13. Ὁ F. G. Welcker, Nachtrag zu der Schrift über die aeschylische Trilogie nebst einer Abhandlung über das Satyrspiel, Frankfurt a. M. 1826, σ. 240 σημ. 173, ἀπορρίπτει τὴν γνώμην τοῦ R. Bentley καὶ δέχεται τὴν ὁμοίως ἀρχαίαν (ὑπ' ἀριθ. 4) ἐτυμολογίαν (πβ. Μέγ. ἐτυμολ.), ὅτι ἐκ τοῦ *τράγων φῶδῃ* προήλθεν ἡ λέξις *τραγωδία*. Τὴν γνώμην ταύτην ἡσπάσθησαν καὶ ἀσπάζονται πολλοί πβ. W. Christ—W. Schmid, Gesch. griech. Liter. I σ. Σ, Γ. Μιστριώτην, Ἑλληνικὴ γραμματολογία τόμ. Α' (1894) σ. 347, κ. ἄ. π.

14. Ὁ K. O. Müller, Kleine Schriften, Breslau, 1847—1848, I σ. 489 κ. ἔ. (πβ. καὶ K. O. Müller, Gesch. der griech. Lit., Breslau 1841, I σ. 487=μετάφρ. Κυπριανοῦ Β' σ. 26—27) ἀκολουθήσας τῇ τοῦ I. H. Voss γνώμῃ ἡρμήνευσε τὴν λέξιν *τραγωδία* διὰ τοῦ *φῶδῃ ἐπὶ τῷ θυομένῳ τράγῳ* (πβ. τὴν ὑπ' ἀρ. 7 ἐτυμολογίαν).

Τὴν ἐτυμολογίαν ταύτην ἡσπάσθησαν πολλοί πβ. E. Reisch, Festschrift f. Gomperz, Wien 1902, σ. 468, A. W. Picard—Cambridge, Dithyramb, tragedy and comedy, Oxford 1927, σ. 165, Schmid—Stählin, ἔ. ἄ. Β' σ. 46 κ. ἔ. «*man darf unter den verschiedenen Erklärungen, die seit dem Altertum für den Namen tragödie aufgestellt worden sind, ruhig die als die annehmbarste bezeichnen, die diesem Ursprung am meisten entspricht: dichterischer Vortrag bei der Opferung eines Boockes, welches Tier ja nur dem Dionysos geschlachtet wird*», ὁ Σ. Μενάρδος, Ἀθηνᾶ 36 (1924) σ. 322—323 (ἀνακοίνωσις) κ. ἄ.

Πβ. περὶ αὐτῆς ὅσα εἶπομεν ἀνωτέρω περὶ τῆς ὑπ' ἀρ. 7 ἐτυμολογίας.

15. Ὁ U. von Wilamowitz, Einleitung in die griechische Tragödie (1889) σ. 81 (=ἐκδ. 1910 σ. 82) καὶ παρὰ Tycho v. Wilamowitz, Die dramatische Technik des Sophokles σ. 314, 1 καὶ Die griechische Tragödie und ihre drei Dichter (Griechische Tragödie XIV) σ. 19 κ. ἔ. (πβ. Ziegler ἔ. ἄ. σ. 1923, 63 κ. ἔ.), ἐτυμολογεῖ τὸν λ. *τραγωδός* (=ὁ ἄδων τράγος κατ' αὐτόν) ἐκ τοῦ *τράγος+φῶδῃ* ταύτην πάντες ἡγνόησαν(1), ἀνεκάλυψε δὲ ὁ Ziegler ἔ. ἄ. (1937) σ. 1923, 63 κ. ἔ.

Ὅτι καὶ αὕτη εἶναι ἀναντιρρήτως ἐσφαλμένη, θὰ δειξῶ κατωτέρω.

16. Ὁ W. Schmid, Zur Geschichte des grie-

(1) Ταύτην ἀγνοοῦσι καὶ ὁ Christ—Schmid (1912) καὶ ὁ Schmid—Stählin (1934).

chischen Dithyrambus (1901) σ. 12,2 καὶ σ. 19,2, ὑποθέτει, ὅτι οἱ πρῶτοι ὑποκριταὶ ἦσαν ἐνδεδυμένοι ὡς ποιμένες καὶ φέροντες τὴν ἐν χρήσει ἀγροτικὴν ἐνδυμασίαν (τὴν διφθέραν) καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἐκαλοῦντο σκωπτικῶς τράγοι.

Ἡ ἐτυμολογία αὕτη προσήχθη ἀνευ τινὸς στηρίγματος· οὐδεὶς ἀπεδέχθη αὐτήν.

17. Ἡ J. E. Harrison, Classical review 16 (1902) σ. 331 καὶ Prolegomena to the study of greek religion, Cambridge 1903, σ. 416 καὶ 421 κ. ἐ. (=γ' ἐκδ. 1922, σ. 415, 1) δεχθεῖσα τὴν ἀνακοινωθείσαν αὐτῇ γνώμην τοῦ Fr. Dargwin συνάπτει τὸ πρῶτον συνθετικὸν τῆς λέξεως *τραγωδία* πρὸς τὴν λέξιν *τράγος*=χονδρὸς ἀηλεσμένον ἄλευρον σίτου, ὀλύρας κ.τ.λ. (τραγῶ-δία=Speltsong). Τὴν γνώμην ταύτην, ἣν οὐδεὶς ἀπεδέχθη, ἀπέρριψε βραδύτερον ἐν τῷ ἔργῳ αὐτῆς Themis (1912) σ. XXXI (').

18. Ὁ E. Reisch, Festschrift f. Th. Gomperz, Wien 1902, σ. 468, ὑποθέτει ὅτι ἡ τραγῶδία εἶναι *τράγων φῶδῃ* καὶ ὅτι οἱ τράγοι οὗτοι ἦσαν συνθιασῶται καὶ παραβάλλει τὰ θιασωτικά ὀνόματα *ἄρκτοι*, *ἱπποὶ*, *μέλισσαι* καὶ *ταῦροι* καὶ ὑπομνήσκει ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ θεὸς ὁ Διόνυσος ὑπετίθετο τράγος.

Τὴν γνώμην ταύτην ἐπιεικῶς μόνον ὡς ἀπλὴν εἰκασίαν δύναται τις νὰ χαρακτηρίσῃ. Πβ. καὶ Ziegler σ. 1917, 55 κ. ἐ.

19. Ὁ Ridgeway, The origin of tragedy with special reference to the greek tragedians (1910), σ. 91, ἀφορμᾶται ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῆς λ. τραγῶδία ἐκ τῆς τραγῆς, ἣν κατ' αὐτὸν ἔφερον οἱ ἀρχαιότεροι κῆρυκες τῆς Ἑλλάδος, καὶ ὑποθέτει ὅτι ἐν τῇ συντηρητικῇ λατρείᾳ ἡ ἐνδυμασία αὕτη προσέλαβε ἱερὰν σημασίαν.

Τὴν ὅλως ἀστήρικτον εἰκασίαν οὐδεὶς ἀπέδεχθη· πβ. καὶ Farnell, Hermathena XVII σ. 15 καὶ Ziegler ε. α. σ. 1918, 24 κ. ἐ.

20. Ὁ D. S. Margoliouth ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Παιονίας τοῦ Ἀριστοτέλους (1911) σ. 61 κ. ἐ. παράγει τὴν λ. *τραγωδία* ἀπὸ τοῦ ῥήματος *τραγίζειν* (ἐπὶ τῆς φωνῆς τῶν παίδων, ὅταν ἀρχίσῃ νὰ γίνηται τραγεῖα καὶ βραγχνώδης, to be cracked) κατ' αὐτὸν *τραγωδία*=song of irregular pitch. Ἐντελῶς ἀδύνατος καὶ ἀστήρικτος ἐτυμολογία.

21. Ὁ W. Schmid παρὰ Christ-Schmid, ε. α. I^ο (1912) σ. 260, σημ. 8 καὶ Schmid-Stählin ε. α. II (1934) σ. 47, σημ. 7, νομίζει, ὅτι ἐν τῇ λ. *τραγωδός* θὰ ἦτο δυνατόν ἡ λ. *τράγος* (=ἄσμα) νὰ εἶναι ἐπίκλησις (Gottesepitheton) τοῦ Διονύσου (?). Ἀλλὰ τὴν ἐτυμολογίαν ταύτην αὐτὸς ὁ Schmid ἀνατρέπει λέγων, ὅτι «ini Altertum scheint an diese Deutungsmöglichkeit nicht gedacht worden zu sein; auch wird Dionysos nirgends τράγος (vielmehr ταῦρος) genannt»

(1) Πβ. καὶ Ziegler ε. α. σ. 1917 σ. 18.

(2) Πβ. Flickinger ε. α. σ. 270.

καὶ γράφει (ε. α. Β' σ. 46 κ. ἐ.): «man darf... ruhig die als die annehmbarste bezeichnen, die diesem Ursprung am meisten entspricht: dichterischer Vortrag bei der Opferung eines Bockes, welches Tier ja nur dem Dionysos geschlachtet wird».

Ὁ Ziegler ε. α. καὶ ἄλλοι ἀγνοοῦσι τὴν ἐτυμολογίαν ταύτην.

22. Ὁ L. H. Gray, The classical quarterly 6 (1912) σ. 60 κ. ἐ., παράγει τὴν λ. *τραγωδία* ἐκ τοῦ ἰνδοευρωπαϊκοῦ *te reg' κατ' αὐτὸν τραγῶδία=ἄσμα τοῦ δεινοῦ. Πβ. καὶ Glotta 6 (1915) σ. 309. Περὶ τῆς τερατώδους ταύτης ἐτυμολογίας εἶναι περιττὸν νὰ εἰπω τι.

23. Ὁ Frickenhaus, Jahrb. arch. Inst. 32 (1917) σ. 8 κ. ἐ. νομίζει ὅτι ἡ λέξις τραγῶδία ὠρμήθη οὐχὶ ἐκ τοῦ χοροῦ τῶν σατύρων, ἀλλ' ἐκ τοῦ κορυφαίου τοῦ χοροῦ, τοῦ γέροντος Σιληνοῦ, διότι οὗτος ἐκ τοῦ μαλλίνου ἐνδύματος, ὅπερ ἔφερον, ἠδύνατο νὰ κληθῇ τράγος καὶ ἐν τῷ σατυρικῷ δράματι τοῖς ἰχνευταῖς μόνον αὐτοὺς προσφωνεῖται.

Τὴν ἐτυμολογίαν ταύτην οὐδεὶς ἀπεδέχθη. πβ. Ziegler ε. α. σ. 1927, στ. 16 κ. ἐ.

24. Κατὰ τὸν R. Eisler, Orphisch—dionysische Mysteriengedanken in der christl. Antike (=Vortr. der Bibl. Wartburg II 2, 1925) σ. 250 κ. ἐ. 264 κ. ἐ. 276 κ. ἐ., τραγῶδία εἶναι θρήνος τῶν ἀμπελουργῶν περὶ τὸν τράγον, ὃν ἐθύσαν πρὸς τιμωρίαν. Κατὰ τὸν Ziegler ε. α. σ. 1926, 44 ὁ R. Eisler διδάσκει τὰ ἑξῆς: Nach ihm ist die Tragödie der Klagegesang der Winzer um den Bock, den sie geschlachtet haben zur Strafe für den Schaden, den er an den Reben angerichtet hat, ein Zauber, durch den zwei Zwecke erreicht werden: die Schuld an den Abreissen und Zerquetschen der Trauben, der Zorn und die Rache des Wein—Geistes für diesen Frevel wird von den Winzern auf das Tier abgelenkt, zugleich durch die Klage die Busse für die Tötung des Bockes von den Töttern abgewendet. Den Ritus vollziehen die Klagenden als Böcke maskiert, um auch weiter die Aufmerksamkeit des gemischten Gottes von ihren Personen abzuwenden. Τὴν ἀπλὴν ταύτην εἰκασίαν ὡς ὅλως ἀστήρικτον δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποδεχθῶμεν.

Ἡ ἡμετέρα ἐτυμολογία(')

Πᾶσαι αἱ μέχρι τοῦδε προταθεῖσαι ἐτυμολογίαι—ἀρχαῖαι καὶ νεώτεραι—ἀπέτυχον τοῦ ὀρθοῦ, διότι οἱ προτείναντες ταύτας ὑπέπεσαν εἰς οὐσιώδεις μεθοδικὸν σφάλμα. Οὐδεὶς παρέτηρσεν, ὅτι οὐχὶ ἡ λ. *τραγωδία* ὠφείλε πρότερον νὰ ἐξετασθῇ, ἀλλ' ἡ λ. *τραγωδός*, ἐξ ἧς ἀπέρρευσε, οὐχὶ ἡ *παράγωγος λέξις*, ἀλλὰ τὸ

(1) Τὸ τμήμα τοῦτο τῆς διατριβῆς ταύτης ἔχει γραφῇ τῷ 1910.

πρωτότυπον ἔπρεπε νὰ ληθῇ ὡς βάσις τῆς ἐρεύνης.

Ἵνα προλειάνωμεν τὸ ἔδαφος, ὀφείλομεν νὰ ἴδωμεν κατὰ τίνας τρόπους ὠνομάζετο τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ δράματος πρὶν τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλησιν· ὡς θὰ ἴδωμεν, ἡ γνώμη ἡμῶν, ὅτι ἀπὸ τῆς λ. *τραγωδός* ὀφείλομεν νὰ ὀρμηθῶμεν, θὰ ἐνισχυθῇ μεγάλως ἐκ τῆς ἐρεύνης ταύτης.

Ἡ συνήθης ὀνομασία τοῦ εἵδους τοῦτου τοῦ δράματος εἶναι *τραγωδία*· ἀλλὰ παρ' αὐτὴν ἐμφανίζεται ἡ ὀνομασία *τραγωδοί*· ταύτην μὲν γινώσκει ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τῶν διδασκαλιῶν· πβ. καὶ Ziegler σ. 1917, 31 κ. ἐ. Ἐκ τῶν πολλῶν παραδειγμάτων ἀναφέρω μόνον τὸ παρὰ Δημοσθένει (Περὶ στέφ.) *τραγωδοὺς καινοὺς* (=τραγῶδία καινῇ). Ἐξ ἐπιγραφῶν ἀναφέρω τὰ ἑξῆς: IG II 3^ο 3090, 3091, 3095, 3097, 3099, 3100, 3106, 3108 κ. ἀ.

Ὅτι ἱστορικῶς ὁ ὅρος *τραγωδοί* προηγείται τοῦ *τραγωδία*, εἶναι εὐεξήγητον· ἀρχικῶς καὶ τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ δράματος εἶχε μόνον χορευτὰς (ἀοιδούς), οἵτινες ἐκαλοῦντο *τραγωδοί*· εἶναι δὲ παγκοινῶς γνωστὸν, ὅτι πρῶτος ὁ Θέσπις (τῷ 534 π. Χ.) εἰσήγαγεν εἰς τὸ δράμα τὸν πρῶτον ὑποκριτὴν.

Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται κατ' ἐμέ, ὅτι καὶ ὁ ποιητὴς τοῦ δράματος ἐκαλεῖτο κατὰ παράδοσιν *χοροδιδάσκαλος*· ἐτι παράβαλε καὶ τὴν λ. *χορηγός* καὶ τὰ παράγωγα *χορηγεῖον*, *χορηγῶ*.

Ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλλα εἶδη τοῦ δράματος, ὡς θὰ δεῖξω κατωτέρω, ἐκαλοῦντο ἀρχικῶς ἐκ τῶν χορευτῶν· οὕτως ἡ κωμῶδία ἀρχικῶς ἐκαλεῖτο *κωμῶδοί*, ἡ δὲ ἀρχικὴ ὀνομασία τοῦ σατυρικοῦ δράματος εἶναι *σάτυροι*.

Ἀλλὰ καὶ αἱ λέξεις *τραγωδοδιδάσκαλος* (') (παρ' Ἀριστοτ. Ποιητ. 4, σ. 1449 α5) καὶ *τραγωδοποιός* (') (Ἀριστοφ. Θεσμ. 30 κ. ἀ.), ἐν αἷς *τραγωδοί* οὐχὶ δὲ *τραγωδία* εἶναι τὸ πρῶτον συνθετικόν ('), σαφῶς τὸ αὐτὸ διδάσκουσι.

Νῦν ἴδωμεν πάσας τὰς σημασίας τῆς λέξεως *τραγωδός*:

1. Ὁ χορευτής: Ἀριστοφ. Σφήκ. 1498, 1505, Ἰσαῖος 62,20.

2. Ἐν τῷ πληθ. ἀριθ. (*τραγωδοί*) εἶδος τοῦ δράματος, ἡ τραγῶδία (')· πβ. ἀνωτέρω.

(1) Τὸ *τραγωδοδιδάσκαλος* παρὰ Λουκιανῷ καὶ Ἀθηναίῳ εἶναι μεταγενέστερος τύπος ἢ μᾶλλον πλημμελής γραφὴ ἐν τοῖς χειρογράφοις.

(2) Τὸ *τραγωδοποιός* εἶναι διάφορος γραφὴ παρὰ Πλάτων. Πολ. 597 E· τὸ *τραγωδιογράφος* εἶναι τοῦ μεταγενεστέρου Ἑλληνισμοῦ· πβ. Πολυβ. 2, 17, 6 καὶ Ἀλλαχθῶ.

(3) Ἡ λ. *τραγωδῆριον* εἶναι ὑποκορ. τῶν λέξεων *τραγωδοί* καὶ *τραγωδία*.

(4) Πβ. καὶ *ἱθυμβός*=1. γελοιάστις καὶ εἰτα 2. φῶδῃ μακρὰ ἐπὶ χλεῦρῃ (Ἡσύχιος λ. *ἱθυμβός*). Κατὰ ταῦτα κατ' ἐμέ *ἱθυμβός*=1. ὑποκριτῆς βωμολόχος (ὁ ἄλλως *αὐτοκἀβάλας*) καὶ εἰτα 2. ποίημα βωμολοχικόν, 3. στίχος καὶ τέλος 4. μετρ. πούς.

3. Ὁ τραγικὸς ποιητής· πβ. Christ-Schmid I^ο σ. 259, 1 (κατὰ τὸν Carps O' Connor).

Παρὰ ταῦτα πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν καὶ τὸ ἐπιθετὸν *τραγικός*: *τραγικὴ ποίησις* (παρὰ Πλάτων. Πολ. 602 B)=ἡ τραγῶδία, *τραγικοὶ χοροὶ* (παρ' Ἡροδότ. 5, 67), *τραγικὸς ἀνὴρ* (παρὰ Πλάτων. Φαίδ. 115 A). Ἐτι πβ. *τραγικὸς ποιητής*=ποιητὴς τραγῶδιων, *τραγικὴ σκηνή*, *τραγικὴ σκευή* κ.τ.λ.

Περὶ τῆς λ. *τραγωδικός* θὰ διαλάβω ἄλλα· χοῦ (πβ. κατωτέρω Ἐπίμετρα).

Κατὰ ταῦτα *τραγωδοί* καὶ *τραγωδία* εἶναι ὀνομασθῆναι τοῦ εἵδους τοῦτου τοῦ δράματος. Τοῦτο οὐδεὶς ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν ἐν τῇ ἐρεύνῃ περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ὀνόματος· πάντες ἐξήταζον μόνον τὴν λ. *τραγωδία*· ἀλλ' εἶναι τὸ αὐτὸ ὡς εἴ τις ἐξήταζε τὸ ἔτυμον τῶν λέξεων *εὐγένεια*, *χορηγία* καὶ *χορηγῶ*, *θεολογία*, *φιλολογία*, *οὐροδοξία*, *φιλαδελφία*, *Ἀκαδημία*, *Φιλάδελφεια*, *ἐκκλησία* (ἐκ τοῦ **ἐκκλητία*) κ. ἀ. ἀδιαφορῶν περὶ τῶν πρωτοτύπων λέξεων *εὐγενής*, *χορηγός*, *θεολόγος*, *φιλόλογος*, *οὐροδόξος*, *φιλάδελφος*, *Ἀκαδημος*, *Φιλάδελφος*, *ἐκκλητικός* κ. ἀ. (').

Δύναται τις νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι δὲν πρέπει τὰς λέξεις *μελωδία*, *ῥαψῶδία*, *ὕμνῳδία*, *κηρυγῶδία* νὰ ἀναγάγωμεν εἰς τὰ ὀνόματα *μελωδός*, *ῥαψῶδός*, *ὕμνῳδός*, *κηρυγῶδός*;

Βεβαίως οὐδεὶς δύναται νὰ διανοηθῇ νὰ πράξῃ ἄλλως ἐν τῇ ἐτυμολογίᾳ τῶν λέξεων τούτων.

Ὡστε νῦν πρέπει νὰ ἴδωμεν πόθεν ἡ λ. *τραγωδός*. Ἐν πρώτοις παρατηρῶ, ὅτι ὁ βοιωτικὸς τύπος *τραγαφῶδός* ὑποδηλοῖ ἀσφαλῶς ἀρχικὸν τύπον (ὕπαρξαντα καὶ δὴ ἐν Πελοποννήσῳ· ἴδ. κατωτ.)· *τραγ*—*αοιδός*· πβ. *κινθαραοιδός*—βοιωτ. *κινθαραφῶδός*—*κινθαρωδός*, περαιτέρω *λυραοιδός* καὶ *λυρωδός*, *θεσπιαοιδός* καὶ *θεσπιωδός*, *ὕμναοιδός* καὶ *ὕμνωδός*, *ἐπαιοιδός* καὶ *ἐπωδός*, *συναοιδός* καὶ *συνωδός* κ. ἀ.

Ἵνα τὸ ἔτυμον εὐρωμεν, ὀφείλομεν, ὡς εἶναι ἐπιστημονικῶς ἐπιβεβλημένον, νὰ συνεξετάσωμεν πᾶντα τὰ μετὰ τοῦ *αοιδός*—(συννηρημ.) *φῶδός* σύνθετα· τοῦτο. πάντες ἀνεξαιρέτως—*κακῶς* ποιοῦντες—*παρέλιπον νὰ πράξωσι* (').

(1) Περὶ τοῦ ζητήματος τοῦτου διέλαβον καὶ ἐν συνεδίᾳ τῶν συντακτῶν τοῦ ἱστορικοῦ λεξικοῦ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἀντικρούων προβληθεῖσαν ἐτυμολογίαν λέξεως τίνος.

(2) Ὁ ἐσχάτως διαλαβὼν ἐν δοκίμῃ βιβλίῳ περὶ τοῦ ἀρχαίου δράματος Pickard—Cambridge, Dithyramb, tragedy and comedy, Oxford 1927, σ. 164, ἔχει ὑπ' ὄψιν μόνον 7 (ἑπτὰ)! Πβ. καὶ Ziegler ε. α. (τῷ 1937) σ. 1918.

Ληθοῦμεν, ὅτι ἐπεζητήσαμεν νὰ συλλέξωμεν πάντα τὰ σύνθετα· πιστεύομεν, ὅτι ἐπετόχομεν τοῦτο. Τινὰ (12) τῶν συνθέτων τούτων ἔχει συλλέξει ὁ Θησαυρὸς τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης τοῦ Ἑρρίκου Στεφάνου, ἐκδ. Λονδίνου τόμ. Β' (1819—1821) σ. 1206—1280.

Πίναξ τῶν μετὰ τῆς λέξεως ἀοιδός—ὠδός συνθέτων κατ' ἀλφαβητικὴν σειράν(¹).

1. αἰεναοιδός (Δ' 4)
2. αἰνιγματωδός (Π 1)
3. ἀντῳδός (Ε' 1)
4. ἀπῳδός (Ε' 2)
5. ἀρνῳδός (Π 2): Θ. σ. 1232
6. ἀρχῳδός (Π 3)
7. *αὐλαιοιδός—αὐλαφυδός—αὐλωδός (Β' 1)
8. βαρβιτωδός (Β' 2)
9. γοησιῳδός—γοησιόδος (Π 4)
10. *δευτερωδός—δευτερωδοῦμαι (Π 5)
11. *διθυραμβῳδός—διθυραμβῳδῶ (Π 6): Θ. σ. 1249.
12. ἐνῳδός (Π 7)
13. ἐπαοιδός—ἐπῳδός (Ε' 3)
14. εὐῳδός (Π 8)
15. θεσμῳδός (Α' 16)
16. θεσπιαοιδός—θεσπιῳδός (Γ' 1)
17. θρηνηῳδός (Α' 4)
18. ἱεραιοιδός (Γ' 2)
19. ἱλαρῳδός (Α' 3): Θ. σ. 1278
20. ἱραιοιδός (Α' 7): Θ. σ. 1217
21. κερῳδός (Β' 3): Θ. σ. 1250
22. κιθαριοιδός· κιθαραφυδός· κιθαρωδός (Β' 4)
23. *κωμαιοιδός—κωμαφυδός—κωμῳδός (Α' 17)
24. *ληρῳδός—ληρωδία (Π 9)
25. λιγυαιοιδός (Γ' 3)
26. *λινῳδός—λινῳδία (Α' 10)
27. *λογαιοιδός—λογαιοδικός (Π 10)
28. λυραιοιδός—λυρῳδός (Β' 5)
29. λυσιῳδός (Α' 11): Θ. σ. 1250
30. μαγῳδός (Β' 6)
31. μαψῳδός (Δ' 2)
32. μελπ-θηρῳδός (Π 11)
33. μελῳδός (Α' 1)
34. μεσῳδός (Π 12)
35. μιμῳδός (Α' 15)
36. μονῳδός (Γ' 4)
37. μουσῳδός (Α' 9)
38. μυθῳδός (Π 13)
39. *μυρῳδός—μυρῳδῶ (Π 14)
40. νεαιοιδός (Γ' 5)
41. νεαρῳδός (Γ' 6)
42. νομῳδός (Α' 14)
43. *παλινῳδός—παλινῳδία (Δ' 1)
44. πανῳδός (Π 15)
45. παρῳδός (Ε' 4)
46. περιαιοιδός—*περιῳδός—περιῳδικός (Π 16): Θ. σ. 1241 καὶ 1258
47. ποικιλῳδός (Α' 8)
48. προσῳδός (Ε' 5): Θ. σ. 1242
49. προῳδός (Π 17)
50. ραβῳδός (Π 18): Θ. σ. 1264 καὶ 1278
51. *ράψαιοιδός—ράψαφυδός—ράψῳδός (Δ' 3): Θ. σ. 1260

(1) Ἐν παρενθέσει μετὰ τὸ σύνθετον ὄνομα δηλοῦνται: 1. ἡ κατηγορία (Α'—Ε') ἢ τὸ Π(αράρτημα) καὶ 2. ὁ ἀδῶν ἀριθμός. Διὰ τοῦ Θ δηλοῦται ὁ Θησαυρὸς ἐκδόσεως Λονδίνου (τόμ. Β').

52. *ροιβῳδός—ροιβῳδῶ (Π 19)
53. σιμῳδός (Π 20)
54. στιχαιοιδός—στιχῳδός (Α' 13)
55. συναοιδός—συνῳδός (Ε' 6): Θ. σ. 1215 καὶ 1248
56. τεινῳδός (Π 21)
57. *τετραγωνῳδός—τετραγωνῳδία (Π 22)
58. *τετρῳδός—τετρῳδοῦμαι (Π 23)
59. *τραγαιοιδός—τραγαφυδός—τραγῳδός (Α' 18)
60. *τραχῳδός—τραχῳδία (Π 24)
61. τρυγῳδός (Α' 19)
62. ὕμναιοιδός—ὕμνῳδός (Α' 2)
63. ὕπεραοιδός (Π 25)
64. φαλλῳδός (Α' 12)
65. φιλαοιδός—φιλωδός (Π 26)
66. *χασμῳδός—χασμῳδία (Π 27)
67. *χορῳδός—χορῳδία (Β' 7)
68. χρησμῳδός (Α' 5)
69. ψαλμῳδός (Α' 6)
70. ψαλτῳδός (Π 28) (¹).

Ἐπισταμένη ἐπισκόπησις τῶν ἀνωτέρω συνθέτων διδάσκει, ὅτι ὀφείλομεν νὰ κατατάξωμεν αὐτὰ εἰς τὰς ἐξῆς πέντε κατηγορίας.

Α' κατηγορία

(α' συνθετικὸν οὐσιαστικὸν [ἄσμα] + β' συνθετικὸν οὐσιαστικὸν)

1. μελωδός(²) (<οὐσ. μέλος+ῳδός)=ὁ μέλους αοιδός—ῳδός: Πλάτων. Νόμ. 723 d.
2. ὕμναιοιδός(³) ὕμνωδός (<οὐσ. ὕμνος+οὐσ. αοιδός—ῳδός)=ὁ ὕμνου αοιδός—ῳδός: Εὐριπ. Ἡρακλ. μαινόμε. 397· τὸ οὐσ. ὕμνωδοί ἐν ἐπιγραφαῖς (ἀποτελοῦσι χορόν): πβ. Dittenberger Syll 3148, 39 καὶ 3160—3170 κ. ἀ.
3. ἱλαρῳδός (<οὐσ. ἱλαρῶ [ἐνν. ὅσματα] + οὐσ. ῳδός)=ὁ ἱλαρῶν (ἐνν. ὅσμάτων) αοιδός—ῳδός (Ἀθήν.).
4. θρηνηῳδός (<οὐσ. θρήνος(³)+οὐσ. ῳδός)=ὁ θρήνου αοιδός—ῳδός: Ἀλκίφρ. 1,36, Πτολεμ. Τετράβ. 180, Ἀποnym. Oxyg. 864, Ἀριστ. ἀπόsp. 361· πβ. καὶ Πολυδ. Γ' 202.

(¹ Ἐπεται συνέχεια)

ΑΝΤΩΝΙΟΣ Χ. ΧΑΤΖΗΣ

(1) Παραλείπω τὰ σύνθετα ὀνόματα θρηνηῳδός, *ἱλαροτραγῳδός—ἱλαροτραγῳδία, ψευδοραβῳδός, ψευδοραψῳδός κ. ἀ. καὶ τὰ ῥήματα διετραγῳδῶ, ἐπιτραγῳδῶ, ἐντραγῳδῶ (Εὐστάθ. Μακρεμβ. Ἀκριτ. C VI 104), χοροτραγῳδῶ (αὐτόθι Α 313) κ. ἀ.

(2) Τὸ οὐσ. μελωδός (Πλάτ.) παρ' Εὐριπίδῃ κεῖται ἐπιθετικῶς.

(3) Τοῦτο προέρχεται ἐκ διορθώσεως ἡμῶν παρ' Ἀρκαδίῳ κεῖται ὕμναιοιδός.

(4) Οἱ θρήνοι (κομμοὶ κτλ.) ἦσαν κυρίως ἑμμετροὶ πβ. καὶ τὰ νεοελληνικά μυρολόγια!

ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΑ ΠΟΛΕΜΙΚΑ

Ἐνῶ ἀγάλλονται οὐρανοί, δι Χριστὸς γεννᾶται,
ἡ κόλασις τοῦ Ἀρεως ἔξω φρικτῶς μυκᾶται.
Καὶ ἐνῶ Ἀγγέλων στρατιαὶ ὑμνοῦσιν «εὐδοκίαν»,
τὰ τάγματα τοῦ Πονηροῦ σπείρουν τὴν δυστυχίαν.
Ἐνῶ τὸ σύμπαν ἐκλαλεῖ ἀνθρώπου σωτηρίαν,
ἡμεῖς διὰ τῶν ἔργων μας δεικνύομεν μωρίαν.
Καὶ ἐνῶ ἡ Φύσις ἀννυμεῖ τὸ γεννηθὲν Παιδίον,
ἡ ἀνθρωπότης φαίνεται ὡς εἰς φρενοκομεῖον.
Εἰς τὰς ῥῥᾶς τοῦ οὐρανοῦ τὴν Γέννησιν ὑμνοῦσας,
ἀπάντησιν παρέχομεν μὲ σφαῖρας συριζούσας.
Δόξαν λαλοῦσιν ἄφθαστον οἱ οὐρανοὶ ἐπάνω,
ἐνῶ ἡμεῖς μολύνομεν δ,τι ἔμεινε ἐδῶ κάτω.
Ὡ γενεὰ ἀνόητος, μωρὰ, κατηραμένη,
εἰς τοὺς πολέμους τέρπεσαι ὅς τὸ αἷμα βουτημένη.
Πρὸς τί λοιπὸν ἐνσαρκῶσιν ἐδέξατο τὸ Θεῖον,
ἀφοῦ τυφλὴ δὲν ἔγνωεῖς Αἰετοῦ τὸ μεγαλεῖον;
Ἐνῶ ὁ Θεὸς ἐνσαρκῶθεις διδάσκει τὴν ἀγάπην,
ἡμεῖς ἐνασμενίζομεν εἰς μῖσος καὶ ἀπάτην.
Θὰ ἦτο πολὺν δίκαιον τὰ Τάγματα ν' ἀνοίξουν
καὶ τὴν τοιαύτην γενεὰν τελείως ν' ἀποπνίξουν.

Κ. Ι. ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ

Καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφίας
ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν

Εἰς τὸν Ὑψιστον

Ἐπάνω λάμπουν οἱ οὐρανοὶ μὲ ἄμετρα χρυσάφια,
κάτω ἀπλοῦντ' ὄκεανοὶ καὶ γῆ, μαργαριτάρια.

Φυτὰ καὶ ζῶα καὶ ἄνθρωποι ἀκόμη καὶ οἱ λίθοι
σοφίαν δὲ μαρτυροῦν, ἀμέτρητα ὡς πλήθη.

Σκότος ἡπλοῦτο συνεχὲς ἐν μέσῳ τῆς ἀβύσσου,
ἀχλὺς διέλυε τὸ πᾶν, μακρὰν τοῦ Παραδείσου.

Ὡς διεγύθη ἀντ' αὐτῆς, ἔργον τῆς προσταγῆς Σου,
φεγγοβολοῦν, μαρτύριον τῆς ὑψηλῆς βουλῆς Σου.

Τὸ φῶς ὑπῆρξε γέννημα τῆς θείας ἐντολῆς Σου,
ὅπως ὑπῆρξε καὶ ἡ ζωὴ ἔργον τῆς προσταγῆς Σου.

Τὸ φῶς εἶναι τὸ σύμβολον τῆς ἀγαθότητος Σου
αἰγλήν ἐκχύνον ἀπειρον ἐπὶ τῆς φύσεώς Σου.

Ἡ γῆ ἐκρέματο στυγνὴ ἐν μέσῳ τῶν ὑδάτων
καὶ ἐκοσμήθη ἐν ῥιπῇ, ἐν μέγα τῶν θαυμάτων.

Βοῆ τὸ σύμπαν καὶ λαλεῖ πῶς εἰς τὸν κόσμον μία
ἀσάλευτος καὶ πανσθενὴς ἐπικρατεῖ σοφία.

Ἀνθ' καὶ μύρα χύνουσιν ἄφθονον εὐδοκίαν,
εἰς τὸν Πατέρα πᾶντοις πολλῆς εὐχαριστίας.

Ἀγγέλων ὄμιλοι πλημμυροῦν τοὺς στίβους τοῦ αἰθέρος
καὶ τῶν ἀνθρώπων αἱ εὐχαὶ τοὺς χώρους τοῦ ἀέρος.

Εἰς τὸν κόσμον δὲν ὑπάρχει πλὴν Σοῦ ἄλλος βοηθός
Σὺ εἶσαι ἀσφαλὴς σωτὴρ μας καὶ τῶν πόνων ἰατρός.

Τὰ πάντα ἔξοχα, Θεέ, τὰ πάντα κανονίζεις
τὸν κόσμον δὸν κυβερνᾷς καὶ ἄριστα ρυθμίζεις.

Σὺ εἶσαι πάντων ἡ ζωὴ, πάντων ἡ εὐτυχία,
Σὺ τῶν σοφῶν ἡ δύναμις, Σὺ καὶ ἡ πανσοφία.

Μακρὰν Σου δὲν θὰ δυνηθῇ οὐδὲν ποτε νὰ ζῇ
οὐδὲν ποτε θὰ δυνηθῇ καὶ νὰ εὐδοκιμήσῃ.

Σὺ, ὦ ζωὴ, θὰ κυβερνᾷς ἐν μέσῳ τῶν αἰώνων
ὅπως καὶ ἡσὶ ἡ ζωὴ πρὸ ἀπεράτων χρόνων.

Σὺ τοὺς ἀστέρας ὁδηγεῖς, τοὺς κόσμους διευθύνεις,
ὡς Νοῦς τοῦ κόσμου καὶ Ψυχὴ τὰ πάντα εὐτοραπεῖς.

Ἀνώτερος ὑπέρτερος Σοῦ ἄλλος δὲν ὑπάρχει
ἡ ἀφθαστος σοφία Σου τῶν πάντων αἰετῶν.

Ὁ θρόνος Σου ὑπέρκειται ἀσάλευτος τῶν ὄντων,
Σὺ μόνος ὡς ἀγήρατος δεσπότης τῶν ἀπάντων.

Σταῖα τὰ πάντα ἔρχονται, παρέρχονται καὶ φεύγουν,
ἀλλ' αἱ Ἰδέαι ποῦ νοεῖς αἰετοὶ θὰ μένουν.

Ἡ θεία χεὶρ Σου ὁδηγεῖ δὴν τὴν Ἱστορίαν
καὶ πάντα ὅσα πρόκειται διαλαλοῦν σοφίαν.

Πατὴρ Σὺ εἶσαι τοῦ οὐρανοῦ, Πατὴρ τοῦ κόσμου δῖον,
Σωτὴρ ψυχῶν ἀμαρτωλῶν καὶ ἱατρός τοῦ πόνου.

Ἀστέρες, κόσμοι, οὐρανοὶ εἶναι ἔργον τοῦ Θεοῦ
λιβαρωτὸν προσφέρουν πρὸ τῶν ποδῶν Αἰετοῦ.

Κλίνατε γόνυ εὐλαβές, Κόσμοι, πρὸ τοῦ Ὑψίστου
Πατρὸς τῶν φώτων καὶ παντός ὑπάρχοντος μεγίστου.

Κ. Ι. ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ

Καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφίας
ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν

ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ

Περὶ τίνος περιέργου ἀντινομίας. 'Υποκειμενισμός καὶ ἀντικειμενικὴ Ἀλήθεια

Υπὸ ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ Κ. ΓΟΥΔΕΛΗ, Καθηγητοῦ

Τυχάνει ἤδη γεγονός ἀναμφισβήτητον, ὅτι ὑπάρχει ἀλήθεια ἀντικειμενικὸν κύρος ἔχουσα.

Περὶ τούτου, πρὸς ἀπόδειξιν δηλαδὴ τοῦ ὅτι ὄντως ὑπάρχει ἀλήθεια ἐξ ἀντικειμένου, εἰργάσθη ἀκόπως ὁ Ἀθηναῖος φιλόσοφος Σωκράτης (ἤκμασε τῷ 470—399 π. Χ.) ὁ υἱὸς τοῦ γλύπτου Σωφρονίσκου καὶ τῆς μαίας Φαιναρέτης, ὁ σωφρονέστατος καὶ δικαιοτάτος καὶ σοφώτατος καὶ ἄριστος τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὸν Πλάτωνα (437—347 π. Χ.) ὢν, ὁ καὶ καταβιβάσας τὴν φιλοσοφίαν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ στρέψας αὐτὴν πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ὡς παρατηρεῖ ἐν προκειμένῳ καὶ ὁ Κικέρων, ἀποτελεσματικώτατα δ' οὕτως ἀντεπεξελθὼν κατὰ τοῦ ὑποκειμενισμοῦ τῶν σοφιστῶν καὶ ἰδίᾳ τοῦ περιφημοτέρου ἐξ αὐτῶν τοῦ Πρωταγόρου (480—411 π. Χ.), ὅστις ὡς γνωστὸν, ἐδίδασκε τὸ πολυθρύλητον ἐκεῖνο «πάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπον εἶναι, τῶν μὲν ὄντων ὡς ἔστι τῶν δὲ μὴ ὄντων ὡς οὐκ ἔστιν» (1).

Ἐπειδὴ δὲ διὰ τῆς διδασκαλίας ταύτης, ὡς εἰκός, τιθεμένης ἐν ἀμφιβολίᾳ τῆς δυνατότητος καὶ τῆς ὀρθότητος τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως, διεσεύοντο αὐτὰ ταῦτα τὰ θεμέλια τῆς ἠθικῆς καθόλου ἐν τῇ κοινωνίᾳ τάξεως, ὁ Σωκράτης τῇ διδασκαλίᾳ ταύτῃ ἀντέταξε τὸ σοφώτατον ὁμολογουμένως λόγιον, δι' οὗ τίθεται ὡς ἀρχή, ὅτι: «ὁ Θεὸς ἡμῖν πάντων χρημάτων μέτρον ἂν εἴη μάλιστα καὶ πολὺ μᾶλλον ἢ πού τις ὡς φασιν ἄνθρωπος» (2).

Τοιοιούτῳ καταβαλὼν τῷ ὄντι ὁ Σωκράτης πρῶτος τὰς βάσεις τῆς ἀληθοῦς ἐπιστήμης διὰ τῆς παραδοχῆς ὡς κριτηρίου τῆς ἀληθείας τοῦ καθόλου ἀνθρώπου, ἐπὶ δὲ τῶν μονίμως ὑφισταμένων ἐννοιῶν (3) στηρίζων τὰς ἰδίας ἐκάστοτε φιλοσοφικὰς αὐτοῦ θεωρίας, ἀπεμά-

κρυνε τοῦτο μὲν ἐκ τοῦ πεδίου τῆς ἠθικῆς ἰδίᾳ ἐπιστήμης τὴν τοσοῦτον ἐπικίνδυνον δι' αὐτὴν ἐννοίαν τοῦ σχετικοῦ καὶ τῆς ἀμφιβολίας, τοῦτο δὲ γενικώτερον κατεπολέμησεν ἀποτελεσματικῶς τὴν κατ' αἴσθησιν καὶ μόνον γνώσιν, ἣν εἰσὶν οἱ σοφισταί (4) καὶ ἦν συνάμα ἐθεώρουν καὶ ὡς τὸ ὑγιὲς τεκμήριον καὶ τὴν ἀληθῆ καὶ ἀσφαλῆ κατ' αὐτοὺς βάσιν τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς φιλοσοφίας (5).

Παρὰ πάντα ὅμως ταῦτα οἱ ἄνθρωποι οὐχὶ σπανίως τὰς διαφόρους αὐτῶν ἐργασίας πράττουσι βάσει τοῦ ὑποκειμενικοῦ αὐτῶν κριτηρίου, χωρὶς, ἐννοεῖται, ἢ ἐνέργεια αὐτῶν αὐτῇ, (οὐχὶ βεβαίως πάντων, πολλῶν πραττόντων ἐν ἐπιγνώσει παρὰ τὸ ἀντικειμενικὸς ἐκλαμβανόμενον ὡς ἀληθές), νὰ ἀφίσταται, νὰ ἀντίκειται ἢ νὰ ἀντιτίπῃ πρὸς τὸ γενικώτερον καὶ βαθύτερον πνεῦμα τῆς ἀντικειμενικῆς ἀληθείας, πολὺ δὲ περισσότερο χωρὶς οὐδόλως οὐσιωδῶς νὰ παραβλάπῃται ἢ θίγῃται ὑπ' αὐτῶν αὐτῇ.

Ἡ λογικὴ καὶ ἠθικὴ κατὰ ταῦτα ἀκολουθία καὶ ἀντιστοιχία ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν ὑποκειμενικῆς γνώσεως καὶ ἀντικειμενικῆς ἀληθείας διατηρουμένου πάντοτε τοῦ χαρακτήρος τῆς γνωστικῆς αὐτοτελείας τοῦ νοῦντος καὶ ἐνεργούντος ὑποκειμένου, χωρὶς τοῦτο νὰ παύῃ ὑφιστάμενον ἐν τῷ ἀπεῖρῳ ὡκεανῷ τῆς ἀντικειμενικῆς ἀληθείας, οἶονε τοῦ ὑποκειμένου ταυτιζομένου ἢ ἀπορροφουμένου ὑπ' αὐτῆς ἢ καὶ τυγχανούσης τῆς ἀντικειμενικῆς ἀληθείας ρι-

(4) Οἱ σοφισταί, ὧν σπουδαιότεροι εἶναι οἱ ἑξῆς: Γοργίας, Πρωταγόρας, Ἰππίας ὁ Ἡλείος, Πρόδικος ὁ Κεῖος, Εὐθνης, ὁ σύγχρονος τοῦ Σωκράτους, ὡς καὶ οἱ νεώτεροι Πῶλος, Καλλικλῆς, Ἀλκιδάμας, Κριτίας καὶ Φαλέας ὁ Χαλκηδόνιος, δύνανται νὰ χαρακτηρισθῶσι ὡς οἱ πρόδρομοι τοῦ διαφωτισμοῦ ἐν Ἀθῆναις καὶ γενικώτερον ἐν τῇ Ἑλλάδι.

Ὅδοι δὲ ἡσχολοῦντο περὶ ζητήματα ἠθικῆς, πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς φύσεως, ἔχοντες ἐν προκειμένῳ ὡς καὶ ὁ Σωκράτης βάσιν τῆς φιλοσοφίας αὐτῶν τὸν ἄνθρωπον καὶ οὐχὶ τὴν φύσιν.

(5) Πρβλ. Πλάτ. Θεαίτ. 152 Α. κ. ἐξ. 160 D ἐνθα καὶ λέγεται: «Παγκάλως ἄρα σοι εὐρηται ὅτι ἐπιστήμη οὐκ ἄλλο τί ἐστίν ἢ αἰσθησις καὶ εἰς αὐτὸν συμπεπτακε κατὰ μὲν Ὀμηρον καὶ Ἡράκλειτον καὶ πᾶν τὸ τοιοῦτον φύλον οἷον ῥεύματα κινεῖσθαι τὰ πάντα κατὰ δὲ Πρωταγόραν τὸν σοφώτατον πάντων χρημάτων ἄνθρωπον μέτρον εἶναι, κατὰ δὲ Θεαίτητον τούτων οὕτως ἐχόντων αἰσθησιν ἐπιστήμην γίνεσθαι».

ζης καὶ πρωταρχικῆς αἰτίας, τῆς ἰδίας αὐτοῦ ζωῆς καὶ ποικίλης καθόλου τούτου ἐνεργείας ἢ τοιαύτη λέγω λογικὴ καὶ ἠθικὴ ἀκολουθία. ἢ ταυτότης θὰ ἔλεγέ τις ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν ὑποκειμενικῆς γνώσεως καὶ ἀντικειμενικῆς ἀληθείας (ἥτις οὐδ' ὑπ' αὐτῆς τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς φιλοσοφίας εἶναι δυνατόν ποτὲ πλήρως καὶ τελείως νὰ καταδειχθῇ, λόγῳ τῆς στενότητος τῶν ὁρίων τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως), προσδιορίζει τὸν βαθμὸν τῆς πραγματικῆς ἀτομικῆς, προσωπικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐλευθερίας καὶ τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς τῆς ἀνθρωπότητος ἐκάστοτε προαγωγῆς.

Τοιοιούτῳπῶς συναφῶς πρὸς τὰ ἀνωτέρω ὁ παῖς φέρ' εἰπεῖν βάσει τοῦ ὑποκειμενικοῦ αὐτοῦ κριτηρίου καὶ χωρὶς οὐδόλως, οὐδαμῶς, νὰ θίγῃται ὑπ' αὐτοῦ ἢ βαθύτερα ἐννοία τῆς ἀντικειμενικῆς ἀληθείας, ὅσον ἀφορᾷ τὸν α' ἢ τὸν β' ταύτης τομέα, ἢ παραβλάπῃται ἢ προστατευτικῇ ἀπὸ νομικῆς πλευρᾶς πλειστάκις ταύτης ἰδιότης, τρέπεται πρὸς ἐργασίαν τινά (1), ἣν αὐτὸς ὁ ἴδιος ὑπολογίζει ὡς θαυμασίαν καὶ δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οὐδ' αὐτοὺς ἔτι τοὺς γονεῖς, οἵτινες οὐχὶ σπανίως μετὰ οἰκογενειακὸν συμβούλιον ὑποδεικνύουσι τὴν κατ' αὐτοὺς πάντοτε προτιμότεραν ἐπιστήμην ἢ τὸ ἐπικερδέστερον ἐπάγγελμα.

Ὅμοιως ὁ νέος νυμφεύεται π.χ. νεανιδά τινα, συγκεκριμένως δὲ οὐχὶ αὐτὴν, ἣν οἱ πλεῖστοι θεωροῦσιν ἐξ ἀπόψεως κάλλους ἢ ἠθικῆς ὡς ἐκλεκτὴν, ἀλλ' ἐκείνην, ἣν αὐτὸς ἐκλαμβάνει ὡς τοιαύτην.

Ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰς μεγαλυτέρας, τὰς οὐσιωδεστέρας τῆς ζωῆς αὐτῶν ὑποθέσεις οἱ ἄνθρωποι ρυθμίζουν κατὰ τρόπον παντελῶς θὰ ἠδύνατο τις νὰ ὑποστηρίξῃ ὑποκειμενικόν, χωρὶς καὶ πάλιν νὰ παραβλάπῃται ὁ καλῶς ἐννοοῦμενος χαρακτήρ τῆς ἀντικειμενικῆς ἀληθείας.

Οὕτω π.χ. νυμφεύονται κατ' ἀρχὴν ἢ παραμένουσιν οἱ ἄνθρωποι ἄγαμοι τόσον οἱ ἄρρενες ὅσον καὶ οἱ θήλειες, οἱ ἴδιοι καὶ μόνον οἱ ἴδιοι περὶ τούτου ἀποφασίζοντες, τοῦ Κυρίου Ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ σαφῶς διδάξαντος, ὅτι οἱ ἄνθρωποι καὶ εἰδικώτερον ἐνταῦθα οἱ Χριστιανοί, ὀφείλουσι νὰ ρυθμίζωσι τὰς τοιοῦτου εἶδους κοινωνικὰς αὐτῶν σχέσεις καὶ δὴ νὰ νυμφεύωνται ἢ μὴ, αὐτοὶ καὶ μόνον αὐτοὶ περὶ τούτου ἀποφαινόμενοι (2), χωρὶς βεβαίως νὰ θεωρῇται καὶ ἐνταῦθα, ὅτι ἡ οἰκογενειακὴ, ἢ συγγενικὴ, ἢ φιλικὴ σύστασις ἢ συμβουλὴ τυγχάνει ἀπόβλητος.

Ἀλλὰ καὶ μὴ καὶ ἡ αὐτὴ πράξις, εἴτε καλὴ εἴτε κακὴ καὶ περὶ ἧς ἡ ἠθικὴ, θρησκευτικὴ ἢ

πολιτικὴ νομοθεσία, ἔχει θετικὴν περὶ αὐτῆς ἐκπεφρασμένην γνώμην, ὑπὸ ὠρισμένης συνθήκας, ὑφ' ἧς ἐπιτελεῖται, χωρὶς πιθανὸν καὶ ἐνταῦθα νὰ παραβλάπῃται ὁ χαρακτήρ τῆς νομικῆς ὑποστηριζομένης τοιαύτης ἢ τοιαύτης ἰδιότητος καὶ βαθύτερας ταύτης ἐννοίας τῆς ἀντικειμενικῆς ἀληθείας λαμβάνει ἀνάλογον ἢ κάλλιον εἰπεῖν διάφορον χαρακτηρισμόν.

Τοιοιούτῳπῶς, ἢ ἐκπλήρως τῆς γενετῆς οἰοῦ ὁρμῆς, τῆς σαρκικῆς ἐπιθυμίας φέρ' εἰπεῖν εἰς ἀμφοτέρω τὰ φύλα, ὑπὸ τὴν ἐννοίαν τῆς νομικοῦ συζυγίας καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς τεκνοποιίας γενομένη θεωρεῖται πράξις ἠθικὴ τοῦτο αὐτὸ καθήκισμένη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας (3), ὑπὸ οἰανδήποτε δ' ἐτέρωθεν σημασίαν καὶ ἐάν ἤθελε αὕτη ποτὲ ἱκανοποιηθῇ, ἐκπληρωθῇ, ἐκλαμβάνεται τοῦτο μὲν νομικῶς ὡς πράξις κολάσιμος, (ἐξαιρουμένης τῆς κατηγορίας τῆς κακῶς δυστυχῶς ἐννοουμένης ἀνοχῆς) τοῦτο δὲ θρησκευτικῶς, χριστιανικῶς ἰδίᾳ, τυγχάνει πάντοτε καταδικαστέα, ἄτε ταύτης ἀντιπιπτούσης, ἀντιστρατευομένης, πρὸς ῥητὴν τοῦ Θεοῦ νόμου διάταξιν, πρὸς κατηγορηματικὴν τούτου παραγγελίαν καὶ ἐντολήν (4).

Ὡσαύτως συναφῶς πρὸς τὰ ἀνωτέρω ὁ φόβος ἀνθρώπου καὶ δὴ ὑπὸ ἄλλου συνομοίου αὐτῷ ἀνθρώπῳ θεωρεῖται καὶ εἶναι πράγματι μέγιστον κακόν ἢ θλιβερὰ ὁμολογουμένως ἀνάμνησις τοῦ διαπραχθέντος ἐγκλήματος ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἐγκληματίου ἐπεγεῖρει θυελλώδεις ἐξεγέρσεις, ὥστε νὰ δύναται ἀναμφίλεκτως ἴσως νὰ ὑποστηρίχῃ, ὅτι ὁ φονεὺς καθ' ἅπασαν αὐτοῦ τὴν ζωὴν τυγχάνει ὄντως δυστυχῆς, βασανιζόμενος ὑπὸ τῶν ἀδυσωπῆτων ἐλέγχων τῆς συνειδήσεως.

Ἐν τούτοις ὅμως, παρὰ πάντα ταῦτα, παρ' ὅτι δηλαδὴ, ὁ φόβος τυγχάνει πράξις εἰδεχθῆς, τὸ φονεῦν ἐν πολέμῳ ἕνα ἢ πλείονας τοῦ ἐνός, ὅπερ καὶ τὸ προτιμότερον, ἀποτελεῖ πρᾶξιν ἀξιεπαίνον τοῦτο αὐτὸ ἡρωϊσμόν, δι' ὃν λαμβάνει τις καὶ μετάλλιον ἀνδρείας, παράσημον τιμῆς, γεραίρεται δὲ καὶ μακαρίζεται ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων οὕτως, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν ἐπερχομένων γενεῶν ἢ πράξις αὐτοῦ ἐπαινέται ἄτε τῆς ἀνδρείας συμπεριλαμβανομένης μετὰ τῶν ἀρετῶν.

Τοῦτο αὐτὸ θὰ ἠδύνατο νὰ λεχθῇ, καὶ περὶ ἄλλων τινῶν οὐχὶ ὅμως καὶ πάντων, ὅτινα ὁ ἠθικὸς νόμος παρουσιάζει ὑπὸ τὴν ἐννοίαν τῆς ἀπαγορεύσεως, ὅτι ταῦτα δηλαδὴ ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον αὐτῶν δύνανται εἰς ἐξαιρετικὰς περιστάσεις καὶ ὑπὸ ὠρισμένης βεβαίως πάντοτε προϋποθέσεως νὰ ἀντιστραφῶσιν ἐξ ἐπόψεως ἠθικῆς ἐννοίας.

Κατὰ ταῦτα, συμφώνως δηλαδὴ πρὸς τὰ ἀνωτέρω, θὰ ἠδύνατο τις νὰ ὑποστηρίξῃ ἴσως, ὅτι

(3) Ἐφεσ. 5, 32.

(4) Ματθ. 5, 28, 31, 32: Ἐφεσ. 3, 5, 4, 3, 4. Α Κορινθ. 5, 9—11, 15—18. κ. ἄ.

(1) Τὸ ὡς ἀνωτέρω ἐξηγεῖται καὶ διὰ τοῦ νόμου τῆς κληρονομικότητος ἐπικουρούμενος ἐκάστοτε ταῖς ἐμφύτοις ἰδέαις (ideae innatae) πρβλ. καὶ Θεοφίλου Βορέα Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν Φιλοσοφίαν τόμ. 3ος σελ. 77 κ. ἐξ.

(2) Ὁ δυνάμενος χωρεῖν χωρεῖτω (Ματθ. 19, 12).

(1) Πλάτ. Θεαίτ. 152 Α—161 C. Πλάτ. Κρατ. 385 E.

(2) Πλάτ. Νόμ. 716 C.

(3) Ὁ Σωκράτης ἐν τῇ γνώσει τοποθετῶν τὴν ἀναζητήσιν καὶ ἐρευνᾶν τῆς ἀληθείας, πρῶτος οὗτος, ἐδίδασκεν ὅτι ἐπιστημονικοὶ φιλοσοφικοὶ ὁρισμοί, ὧν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τυγχάνει καὶ ὁ εἰσῆγητής, δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀποδίδωνται, νὰ ἀναφέρονται εἰς τὰ καθ' ὕλην, τὰ τῇ ἐμπειρίᾳ ληπτὰ τὰ αἰσθητὰ τὰ ἀλλοιούμενα καὶ φθιρόμενα καὶ μεταβαλλόμενα, ὡς εἶχε παρατηρήσει προγενεστέρως περὶ αὐτῶν καὶ ὁ Ἡράκλειτος, εἰπὼν τὸ περίφημον «πάντα ρεῖ», (πρβλ. Πλάτ. Κρατ. 402 Α.), ἄλλ' ἐν ἄλλῳ τινι, ἀντικειμένῳ, καθαρῶς δὲ πνευματικῷ τυγχάνοντι καὶ ὅπερ ὡς τοιοῦτον ὠνόμασεν ἐννοίας πρβλ. Ἀριστ. Μ. τ. φ. Α 6. 987 α 29 κ. ἐξ. κ. ἄ.

θετική τοῦ νόμου (1) διατύπωσης ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς λεπτομερειᾶς αὐτῆς ἐκθέσεως ἐννοουμένης καὶ διὰ συμπεριλαμβανούσης συγκεκριμένης, ἐν πλάτει καὶ κατὰ σειράν τὸ τί ὀφείλει τις νὰ πράττῃ ἢ τί δέον νὰ ἀποφεύγῃ τις ἢ πῶς *συνελόνει* εἰπεῖν, τὸ ὑποκείμενον νὰ ἐνεργῇ, κατὰ τὰς διαφόρους τοῦ βίου αὐτοῦ περιπτώσεις τε καὶ περιστάσεις, καὶ διὰ τὰς ἀντιξόους, γνωστοῦ ὄντος διὰ αὐτὰς τυγχάνουσι πλείους, ὅσαι τόσον εἰς τὸ ἴδιον καὶ τὸ αὐτὸ ἄτομον, ὅσον καὶ ἄπειροι καὶ ποικίλοι εἰς τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ἑκατομύρια ἑκατομμυρίων διαβιούντων ἀνθρώπων, τοιαύτη τις θετική λέγω λεπτομερειακὴ τοῦ νόμου διατύπωση, οὔτε ὑπάρχει τοῦλάχιστον μέχρι σήμερον παρὰ τοῖς διαφόροις ἔθνεσι οὐδὲ ἐν τῷ μέλλοντι ποτε εἶναι δυνατόν νὰ διατυπωθῇ (2).

Ἡ ἀποψὶς δὲ αὕτη φαίνεται δι' ἐμμέσως υποστηρίζεται σπουδαίως καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ὅστις τὴν κατάργησιν παντάπασιν τοῦ νόμου ἐν προκειμένῳ εἰσηγούμενος, τοῦλάχιστον διὰ τὰς τελείας φύσεις, παρατηρεῖ ἢ κάλλιον εἰπεῖν διδάσκει σοφώτατα καὶ διὰ θεοπνευστως, ὅτι «δικαίῳ νόμος οὐ κείται» (3).

Σαφέστατα δὲ περὶ τούτου μαρτυρεῖ τὸ γεγονός δι' ὅσον ἡ θεία ὅσον καὶ ἡ ἀνθρωπίνη δικαιοσύνη, ἐν ᾧ π. χ. ἀπαγορεύουσι καὶ διὰ διαρρήδην καὶ κατηγορηματικώτατα τὸν φόνον, ὅστις ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέγχθη τυγχάνει βαρυτάτη ἀμαρτία, οὐδὲν ὅμως λέγουσι σαφῶς, θετικῶς, ὡς πρὸς τὸ τί δέον νὰ πράττῃ τις (ἀσχέτως τοῦτο εἰάν ἐξυπακούηται ἢ ὑπονοηται), ὡς ἂν ἡ ζωὴ αὐτοῦ καὶ μάλιστα ἐντελὲς ἀδικαιολογητῶς εὐ-

(1) Ἡ ἐννοία τοῦ νόμου τυγχάνει διττή, θετική καὶ ἀρνητική. Ὡς τοιοῦτος δὲ ὁ νόμος συμβάλλει τοῦτο μὲν θετικῶς εἰς τὴν τελειότητα τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῶν πνευματικῶν αὐτοῦ ἱκανοτήτων καὶ δυνάμεων τοῦτο δὲ ἀρνητικῶς ἐπιδικάζει τὴν περιστολὴν τῆς ἀνθρωπίνης ἀτελείας διὰ τῆς βίας, καὶ συγκεκριμένως διὰ τῆς ἀναλόγου ἐκάστοτε ἐπιεικούς ἢ καὶ σκληρᾶς πολλᾶκις τιμωρίας.

Ὡσαύτως παρατηροῦμεν ἐνταῦθα, ὅσον ἀφορᾷ τὸν νόμον, δι' ἡ ἐννοία τῆς ἰσχύος ἐξ ἐπόψεως λογικῆς καὶ ἠθικῆς διαβλεπομένη, ἀποτελεῖ τὸ βάθος καὶ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ· ὁ οὐσιαστικὸς δὲ νομοθέτης καὶ νομοδότης εἶναι ὁ Θεός, ὅστις τυγχάνει μέγας τῇ ἰσχύϊ, τῇ βουλῇ καὶ θαυμαστός τοῖς ἔργοις.

(2) Ἐν μέσῳ τοῦ πνευματικοῦ πλειστάκις ζόφου καὶ σκοτεινοῦ τῆς ἀνθρωπότητος ὀρίζοντος, ἡ ὡς ἔχει θειοτάτη τῷ ὄντι ἠθικὴ χριστιανικὴ νομοθεσία, τυγχάνει τῇ ἀληθείᾳ ὁμοία, «λύχνῳ φαίνοντι ἐν ἀσχυρῷ τόπῳ, ἕως οὗ ἡμέρα διαυγασθῇ καὶ φωσφόρος ἀνατείλῃ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν» (Β' Πέτρ. 1, 19).

(3) Α'. Τιμὸθ. 1, 9. Πρβλ. καὶ περιοδ. Πνεῦμα 1941 ταύχ. 1, σ. 15.

Τὸ περίρηγον ὅμως εἶναι δι' αὐτὴν αὕτη τοῦ ἀνθρώπου ἡ ἠθικὴ τελειότης, ἥτις ἀπῶθεϊ ἀπ' αὐτῆς τὴν ἐννοίαν τοῦ νόμου, ὡς ἀχρήστου καὶ δι' ἐντελὲς δι' αὐτὴν πράγματος περιττοῦ, καθὼς ἀκριβῶς «ἡ ἀγάπη (ἥτις) ἔξω βάλλει τὸν φόνον», συντελεῖται διὰ τῆς ἠθικῆς νομοθεσίας παιδαγωγοῦ καὶ διδασκάλου τοῦ νόμου τοῦ ἀνθρώπου τυγχάνοντος, (πρβλ. Γαλ. 3, 24) ἀποχωροῦντος δ' αὐτοῦ, ὅπως εἰπεῖν, τούτου, τῆς κοινωνίας χριστιανικῆς οὐσης τοῦτο μὲν τελείως τε καὶ πληρῶς καθοπιζομένης ἠθικῆς, τοῦτο δὲ τοῦ ἀνθρώπου καὶ εἰδικώτερον τοῦ χριστιανοῦ, καταλλήλως ἐκδιδασκομένου ὀρθοφρονούντος καὶ ὀρθοπράκτου κατὰ Χριστὸν καθαγιαζομένου δ' οὕτω καὶ ἐπισκιαζομένου ὑπὸ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ.

ρίσκεται ἐν κινδύνῳ ἐπαπειλουμένη, ὑπὸ κακούργου ἢ ληστοῦ ἢ ἄλλου τινὸς ἀθλήου ὑποκειμένου ἐπιδιώκοντος τὴν ἐξόντωσιν αὐτοῦ.

Καὶ ἐν προκειμένῳ καλεῖται τὸ ἄτομον τὸσον ὁ πολίτης ὑπὸ τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ἰδιότητα, ὅσον καὶ ὁ πιστός, ὑπὸ τὴν θρησκευτικὴν αὐτοῦ ὡσαύτως ἰδιότητα ὅπως κρίνωσιν ὅποια τις θὰ εἶναι ἡ ὑπ' αὐτῶν ἀκολουθητέα ὁδὸς αὐτοὶ καὶ μόνον αὐτοὶ τυγχάνοντες ὑποκειμενικά καὶ ἀντικειμενικά τῆς πράξεως αὐτῶν κριτήρια.

Ἀκολουθῶνς ἡ κοινωνία, ἡ Ἐκκλησία, τὰ δικαστήρια ἰδίᾳ ἐξετάζουσι πάντοτε ἐκ τῶν ὑπετέρων, εἰς καὶ κατὰ πόσον, ἡ πράξις, τοιαύτη ἢ τοιαύτη τοῦ α ἢ τοῦ β ὑποκειμένου, τυγχάνει ὀρθή ἐξ ἀπόψεως ἀντικειμενικῆς ἐννοίας (4).

Τοιοῦτοτρόπως θὰ ἡδύνατό τις ἴσως νὰ εἰπῇ κατὰ ταῦτα, ὅτι τόσον ἡ ἠθικὴ χριστιανικὴ νομοθεσία, ὅσον καὶ ἡ πολιτικὴ (ἥτις ἐν πολλοῖς τυγχάνει καὶ ὁ χωροφύλαξ περὶ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς ἠθικῆς, θρησκευτικῆς νομοθεσίας) παρέχουσι πάντοτε ποῖαν τινα ἐλευθερίαν δράσεως τοῦ ὑποκειμένου ἢ τῶν λαῶν ὑπὸ γενικωτέραν ἐννοίαν, δυναμένων νὰ πράξωσι καὶ παρὰ τὸν θετικῶς διατυπούμενον νόμον, καὶ δι' εἰς δυσκολωτάτας περιστάσεις καθ' ἃς καταπατομένης ὑπὸ τῶν ἄλλων τῆς ἐννοίας τῆς ἀντικειμενικῆς ἀληθείας παραβλάπτονται ὕψιστα ὕλικά καὶ ἠθικά αὐτῶν συμφέροντα (5). (Ἐν τῷ ἐπομένῳ συνέχειᾳ καὶ τέλος)

ΣΠΥΡΙΔΩΝ Κ. ΓΟΥΔΕΛΗΣ

(4) Πιθανὴ κατὰ ταῦτα τυγχάνει ἰσχύς ἡ ἐκδοχή, δι' ἡ πράξις τοιαύτη ἢ τοιαύτη δὲν κρίνεται ἐξ ἀπόψεως περιεχομένου αὐτῆς καθ' ἑαυτήν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐλατηρίων ὑφ' ὧν ἐλαύνεται τις κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῆς καὶ τοῦ σκοποῦ, δὲν ἐξυπηρετεῖ αὕτη.

(5) Ἡ ἐννοία τῆς ἠθικῆς ἀτομικῆς μεταμελείας καὶ τῆς συγχωρήσεως τοῦ πιστοῦ παρὰ τῆς ἐκκλησίας διὰ διαπραχθείσαν ὑπ' αὐτοῦ ἀμαρτίαν καὶ δι' ἐβδόμητονάκις ἐπὶ κατὰ ῥητὴν παραγγελίαν αὐτοῦ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἀγιωτάτης ἡμῶν θρησκείας Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς καὶ τῆς ποιῆς καθόλου ἐχούσης πάντοτε πλὴν τῆς καθαρῶς κολαζούσης αὐτῆς ἰδιότητος καὶ παιδαγωγικὸν χαρακτήρα, πάντα ταῦτα, δηλοῦσιν ἕκ τινος ἐπόψεως, δι' ἡ ἠθικὴ θρησκευτικὴ νομοθεσία, ἀποτελεῖ ἰδανικὸν τι σημεῖον, περιλαμπρὸν καὶ φωτεινόν, τοῦτ' αὐτὸ ἐξαίσιον μετέωρον, πρὸς ὃ ὀφείλει κατὰ τὸ δυνατόν νὰ προσπελάσῃ ὁ ἀνθρώπος οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ νὰ ὑπερβῇ ἐξ ἐπόψεως ἠθικῆς ἐννοίας, ἐφ' ὅσον ὑπ' αὐτοῦ τῇ βοηθείᾳ τοῦ Θεοῦ, πάντοτε, ἤθελε τοῦτο κατορθωθῇ· πρβλ. Ἰωάν. 15, 5 «χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν».

Γνωστῆς ὅμως οὐσης τῆς ἀτελείας τοῦ ἀνθρώπου παρέχεται ἐκάστοτε καὶ δι' συνεχῶς διαρκῶς, ἐφ' ὅσον οὗτος ζῇ, ἡ εὐκαιρία εἰς αὐτόν, ὅπως διορθωθῇ, τελειοποιηθῇ καὶ τακτοποιηθῇ ἐξ ἐπόψεως ἠθικῆς, μὴ καταργουμένου τοῦ δικαιώματος τοῦ πιστοῦ μετὰ τὴν α' ἢ β' ἢ γ' ἢ δ' καὶ ἐξῆς ἠθικὴν αὐτοῦ ἀποτυχίαν καὶ παρεκτροπὴν νὰ ἀσκήται ἐφεξῆς ἐν τῷ πνευματικῷ σταδίῳ τῶν ἀρετῶν καὶ μάλιστα ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν καὶ καθοδήγησιν τῆς ἐκκλησίας (ἐφ' ὅσον βεβαίως οὗτος αἰσθανόμενος τὴν ἀνάγκην αὐτῆς ἤθελε ζητήσει τὴν ἐπικουρικὴν ταύτης συνδρομὴν) εἰ καὶ ἀμαρτωλοῦ τοῦτο τυγχάνοντος, ὅπως ἀκριβῶς ὁ ἀδελπὶς νεανίας δὲν ἐκδικεῖται τοῦ Γυμναστηρίου καὶ καθυστερῶν ἔτι εἰς ἀθλητικὰς ἐπιδόσεις, ἀλλὰ τοῦναντίον ἐνθαρρύνεται, δι' συνεχῶς ἐκγυμναζόμενος, εἰ καὶ πρὸς τὸ παρὸν ἀποτυχῶν, ἐπὶ τέλος εἰς ἐπιμελὴν προπονούμενος θὰ γίνῃ ποτὲ διακεκριμένος ἀθλητής.

Μεγάλου Βασιλείου βίος καὶ ἔργα

Ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Κορυθαῖς ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ
Τακτικού Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ==

Ὁ Μ. Βασίλειος ἐγεννήθη ἐν Καισαρείᾳ τῷ 329 ἐξ εὐσεβῶν γονέων καταδιωχθέντων ἐπὶ Μαξιμιανῷ. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ ὠνομάζετο Βασίλειος καὶ ἡ μήτηρ Ἑμμέλεια. Ἐκ τῶν 10 αὐτῶν τέκνων γνωστὰ εἰσι Γρηγόριος ὁ Νύσσης, ὁ Καισάριος, ὁ Πέτρος καὶ ἡ Μακρίνα, εἰς ἣν πολλὰ ὀφείλομεν διὰ τὴν ἀνατροφὴν τοῦ ἁγίου. Αὕτη μετὰ τὴν Ἑμμέλειαν ἐγένετο δευτέρα μήτηρ καὶ παιδαγωγὸς αὐτοῦ ἐπίσης καὶ ἡ ὁμῶνυμος αὐτῆς προμήτωρ. Περαιώσας τὰ ἐγὼ κλῖα μαθήματα ἐν Καισαρείᾳ καὶ Κωνσταντινουπόλει (ἢ Ἀντιοχείᾳ), ἐνθα διήκουσε τοῦ σοφιστοῦ Λιβανίου, μετέβη εἰς Ἀθήνας, ἐνθα ἠκμαζεν εἰσέτι ἡ περίφημος φιλοσοφικὴ σχολή. Ἐνταῦθα ἐπὶ 4 ἔτη ἠκροάσατο τῶν σοριστῶν Ἱμερίου, Προαιρεσίου καὶ Θεοπεσίτου καὶ συνηψεν ἀδιάρρηκτον φιλίαν μετὰ τοῦ Ναζιανζινοῦ Γρηγορίου. Σὺν αὐτοῖς ἐσπούδαζε καὶ ὁ μέλλων αὐτοκράτωρ Ἰουλιανός. Ἐκ τῆς σπουδῆς τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων ὁ Βασίλειος καὶ ὁ Γρηγόριος ἀπεμύζων, ὡς περ μέλισσαι, τὸ μέλι τῆς ἀληθοῦς γνώσεως καὶ σοφίας καὶ ἀπεκόμιζον τὰ ἀνθη καὶ τὰς χάριτας τῆς Ἀττικῆς καλλιτείας. Πρὸς δὲ τῇ φιλοσοφίᾳ καὶ ῥητορικῇ ἐέμαθον τὴν γεωμετρίαν, ἀστρονομίαν καὶ ἱατρικὴν καὶ μετὰ πάσης τῆς θύραθεν σοφίας οὐδόλως παρημέλουν καὶ τῶν ἱερῶν γραμμάτων. Ἐνός δὲ πράγματος δὲν ἔλαβον ἐννοίαν, τῶν κοσμικῶν συναναστροφῶν καὶ διασκεδάσεων. Διὰ τοῦτο, καίτοι ἐν τοιαύτῃ ἐμορφώθησαν μεγαλοπόλει, ἥτις ἦν τὸ κέντρον τῆς εἰδωλολατρίας καὶ τῶν ἐθνικῶν ἰδεῶν, διέμειναν τελείως ταύταις ἀπρόσμεκτοι, ἐφαρμόζοντας τὸ σοφὸν «ἀνέχου καὶ ἀπέχου». Μίαν μόνην ὁδὸν ἐγνώριζον, τὴν ἀπὸ τῆς κατοικίας μέχρι τῆς Σχολῆς. Ἐπανακάμψας ὁ νεαρός Βασίλειος εἰς τὴν αὐτοῦ πατρίδα, ἐπεδόθη, ὅπως πάντες οἱ ἀριστοκρατικοὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης νέοι, εἰς τὸ τοῦ συνηγόρου (=δικηγόρου) ἐπάγγελμα, ἵνα ἀνέλθῃ εἰς πολιτικά ἀξιώματα. Ἀλλ' ἡ σοβαρότης, ἡ ἐμβριθεία καὶ ἡ βαθεῖα θρησκευτικῆς συνείδησις αὐτοῦ δὲν συνεβίβάζοντο πρὸς τὸ κοσμικόν τοῦτο ἐπάγγελμα. Παρορμώμενος ὑπὸ τῆς ἰδελφῆς αὐτοῦ Μακρίνης ἐν ἡλικίᾳ 27 ἐτῶν ἐβαπτίσθη ἐν τῇ μητροπόλει Καισαρείας, εἴτα διανείμας πάντα τὸν πλοῦτον καὶ τὰ κτήματι τῆς πατρικῆς κληρονομίας εἰς τοὺς πτωχοὺς, ἐτρέφ-

τη πρὸς τὸν θεωρητικὸν βίον, ἦτοι τὸν μοναχικόν, δν οἱ πατέρες τέχνην τεχνῶν καὶ ἐπιστήμην ἐπιστημῶν ἀπεκάλεσαν. Ἀλλ' ἐν ἀρχῇ ἠθέλησε νὰ ἐπισκοπήσῃ καλῶς τὰ τοῦ βίου τῶν μοναχῶν διὸ περιήλθε πᾶντα τὰ ὀνομαστά τότε κέντρα, τὴν Παλαιστίνην, Συρίαν καὶ Αἴγυπτον καὶ ἀντελήφθη ἐκ τοῦ συνεγυγῆς τὴν τοῦ ἀσκητικοῦ καὶ ἰδιορρύθμου βίου κατάχρησιν, ὅστις ὡς ἀνεξέταστος καὶ ἀνεξέλεγκτος ἐτύγχανεν ἀβίωτος. Ἐκτοτε συνέλαβεν ὁ θεὸς πατὴρ τὴν ἰδέαν τῆς συγκροτήσεως τοῦ κοινοβίου, ἐν ᾧ οἱ τὴν ἀδελφότητα ἀποτελοῦντες ἐπιδίδονται εἰς γόνιμον ἀρετῆς ἐργασίαν ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν καὶ ποδηγεσίαν τοῦ ἡγουμένου «ἐμμάρτυρον γὰρ εἶναι προσήκει» λέγει «τὸν τοιοῦτον βίον, ὡς ἂν ἐκτὸς εἶναι πονηρὰς ὑποψίας».

Μετὰ τὴν περιοδείαν τῷ 358 ἀπεχώρησεν εἰς τὸν Πόντον, εἰς ὅρος τι παρὰ τὰς δχθας τοῦ Ἰριδος ποταμοῦ, ὅπερ θαυμασίως περιγράφει ἐν τινι πρὸς τὸν Γρηγόριον ἐπιστολῇ προσπαθὼν νὰ προσελκύῃ αὐτόν ἐκεῖσε: «Ὅρος» λέγει «ἐστὶν ὕψηλόν, βαθεῖα ὕλη κεκαλυμμένη, ψυχροῖς ὕδασι καὶ διάφανοις εἰς τὸ κατ' ἀρκίον κατάρρυτον· τοῦτο ταῖς ὑπερείαις πεδίον ὑπὸν ὑπεστρέφεται ταῖς ἐκ τοῦ ὄρους νοτίσι διηγεῖται πλαινομένη· ὕλη τούτῳ αὐτομάτως περιφύεισα ποικίλων καὶ παντοδαπῶν δένδρων, μικροῦ δὲν ἀντὶ ἔρκους αὐτῷ γίνεται ὡς μικρὰν εἶναι πρὸς τοῖτο καὶ τὴν Καλυψοῦς ἡσόν, ἣν δι' ἡ πᾶσάν πλέον Ὀμηρος εἰς κάλλος θαυμάσας φαίνεται». Οὕτω κατάρθωσε νὰ πείσῃ τὸν συμμαθητὴν αὐτοῦ νὰ συνταυτίσῃ τὴν τύχην. Ἐκεῖ ἐπεδόθησαν ἀμρότεροι εἰς ἐμφιλόσοφον θεωρίαν καὶ μελέτην τῶν θείων γραφῶν, εἰς ἃς τοσοῦτον ἐνεβάθυνον, ὥστε ἐγένοντο οἱ ἀριστοὶ ἐρμηνευταὶ καὶ ἐκφάντορες τοῦ θείου λόγου. Εἰς τοῦτο πρὸ παντός ἐβοηθήθησαν μεγάλως ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ μεγάλου διδασκάλου Ὁριγένους (μὴ πῶ ἀπὸ κεκρηρυγμένων ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας) καὶ τὰ ἐκλεκτότερα τούτων συναρμολογῶντες ἀπετέλεσαν τὴν πεντάτομον Φιλοκαλίαν. Εἰς τὴν ἀντιπέραν δχθὴν τοῦ ποταμοῦ ἡ μήτηρ καὶ ἡ ἀδελφὴ τοῦ ἁγίου μετ' ἄλλων εὐσεβῶν γυναικῶν συνέπηξαν μονὴν καὶ συνηγωνίζοντο ἐκεῖ πρὸς ἀσκητικούς ἀγῶνας ἐφαιμύλως τοῖς ἀνδράσιν.

Ἀλλ' οὐ μόνον θεωρητικῶς ἀλλὰ καὶ πρα-

Αισθητικά θεωρία του Κάλβου

Υπό ΓΕΩΡΓΙΟΥ Θ. ΖΩΡΑ, Τακτικού Καθηγητού Πανεπιστημίου Αθηνών

Ἡ ποίησις ἔχει διὰ τὸν Κάλβον ὑψηλὴν ἀποστολήν. Παρὰ τὰς καλὰς τέχνας εἶναι διὰ τὸν ἡμέτερον ποιητὴν τὸ εὐγενέστερον καὶ πολυτιμότερον θεῖον δῶρον καὶ τὸ ἀσφαλέστερον μέσον διὰ τὴν ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν ἐξύψωσιν τοῦ ἀνθρώπου, διὰ τὴν προσέγγισιν τοῦ ἀπολύτου καλοῦ καὶ ὡραίου. Αἱ Παρνάσσικαι κόραι διὰ τῶν ἐλαφρῶν πτερύγων αὐτῶν ὁδηγοῦσι τὸν ἄνθρωπον πρὸς τοὺς Ἑλικωνίους κήπους καὶ ἀνοίγουσι τὰς πύλας τοῦ Παραδείσου, τῆς αἰωνίας γῆς τῆς ἀγάπης καὶ τῆς δικαιοσύνης.

Περὶ τὰ αἰσθητικά προβλήματα ὁ Κάλβος ἤρχισε νὰ ἀσχολῆται νεαρώτατος ἔτι, κατὰ τὰ πρῶτα φιλολογικὰ αὐτοῦ βήματα. Ἐν ἡλικίᾳ εἰκοσιτριῶν ἐτῶν περίπου, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς πρώτης διαμονῆς αὐτοῦ ἐν Φλωρεντίᾳ εἶχε γράψει μικρὰν μελέτην — σχεδιάσμα εὐρυτέραις μελλοντικῆς πραγματείας — ὅπου ἐκθέτει στοχασμούς καὶ βασικὰς ἰδέας αὐτοῦ ἀφορώσας εἰς τὴν ποίησιν καὶ ἐν γένει τὰς καλὰς τέχνας, καθὼς καὶ τὴν ὑψηλοτέραν ἀποστολήν αὐτῶν. Ἐν ἀρχῇ τῆς μελέτης ταύτης, ἥτις φέρει τὸν τίτλον «Σχέδιον νέων ἀρχῶν τῶν Γραμμάτων ἐφαρμοζομένων καὶ εἰς τὰς καλὰς τέχνας» (1), ὁ Κάλβος τονίζει, ὅτι βάσις καὶ κύριος σκοπὸς τῶν καλῶν τεχνῶν εἶναι «νὰ καταστήσουν καλυτέρους καὶ, εἰ δυνατόν, εὐτυχέστερους τοὺς ἀνθρώπους», προσθέτει δὲ ὅτι θὰ ἀποδείξῃ ἐμφανέμενην τὴν γνώμην, ὅτι τινες θεωροῦσι τὸ ὡραῖον σχετικὸν καὶ ὄχι τέκνον τῆς

(1) Διὰ τὸ Ἰταλικὸν κείμενον τοῦ Σχεδίου βλ. G. Zoras, Andrea Calbo: Opere Italiane, Ῥώμη 1933 καὶ Γ. Ζώρα, Αἱ περὶ τέχνης θεωρίαι τοῦ Κάλβου: Ἐπιθεώρησις 1939.

χειρὰ τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Τέλος διὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθείσης Διευθύνσεως Δαιτικής Ἐπιμορφώσεως ἐν τῷ Ὑπουργείῳ Ὁρηστικῶν καὶ Ἑθνικῆς Παιδείας πρὸς πλήρη καὶ τελειὰν μόρφωσιν καὶ διαπαιδαγώγησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ κατέδειξεν ὁ κ. Ὑπουργὸς διὰ τῆς ἀξιολόγου ἀλλωστε συλλήβδην δράσεως αὐτοῦ πόσον πράγματι ἀθορύβως καὶ πατριωτικώτατα ἐργάζεται ὑπὲρ τῆς ἑλληνοπρεποῦς παιδεύσεως τοῦ Ἑθνικοῦ, τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ ἐξυψώσεως καὶ τῆς ἠθικῆς: ἐν ἐνὶ λόγῳ τούτου προαγωγῆς, δι' ὅπερ καὶ τὸ «ΠΝΕΥΜΑ» συγκαίρως ἀντιφ' ἐγκαρδίας εὐχεται, ὅπως ὁ Θεὸς ἐνδυναμώσῃ καὶ καθοδηγῇ αὐτόν, ὥπως καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἐργασθῇ μετὰ ζήλου ὑπὲρ τῆς δόξης καὶ τῆς εὐκλείας τῆς ἀθανάτου Ἑλληνικῆς ἡμῶν φυλῆς.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ Κ. ΓΟΥΔΕΛΗΣ

φύσεως καὶ ὅτι θὰ ἀσχοληθῇ περὶ τὰς ἀρχὰς ἐκεῖνας, αἵτινες τονοῦσι τὸ πνεῦμα καὶ διευθύνουσι πρὸς τὴν Ἀλήθειαν καὶ τὴν Ἀρετὴν.

Καὶ εἶναι μὲν βέβαιον, ὅτι δὲν κατάρθωσεν ὁ Κάλβος νὰ γράψῃ τὸ σχεδιαζόμενον σύστημα περὶ τῆς αἰσθητικῆς, ὅπου θὰ ἀνέπτυσσε μεθοδικώτερον καὶ ἐκτενέστερον τὰς γνώμας αὐτοῦ περὶ τῆς ποιήσεως, ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν φῶδων αὐτοῦ ὅμως εἶναι εὐκόλῳ νὰ διακρίνωμεν τὰς βασικὰς αἰσθητικὰς θεωρίας αὐτοῦ καὶ τὴν ἠθοκοπλαστικὴν σημασίαν, ἣν ἀποδίδει εἰς τὰς Μούσας.

Ἐν τῷ προλόγῳ τῶν φῶδων αὐτοῦ ὁ Κάλβος ἀποκαλεῖ τὴν ποίησιν καὶ τὰς Μούσας θεῖας — δῶρα εὐτυχῆ τῶν Ὀλυμπίων — καὶ χαρὰν τοῦ ἀνθρώπου:

πολυτέκνον θεᾶς, ὦ Μνημοσύνης
θρόματά περὶ τὰ, χαρὰν τοῦ ἀνθρώπου
καὶ τῶν μακάρων Ὀλυμπίων ἀειμνήστα
καὶ εὐτυχῆ δῶρα (Πρόλ. 1-4)

καὶ ἀλλαχοῦ «χρυσὰ δῶρα τοῦ Ἀπόλλωνος» (Α' α), «ἀθάνατον μέτρον» (Β' γ), «ἐνθεα ἔπη» (ΙΑ' β'), τὴν δὲ λύραν «χρυσὸν δῶρον, χάσμα λητογενέος μέγα» (Ε' α), θέλων κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον νὰ ἀποδώσῃ τῇ ποιήσῃ θεῖαν προέλευσιν καὶ ἐπιδρασὶν θαυματουργόν. Αἱ Μοῦσαι ἀσκόῦσι ἀκαταμάχητον μαγείαν, μυστηριώδη δύναμιν καὶ τεραστίαν ῥοπήν ἐπὶ τοῦ σύμπαντος. Οἱ ἴδιοι οἱ Θεοὶ αἰσθάνονται ἰδιαιτέραν εὐχαρίστησιν, ὅταν ἀκούωσι τὰς Μούσας, ἀκόμη δὲ καὶ τὰ ζῷα, τὰ θηρία, ἡ φύσις ὁλόκληρος. Ἀπλετοὺς χαρὰ καταλαμβάνει πᾶσαν καρδίαν καὶ ἡ δρόσος τῆς γαλήνης καὶ τῆς ἡρεμίας ἀπλοῦται ἐπὶ τῆς γῆς:

Χαίρετε, ὦ κόραι, χαίρετε,
φωναὶ δ' αὖτ' ἐν δαίμονα
τῶν Ὀλυμπίων πλουτίζετε
μὲ χορῶν εὐφροσύνας

καὶ εὐφροδμον μέλος.
Σεῖς τὰ αἰθέρια νεῦρα
τῆς φόρμιγγος κροτεῖτε
καὶ τὰ θηρία καὶ τ' ἄλλα
χάνονται ἀπὸ τὸ πρόσωπον
τῆς γῆς πλατείας.

Ὅπου τρέμουσιν ἄπειρα
τὰ φῶτα τῆς νυκτός,
ἐκεῖ ὑψηλὰ πλατύνεται
ὁ γαλαξίας καὶ χύνει
δρόσον σταγόνας

(Ε' δ'—ε')

Οὕτως ἡ ποίησις λαμβάνει ὑψηλοτέραν ἀποστολήν δι' αὐτῆς ὁ ἀνθρώπος ἐξαυλοῦται καὶ

Τὸ δίκαιον τῆς Γόρτυνος

Υπό ΑΝΔΡ. Α. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ - ΠΑΛΑΙΟΥ

Ἐπὶ μακροῦς αἰῶνας ἐπιστεῦετο ὑπὸ τῶν ἐρευνητῶν τοῦ δικαίου, ὅτι μόνη πηγὴ τῶν νεωτέρων νομοθεσιῶν ὑπῆρξε τὸ ῥωμαϊκὸν δίκαιον, περὶ δὲ τῶν λοιπῶν ἀρχαίων νομοθεσιῶν ἐπεκράτει ἡ γνώμη ἥδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Κικέρωνος, ὅτι αὗται ἦσαν ἀτελεῖς καὶ γελοῖαι, μὴ δὲ τῶν τοῦ Λυκούργου, Δράκοντος καὶ Σόλωνος ἐξαιρουμένων.

Ἡ πλάνη αὕτη ἐπεκράτησε καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἀπὸ τῆς 13' ἐκ., ὅτε ἤρξατο ἡ σπουδὴ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ δικαίου καθόλου, ἐλέγετο δὲ μάλιστα ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ ἀπτικὸν δίκαιον δὲν εἶχε τὸν ἀπαιτούμενον χρόνον νὰ συντονισθῇ, νὰ συμπληρωθῇ, νὰ ἀποβάλλῃ πάντα τὰ περιττὰ στοιχεῖα καὶ νὰ καταλήξῃ εἰς σύστημα ἀπολύτως ὁμοιογενές.

Τὰ συμπεράσματα ταῦτα τῶν παλαιωτέρων ἐρευνητῶν τῶν πηγῶν τοῦ δικαίου ἀπεδείχθησαν σφασερὰ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους, ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἀποκαλυφθέντων παπύρων νομικοῦ περιεχομένου, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τῆς εὐρέσεως ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις ἐπιγραφῶν ἀναφερομένων εἰς τὸ δίκαιον καθόλου, ἐξ ὧν ἀπεδείχθη οὐ μόνον ὅτι ἐν ταῖς

πολιτεῖαις τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἀνεπτύχθησαν ἀρτιώταται καὶ λίαν προηγμένοι νομοθεσίαι, ἀλλ' ὅτι καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ ῥωμαϊκὸν δίκαιον προήλθεν ἐκ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ καὶ τοῦτο ἔσχεν ὡς κυρίαν πηγήν.

Μεταξὺ τῶν νομικῶν ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν κατέχει ἐξέχουσαν θέσιν ἡ δωδεκάδελτος τῆς Γόρτυνος, ἥτις περιλαμβάνει τὸ ἐκτενέστερον καὶ πληρέστερον νομικὸν κείμενον, ἐξ οὗ παρέχεται τὸ πνεῦμα καὶ ὁ ἐν γένει χαρακτήρ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς νομοθεσίας. Ἡ δωδεκάδελτος τῆς Γόρτυνος ἀπεκλήθη βασιλεὺς τῶν ἐπιγραφῶν καὶ ὑπὸ τινων ἐθεωρήθη ὡς ἡ μεγίστη ἀρχαιολογικὴ ἀνακάλυψις τοῦ παρελθόντος αἰῶνος.

Ἐχει χαραχθῇ ἐπὶ τῆς κοίτης ἐπιφανείας κυκλοτεροῦς τοίχου ἐξ ἰσοδύμων παρολίων, ὕψους 1,68 μ. καὶ μήκους 9 μ., εἰς δώδεκα στήλας, περιελάμβανε δὲ ἐν συνόλῳ 637 στίχους, ἐξ ὧν ἑλλείπουσιν οἱ 15 πρῶτοι τῆς Ι' καὶ οἱ 14 τῆς ΙΒ' στήλης.

Ἐγράφη βουστροφηδὸν κατὰ τὸ ἀρχαῖον κρητικὸν ἀλφάβητον καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ κρητικῇ διαλέκτῳ, ἐξ οὗ κυρίως προκύπτουσι καὶ

ἐξευγενίζεται, ἡ δὲ ἀρετὴ καὶ τὰ εὐγενῆ αἰσθημάτων πληροῦσι τὰς καρδίας τῶν θνητῶν. Ὑπὸ τοὺς θείους δακτύλους τῶν Μουσῶν «ἡ ἑλικώνιος λύρα τρέμει, καὶ τ' ἄνθη ἀμάραντα τῆς ἀρετῆς γεμίζουσι πᾶσαν καρδίαν» (Ε' η'). Ἡ ποίησις δὲν εἶναι διὰ τὸν Κάλβον μέσον διασκεδάσεως οὔτε ἀπλῶς τέρψεως κατασκευάσμα. Τὴν λύραν δὲν πρέπει νὰ συγκινῶσι τὰ κατώτερα «χυδαῖα θέματα», οἱ ὕμνοι προσκαίρων ἐρώτων ἢ μικροπρεπῶν ἐγωϊσμῶν. Ἀνάξιοι «ὑπουργοί» τῶν Μουσῶν εἶναι ὅσοι λησμονοῦσι τὰ ἀνώτερα ἰδανικά, ἵνα ψάλλωσι τὴν ἡδονὴν τῶν αἰσθήσεων ἢ τῶν τυράννων τὴν δύναμιν:

Τῶν πολλῶν τὰ συμπόσια
δ' οἶκος ἐπιτρέχει
βραχυχρόνιος ἡχὼ
τὴν σιγὴν δὲν ἐτάραξεν
τῆς δουλοσύνης.
(Ζ' η')

Ἡ ἀδιαφορία αὕτη ξενίζει καὶ ἐξοργίζει τὸν ἡμέτερον ποιητὴν, ὥστε κατακρίνει συγχρόνους αὐτοῦ ποιητὰς—εἶναι φανερόν ὅτι ὑπαινιγμὸς διὰ τὸν Χριστόπουλον καὶ τὸν Βηλαράν—οἷτι-

νες, ἐνῶ ἡ Πατρίς αὐτῶν εὐρίσκειτο ἐν κρίσει θεοῖ, ἀντὶ νὰ δώσωσιν εἰς τὴν λύραν αὐτῶν τόνον ἡρώϊκον καὶ ἀποστολικόν, περιρρίζοντο νὰ ὑμῶσι τὸν Ἐρωτα καὶ τὸν Βάκχον. Ὁ Κάλβος θεωρεῖ αὐτὸν τρόπον τινὰ προδοσίαν καὶ παραγνώρισιν τῆς πραγματικῆς ἀποστολῆς τῆς ποιήσεως. Δὲν εἶναι πλέον «ἐνθεα ἔπη», ἀλλὰ:

ἀναίσχυντα φρονήματα
τῶν ἀγεννέων ἀνθρώπων,
ὕμνοι μανίας, ποὺ ἐφύγατε
ἀπὸ τὰ δόκτια τοῦ Ἄδου,
στίχοι Ἐρινύων.
(ΙΒ' ι)

Εἶναι «ἀγαρήνᾳ τραγούδι» καὶ «ὑπερήφανα βλάστημα μέτρα» (ΙΓ' λα), ποιήματα βαρβάρων, ψαλλόμενα ἐν στιγμαῖς κραιπάλης καὶ ἠθικῆς καταπτώσεως, ἔχοντα δὲ μόνον θέμα τὸν ὕμνον τοῦ ἀμαρτωλοῦ ἔρωτος, τῆς ἀηδοῦς λαίμαργας, τῆς ἀπανθρώπου τυραννίας.

(Ἐπεται συνέχεια)

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Θ. ΖΩΡΑΣ

πολλὰ γλωσσικὰ δυσκολία πρὸς πλήρη κατανόησιν τοῦ κειμένου καὶ ἡ ἐξ αὐτῶν παρατηρούμενη ἀσυμφωνία τῶν πολυαριθμῶν ἐρμηνευτῶν τοῦ δικαίου τῆς Γόρτυνος ἐπὶ τῶν πλείονων καὶ οὐσιωδεστέρων σχεδὸν ζητημάτων.

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη εὐρέθῃ ὑπὸ τὰς κατωτέρω συνθήκας ἐν τῷ χωρίῳ *Ἅγιοι Δέκα*, ἐνθα ἔκειτο ἡ ἀρχαία κρητικὴ πόλις Γόρτυς: Τῷ 1857 δύο Γάλλοι, ὁ Γεώργιος Perro καὶ ὁ L. Thenon μεταβάντες εἰς Κρήτην εὗρον ἐντετοιχισμένον ἐν τινὶ ὑδρομύλῳ τοῦ χωρίου *Ἅγιοι Δέκα* τὸν περιλαμβάνοντα τοὺς 15 πρώτους στίχους τῆς ΙΑ' στήλης λίθου, ὃν τὸ ἐπόμενον ἔτος ἠγόρασεν ὁ δευτέρος ἐξ αὐτῶν, μετήνεγκε τοῦτον εἰς Γαλλίαν καὶ κατέθηκεν ἐν τῷ ἐν Παρίσι Μουσείῳ τοῦ Λούβρου, ἐνθα ἤδη ἀπόκειται. Ὁ Thenon ἐδημοσίευσεν τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο καὶ ὑπεστήριξεν, ὅτι ἐν αὐτῷ περιέχεται διάταξις κληρονομικοῦ δικαίου. Ἡ γνώμη αὕτη δὲν ἐγένετο ἀσπαστή καὶ ἐγράφησαν κατὰ καιροῦ ποικίλαι εἰκασίαι οὐδεμίαν σχεδὸν σχέσιν ἔχουσαι πρὸς τὴν πραγματικότητα. Τινὲς π. χ. ὑπεστήριξαν, ὅτι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἀπόσπασμα περιεῖχε σειρὰν διατάξεων ἐπὶ τῆς τηρουμένης ἐνώπιον δικαστηρίου διαδικασίας, ἄλλοι δὲ ὅτι αὐτοῦ ρυθμίζονται σχέσεις παιδικῶν ἐρώτων καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς:

Τῷ 1879 ὁ B. Haussoullier εὗρεν ἐπίσης ἐντετοιχισμένον ἐν τινὶ οἰκίᾳ τοῦ χωρίου *Ἅγιοι Δέκα* τὸν λίθον τὸν περιέχοντα τὰ ἀριστερὰ ἡμίση τῶν 15 πρώτων στίχων τῆς Ζ', τὸ σωζόμενον μέρος τῶν 15 πρώτων στίχων τῆς Η' καὶ τὰ ὀλίγα διατηρηθέντα γράμματα τῶν στίχων 10—15 τῆς Ι' στήλης.

Ἡ ἀποκάλυψις ὅμως τοῦ κατὰ χώραν ὑπάρχοντος σχεδὸν ἀκεραίου μεγαλοπρεποῦς μνημείου ὀφείλεται εἰς τὸν Φριδερίκον Halbher ὅστις τῷ 1884 ἀνέσκαψεν, ἀνεῦρε καὶ ἀνέγνω τὰς τέσσαρας ἐκ τοῦ τέλους στήλας, ἐπειδὴ δὲν ἠδυνήθη νὰ περατώσῃ τὴν ἀνασκαφὴν καὶ νὰ ἐμφανίσῃ ὁλόκληρον τὸν ἐπιγεγραμμένον τοῖχον, ὑπέδειξε τοῦτον εἰς τὸν Ἑρνέστον Fabricius, ὅστις διὰ μικρὰς περαιτέρω σκαφῆς ἀπέκάλυψε καὶ τὰς ὑπολοίπους ὀκτὼ ἀκεραίας στήλας καὶ ἐδημοσίευσεν πρῶτος τὸ πλήρες κείμενον τῆς ἐπιγραφῆς. Εὐθὺς ἀμέσως ἐπηκολούθησε νέα ἔκδοσις τοῦ κειμένου ὑπὸ τοῦ Domenico Comparetti, ἐν ἣ ἐτέθησαν αἱ πρῶται βάσεις τῆς φιλολογικῆς καὶ νομικῆς ἐρμηνείας τῆς ἐπιγραφῆς.

Μετὰ τὴν θεμελιώδη ταύτην ἔκδοσιν τοῦ Comparetti ἐπηκολούθησε σειρὰ νέων ἐκδόσεων τοῦ κειμένου τῆς ἐπιγραφῆς, ὡς καὶ πλῆθος μελετῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ὅλου ἢ σημειῶν τινῶν ταύτης, ἐξ ὧν καταφαίνεται ὅτι ἡ μεγάλη ἐπιγραφή τῆς Γόρτυνος ἀπετέλεσε μέχρι τοῦδε καὶ θὰ ἀποτελῇ ἐπὶ μακρὸν ἐν τῶν σπουδαιοτάτων καὶ δυσκολωτάτων θεμάτων τῆς ἐρεύνης τῶν ἐπιγραφικῶν, τῶν γλωσσολόγων, τῶν ἱστορικῶν τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου καὶ τῶν

μελετητῶν καθόλου τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Ἐκ τῆς πλήρους ἀποκαλύψεως τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου ἐπιγεγραμμένου μνημείου ἀπεδείχθη, ὅτι ἐν αὐτῷ περιέχονται ποικίλαι νομικαὶ διατάξεις κατὰ τὴν ἀκόλουθον σειρὰν: Περὶ ἐλευθέρων καὶ δούλων. Προσβολὴ ἡθῶν (βιασμός, ἀποπλάνησις, μοιχεία). Περιουσιακαὶ σχέσεις τῶν συζύγων ἐν περιπτώσει λύσεως τοῦ γάμου (λύσις διαζυγίου ἐλευθέρων, λύσις ἐκ θανάτου τοῦ ἐτέρου τῶν συζύγων ἐλευθέρων, λύσις γάμου οἰκείου). *Οἰκογενειακὸν δίκαιον* κατὰ στασις τέκνων γεννηθέντων μετὰ τὸ διαζύγιον ἢ ἐξωγάμων (ὕποχρεώσεις διεζευγμένης τεκούσης ἐλευθέρης, ὑποχρεώσεις διεζευγμένης τεκούσης οἰκείας, ἐπακολουθήματα ἐν περιπτώσει ἐκθέσεως τοῦ τέκνου, εἰς τίνα ἀνήκει τὸ ἐξ οἰκείας γυναικὸς ἐξώγαμον τέκνον). Κατάστασις τῶν ἐκ μείξεως ἐλευθέρων καὶ δούλων γενωμένων τέκνων. Υἱοθεσία. Διάκρισις τῶν περιουσιακῶν δικαιωμάτων ἐκάστου τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας καὶ διαχείρισις τῶν ἀγαθῶν. *Κληρονομικὸν δίκαιον*. Κατακράτησις ὀφειλῆτου ἐξ ἀπελευθερώσεως. Εὐθύνη κυρίου διὰ διαπραχθέντα ἢ διαπραχθσόμενα ὑπὸ δούλου ἀδικήματα (actio noxalis). Πατρῶυχος. *Δωρεαὶ* (ἀνώτερον ἐπιτρεπόμενον ὄριον δωρεᾶς πρὸς μητέρα ἢ σύζυγον, ἀκύρωσις δωρεᾶν ἐξ ὧν ζημιοῦνται δανεισταί), Περιπτώσεις, καθ' ἃς δὲν δύνανται νὰ διατεθῶσι δοῦλοι. *Δικονομικαὶ διατάξεις* καθορισμός τῶν καθηκόντων τοῦ δικαστοῦ.

Ἡ χάραξις τῆς ἐπιγραφῆς τίθεται κατὰ τὴν ἐπικρατεστέραν γνώμην εἰς τὸ πρῶτον ἡμῖς τῆς Ε' π. Χ. ἑκατονταετηρίδος καὶ πιστεύεται, ὅτι κατὰ τοὺς ῥωμαίους χρόνους ὅτε δὲν ἴσχυον πλέον αἱ νομικαὶ αὗται διατάξεις, οἱ λίθοι τῆς ἐπιγραφῆς μετηνέχθησαν ἐκ τινος παλαιοτέρου κυκλοτεροῦς οἰκοδομήματος καὶ ἐχρησιμοποίηθησαν ὡς οἰκοδομικὸν ὕλικόν, ἐν ᾗ θέσει ἀπόκεινται καὶ νῦν. Φαίνεται ὅμως ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι ἀπολύτως ἀληθές ἢ μὲν καταγωγή καὶ ἡ σύνταξις τοῦ περιεχομένου ἀνάγεται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς πολὺ παλαιοτέραν ἐποχὴν, ἢ δὲ ἰσχύς τῶν νομικῶν διατάξεων τῆς δωδεκαδέλτου τῆς Γόρτυνος ἐκτείνεται καὶ εἰς πολὺ μεταγενεστέρους τῆς Ε' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος χρόνους.

Τὰς σχετικὰς τῶν ἀνωτέρω ἰσχυρισμῶν ἀποδείξεις ὡς καὶ πλήρες τὸ κείμενον τῆς ἐπιγραφῆς μετὰ σχολίων, μεταφράσεως καὶ παντοίων κριτικῶν καὶ ἐρμηνευτικῶν παρατηρήσεων παραθέτομεν ἐν τῷ Ι' τεύχει τῆς πρὸς ἔκδοσιν Συλλογῆς τῶν νομικοῦ καὶ δικαστικοῦ περιεχομένου ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν, ἣν κατηρτίσαμεν μετὰ τοῦ εἰδικῶς περὶ τὸ ἀρχαίον δίκαιον ἀσχολουμένου δικηγόρου *Ἰωάννου Ἀλεξ. Μελετοπούλου*.

Ἀνδρ. Α. Παπαγιαννόπουλος—Παλαιός

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΣΥΜΒΟΛΗΣ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΚΛΗΡΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗΝ ΗΜΩΝ ΠΑΛΙΓΓΕΝΕΣΙΑΝ

ὑπὸ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Χ. ΡΟΥΝΙΟΥ, Γυμνασιάρχου τοῦ Ἀρσακείου Ἀθηνῶν

Ἐκ διαφορῶν αἰτίων ἀφορμηθέντες σκόπιμον ἐκρίναμεν νὰ γράψωμεν σύντομον ἄρθρον περὶ τῆς συμβολῆς τοῦ ἱεροῦ κλήρου τῆς ὀρθοδόξου Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν παλιγγενεσίαν.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως τῇ 29ῃ Μαΐου 1453 ὁλόκληρον τὸ οἰκοδόμημα τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας κατέπεσε καὶ μετεβλήθη εἰς σωρὸν ἐρείπων. Οἱ λόγοι τοῦ Βυζαντίου καὶ τῶν ἄλλων μεγάλων ἑλληνικῶν πόλεων ἀπεδήμησαν ἀνεπιστρόφως εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην, ὅπου διέδωκαν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ προπαρεσκεύασαν τὴν πνευματικὴν ἀναγέννησιν τῶν Εὐρωπαϊκῶν λαῶν. Οἱ ἑκασταχοὶ τῆς Ἑλλάδος διακρινόμενοι ἐπ' εὐγενείᾳ καὶ πλούτῳ ἢ ἀπεδήμησαν εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην πανοικί ὡς μὴ δυνάμενοι νὰ ὑποφέρωσι τὸν βαρὺν τῆς δουλείας ζυγὸν εἴτε καὶ ἡλλαξαν θρήσκευμα ἀσπασθέντες τὸν Μωαμεθανισμόν, δι' οὗ ἠδυνήθησαν νὰ καταλάβωσιν ἀνωτάτας θέσεις ἐν τῷ Τουρκικῷ Κράτει καὶ νὰ ἐξυπηρετήσωσιν αὐτὸ, πολλαχῶς. Ὀλίγοι ἐξ αὐτῶν ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὸν ἑλληνισμόν καὶ τὸ πάτριον θρήσκευμα. Πλὴν τῆς ἐξισλαμίσσεως ταύτης τῶν ἐνηλίκων εἴτε ἐκουσίως εἴτε καὶ ἐκ πιέσεων γενομένης προέκυψε καὶ ἡ ἐντελὴς ἀκουσία τῶν ἀνηλίκων, ἣτις ἐσυστηματοποιήθη. Πάντα τὰ σχολεῖα ἅμα τῇ ὑποταγῇ τῆς Ἑλλάδος ἐκλείσθησαν καὶ οὕτω σκότος ἀμαθείας καὶ δεισιδαιμονίας ἐκάλυπεν αὐτὴν ἐπὶ διακόσια τοῦλάχιστον ἔτη, ὅτε οὐδόλως ἐπετρέπετο ἡ σύστασις σχολείων ἑλληνικῶν. Κατ' αὐτὴν τὴν πολυκύμαντον ἐποχὴν ὁ κλῆρος τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας ἐφάνη ἀντάξιος τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ καὶ ἔσωσε τὴν πατρίδα ἡμῶν ἀπὸ τελείας ἐκβαρβαρώσεως καὶ καταστροφῆς. Ἡ ἐκκλησία ὑπῆρξεν ἡ κιβωτὸς τῆς Διαθήκης, ἐν ᾗ διεφυλάχθησαν ἡ θρησκεία καὶ ἡ γλῶσσα τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὸν κατακλυσμὸν αὐτὸν τῆς δουλείας, τὸ δὲ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐχρησίμευσεν ὡς θεματοφύλαξ τῶν παραδόσεων τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ Πατριάρχης θεωρήθη ὡς διάδοχος τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, διετήρησε δὲ καὶ τὸ σύμβολον τῆς ἐξουσίας αὐτῆς, ἥτοι τὸν δικέφαλον ἀετόν. Ὅθεν δικαίως ἀπεκλήθη ὁ προϊστάμενος αὐτῆς Ἑθνάρχης καὶ ἀρχηγὸς πάντων τῶν ὀρθοδόξων Χριστιανῶν τῶν κατοικούντων ἐν τῇ τουρκικῇ ἐπικρατείᾳ. Ἀπὸ τῆς ἐθνικῆς ταύτης ἐπάλξεως, ὡς ὀρθῶς δύναται τις νὰ χαρακτηρίσῃ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, ἠγωνίζοντο οἱ ἐκαστοτε Πατριάρχαι ἀγῶνα δεινὸν καὶ ἐπικίνδυνον ὑπὲρ τῆς διασώσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἐκεῖθεν ἐξέπεμπον τὰς καταλλήλους ὁδηγίας πρὸς τοὺς κατὰ τόπους Μητροπολίτας καὶ Ἐπισκό-

πους περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ ποιμνίου αὐτῶν. Προελάμβανον διὰ καταλλήλων ἐνεργειῶν τὰς συχνάς ἔνεκα τῶν πιέσεων ἀλλαξοπιστίας τῶν Χριστιανῶν. Ἐφρόντιζον περὶ συστάσεως σχολείων πρὸς φωτισμὸν τῶν ὁμογενῶν ἰδίως ἀπὸ τῆς 17ης ἑκατονταετηρίδος, ὅτε ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἤρχισε τῇ ἐνεργείᾳ αὐτῶν πάλιν τῶν Πατριαρχῶν καὶ τῶν ἔκτοτε διοριζομένων ὁμογενῶν ὡς Μεγάλων Διερμηνέων, νὰ φαίνεται ἡπιωτέρα ὁπωσοῦν πρὸς τοὺς ῥαγιαδες. Ἐπειθὸν πολλοὺς τῶν ἐν Εὐρώπῃ ὁμογενῶν ὡς ἐμπόρων διαμενόντων, ὅπως διαθέτωσιν εἴτε μέρος εἴτε καὶ ὅλον τὸν πλοῦτον αὐτῶν πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς πνευματικῆς μορφώσεως τοῦ ἔθνους. Ἐπροστάτευον πάντα συκοφαντούμενον εἰς τὴν τουρκικὴν ἀρχὴν Ἑλληνα καὶ ἐν γένει κατὰ τὴν Ἀγίαν Γραφὴν (Ἰωβ κ' 15) ποὺς ἐγίγνοντο χωλῶν, ὀφθαλμοὶ τυφλῶν, πατέρες ἀδυνάτων καὶ κατὰ τὸ δυνατόν πάντων τῶν ἐν ποικίλαις συμφοραῖς χεимаζομένων Ἑλλήνων ἀντιλήπτορες. Ἀλλ' ἐν τῷ τραχεῖ τούτῳ καὶ κινδυνώδει ὑπὲρ τῆς διασώσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀγῶνι πολλοὶ ἐθυσίασαν καὶ τὴν ζωὴν αὐτῶν. Τούτων τῶν εὐκλεῶς ἀγωνισαμένων καὶ πεσόντων τὰ ὀνόματα κρίνομεν καθήκον νὰ ἀναγράψωμεν μὴ ἐπεκτεινόμενοι εἰς ἐκτενὴ περιγραφὴν τῆς δράσεως αὐτῶν διὰ τὸ στενὸν τοῦ χώρου.

Πρῶτον θύμα τοῦ πρὸς τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸ ἔθνος καθήκοντος ὑπῆρξεν ὁ ἐκ Χαννίων τῆς Κρήτης καταγόμενος καὶ περιώνυμος καταστάς διὰ τὴν παιδείαν αὐτοῦ καὶ τοὺς ἀγῶνας ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς ὀρθοδοξίας Κύριλλος ὁ Λούκαρις (1572—1638). Οὗτος πεντάκις πατριαρχεῦσας καὶ πεντάκις ἐξορισθεὶς ἔνεκα τῶν παρὰ τῇ Πύλῃ ῥαδιουργιῶν καὶ συκοφαντιῶν τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ καὶ ἰδίως τῶν Ἰησουϊτῶν ἐπὶ τέλους ἀπηγχονίσθη ἐντὸς πλοιαρίου, δι' οὗ ἀπήγετο δῆθεν εἰς ἐξορίαν. Ἦτο δεινὸς ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας μαχητὴς, κάτοχος μεγάλης παιδείας καὶ ὑποστηρικτὴς αὐτῆς συστήσεως καὶ τυπογραφεῖον ἐν τῷ Πατριαρχεῖῳ πρὸς τύπων ἱερῶν βιβλίων καὶ διανομὴν αὐτῶν εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐκκλησίας.

2ος Παρθένιος ὁ Β' πατριαρχεῦσας δύο ἔτη καὶ ἕξ μῆνας ἦτοι ἀπὸ 1647—1649 καὶ εἴτα φονευσθεὶς ὡς ρωσσόφρων.

3ος Παρθένιος ὁ Γ' ὁ ἀπὸ τῆς Χίου συκοφαντηθεὶς ὑπὸ τῶν Ἰησουϊτῶν ἀπηγχονίσθη τῇ 24ῃ Μαρτίου 1657.

4ος Γαβριήλ πατριαρχεῦσας μετὰ τὸν Παρθένιον δώδεκα μόνον ἡμέρας καὶ εἴτα ἐξορισθεὶς εἰς Προῦσαν. Μετὰ δύο ὁ 5' ἔτη ἀπηγχονίσθη ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι ἐβάπτισεν δῆθεν Ἰουδαῖον τινα ἢ Μωαμεθανόν.

(Ἐπεται συνέχεια)

Κωνσταντῖνος Χ. Ρούνιος

Μυζηθρᾶς - Μυστράς

Υπό ΑΝΤΩΝΙΟΥ Χ. ΧΑΤΖΗ, Τακτ. Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Λαβὼν ἀφορμὴν ἐξ ὑποβληθείσης τῇ Φιλοσοφικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ἐναίσιμου διατριβῆς, ἥς ὠρίσθην εἰσηγητής, ἔγραψα τὴν παροῦσαν διατριβὴν περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς μεσαιωνικῆς πρωτεύουσας τῆς Πελοποννήσου.

Πρώτη μνεία τοῦ τοπωνυμίου (1) γίνεται ἐν σιγίλλῳ πρὸ τοῦ 1282 (πβ. Κ. Ζησίου ἔ. κ. σ. 463 κ. ἀ.) καὶ ἐν τῷ Χρον. Μορ. Η 2986—2990:

ἡδρεν (2) βουνὶ παράξενον, ἀπόκομμα εἰς ὄρος,

ὄριον ἀπάνω (3) ὅς τὸ βουνὶ κ' ἐχέισαν ἕνα κάστρον καὶ Μυζηθρᾶν τ' ὠνόμασεν, διὰ τὸ ἐκράζαν οὕτως.

Ὁ Ρ 2990 (καὶ ἀλλαχοῦ: π. χ. 3039) παρέχει τὸν τύπον *Μεζιθρᾶς* (4).

Τὰ χωρία ταῦτα διδάσκουσι σαφῶς, ὅτι πρὸ τῆς ἀφίξεως (τῷ 1249 μ. Χ.) τῶν ξένων κατακτητῶν (=Γουλιέλμου Βιλλαρδουίνου) ὁ βουνὸς (τὸ «βουνόν») ἐκαλεῖτο *Μυζηθρᾶς* καὶ ὅτι τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐδόθη ὑπὸ τῶν Φράγκων καὶ τῷ φρουρῷ (καὶ τῇ πόλει).

Τύποι ἑλληνικοὶ τοῦ τοπωνυμίου: *Μυζηθρᾶς* (α' μνεία ἐν σιγίλλῳ πρὸ τοῦ 1282 [πβ. Κ. Ζησίου ἔ. κ. σ. 463 κ. ἀ.] καὶ ἐν τῷ Χρον. Μορ. Η 2990 καὶ ἀλλαχοῦ καὶ ἐν σημειώματι ἔτους 1460 [Σ. Λάμπρος]), *Μυζηθρᾶς* (ἐν σιγίλλῳ τοῦ 13ου αἰῶνος—πβ. Ἀθηνᾶν 3 (1891) σ. 476—καὶ ἐν σημειώματι ἔτους 1457 [Σ. Λάμπρος]), *Μυσθρᾶς* ἐν ἑγγράφοις ἔτων 1819—1825), *Μυστράς* (τοῦτο συνήθως ἐγγράφητο *Μιστράς*) (6), *Μυζηθρᾶς* (7), *Μυσηθρᾶς* Ciriaco d' Ancona καὶ Fallmerayer), *Μυστρά* (τὰ) (8), *Μιστρά* (ἡ). Γενικὴ πτώσις: (τοῦ) *Μυζηθρᾶ*, *Μυζηθρᾶς*, *Μυζηθρᾶς*, *Μυσθρᾶ*, *Μυσθρᾶς* (9), *Μυστρά*, *Μυστράς*.

Τύποι παρὰ τοῖς ξένοις: *Misithra*, *Mesithra*, *Misitra*, *Mistras* (σπανίως), *Mistra* (συνήθως) (10).

(1) Περὶ τῆς πρώτης μνείας τοῦ οἰκονομικοῦ ὀνόματος *Μυζηθρᾶς* ἰδὲ κατωτέρω.

(2) Ἐννοεῖται ὁ Γουλιέλμος Βιλλαρδουίνος τῷ 1249.

(3) Κακῶς ἡ νέα «ἐκδοσις» (Ἀθῆναι 1940) γράφει ἀπὲξω! Πβ. στίχ. 2802 (ἀπάνω) καὶ Ρ 2989 (ἄνω).

(4) Τὸ Ἑλλην. Χρον. Μορ. ἐγγράφη περὶ τὸ 1300, ὃ δὲ κώδ. Η εἶναι τοῦ 14'—15' αἰῶνος, ὃ δὲ Ρ τοῦ 15'—16' αἰῶνος· καθ' ἡμᾶς δὲ ἀρχικὸς ποιητὴς εἶχεν ἀναντιρρήτως πανταχοῦ γράφει *Μυζηθρᾶς*.

(5) Τὸ ἐθνικὸν *Μεζιθρῶτης* παρὰ Martinus Crusius, Turcograecia, Basileae 1584, σ. 242. Πβ. *μεζήθρα* νῦν ἐν Μεγάρῳ!

(6) *Μυσθρᾶς*—*Μυστράς*: 12' αἰῶνος.

(7) Πβ. γεν. *Μυζηθρᾶς* (Miklosich—Müller. Acta et diplomata I, CCXIV) καὶ τὸν ξενικὸν τύπον *Misistra*!

(8) Εὐκόλως ἡ αἰτ. τὸ *Μυστρά* (=τὸν Μυστράν) ἡδύνατο νὰ γίνῃ τὰ *Μυστρά* πβ. ἡ *Γιαντιτᾶ*—τὰ *Γιαντιτᾶ*, τὸ *Μοριᾶ* (=τὸν Μορέαν)—τὰ *Μοριᾶ* κ.τ.λ.

(9) Πβ. γεν. *Μυζηθρᾶς*.

(10) Πρώτη μνεία, ὅσον γινώσκω, τὸν 1Η' αἰῶνα.

Misistra (11) (πβ. **Μυζηθρᾶς*, *Μισίστρα*), *Misithra* (Ow ἔ. κ. σ. 83).

Περὶ τῶν τύπων ἐν γένει τούτων ἰδὲ κατωτέρω

Προταθεῖσαι ἐτυμολογίαι κατὰ χρονολογικὴν σειράν (12).

1. Ὁ Γάλλος de la Guilletière, Lacédémone ancienne et nouvelle, Paris 1676, σ. 381, γράφει, ὅτι κατὰ τὴν γνώμην τῶν κατοίκων τοῦ Μυζηθρᾶ (Μυστρά), οὗς ἠρώτησε, τὸ τοπωνύμιον *Μυζηθρᾶς* (13) προέρχεται ἀπὸ τῆς λ. μυζήθρα. Ὁ Γάλλος συγγραφεὺς ἀσαφῶς καὶ συνεπτυγμένως, ὡς φαίνεται, διευτύωσε τὴν ἐτυμολογίαν. Πβ. κατωτέρω τὴν ὑπ' ἀριθ. 11 ἐτυμολογίαν.

Ὁ de la Guilletière ὀνομάζει τὴν ὑπὸ τῶν κατοίκων διδομένην ἐτυμολογίαν γελοῖαν (ridicule) (14). Βεβαίως εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὸν Du Cange, Glossarium ad scriptores mediae et infimae Graecitatis λ. μηζύθρα (σ. 992).

Τὴν παρὰ τῷ Γάλλῳ συγγραφεὶ ἐτυμολογίαν γινώσκουσιν ὁ Fallmerayer ἔ. κ. Α' σ. 291, ὁ Κοραΐς, Ἀττάκα (1832) 4 σ. 334 (15), καὶ ὁ Γ. Χατζιδάκις, ἔ. κ. σ. 180.

Τὴν παρὰ τῷ de la Guilletière γνώμην τῶν Ἑλλήνων κατοίκων ἐδέχθησαν 1. ὁ X. Scrofani, Voyage en Grèce fait en 1794 et 1795, Paris—Strasbourg 1801 (πβ. καὶ Chateaubriand, ἔ. κ. σ. 65, σημ. 1), 2. ὁ Γάλλος φιλέλλην F. R. de Chateaubriand, Itinéraire de Paris à Jérusalem et de Jérusalem à Paris (1811)=Oeuvres complètes, ἔκδ. Ladvocat, Paris 1826, τόμ. VIII, σ. 65 (16), καὶ 3. ὁ Γερμανὸς Fürst Rüdiger (κατὰ τὸν Ow ἔ. κ. σ. 83), ὅστις τὸ Μυζηθρᾶς μεταφράζει *Quarkstadt* (=Μυζηθρόπολις). Πβ. καὶ Ow ἔ. κ. σ. 83.

2. Ὑπὸ Δανιὴλ ἱερομονάχου καὶ Γρηγορίου ἱεροδιακόνου τῶν Δημητρίων, Γεωγραφία νεωτερικῇ, Βιέννη 1791, τόμ. Α' σ. 146, ὑποστηρίζεται, ὅτι ὁ Μυζηθρᾶς Μυστράς «ὠνομάσθη εἰς τὸν καιρὸ τῶν ὑστερινῶν Ῥωμαίων αυτοκρατορῶν ἀπὸ τῆς τυριά, ὅπου ἐμυάζει». Προφανῶς τυριά=μυζήθρα.

Ὡστε *Μυζηθρᾶς*=μυζηθροκομεῖον· ὑπάρχουσιν ὅμως ὅμοια παραδείγματα:

3. Κατὰ τὸν J. Ph. Fallmerayer, ἔ. κ. Α' σ. 291, ὁ W.—M. Leake, Researches etc. σ. 385 σημ., φαίνεται, ὅτι συνάπτει τὴν λ. *Μυζηθρᾶς*—*Μυστράς* πρὸς τὴν λ. *μυζήθρα*.

Δυστυχῶς δὲν ἡδυνήθη νὰ ἴδω τὴν ἐργασίαν ταύτην τοῦ Leake.

(11) Παρὰ τῷ Fallmerayer ἔ. κ. σ. 279 καὶ 287.

(12) Πβ. Α. Χατζῆν, Ἑπετ. Ἑταιρ. Κρητ. Σπουδ. 1 (1938) σ. 557.

(13) Ὁ de la Guilletière γράφει *Misitra*, ἀγνοεῖ δὲ τὸν τύπον (*Μυστράς*)—*Mistra*.

(14) Περὶ τοῦ de la Guilletière (=G. Guillet) πβ. Ἑλ. Βουραζέλη, Ὁ βίος τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν, Ἀθῆναι 1939, τ. Α', σ. 128—132.

(15) Ὁ Κοραΐς ἐνῷ γράφει (ἔ. ἀ. σ. 383) ὁρθῶς *Μυζηθρᾶς*—*Μυστράς*, ὅμως παραπεισθεὶς ὑπὸ τοῦ de la Guilletière δὲν ἐδέχθη (σ. 383) τὴν γνώμην τῶν κατοίκων.

(16) 1ῷ 1807 διέτριψεν ἐν Μυστρά.

4. Ὁ διαβόητος «ἱστορικὸς» J. Ph. Fallmerayer, Geschichte der Halbinsel Morea während des Mittelalters, Stuttgart—Tübingen 1830, τομ. I σ. 292 κ. ἐ. καὶ 341, ὑπεστήριξεν, ὅτι καὶ τὸ τοπωνύμιον *Μυζηθρᾶς*—*Μυστράς* εἶναι σλαβικόν καὶ μάλιστα ἐν σλαβκαῖς χώραις ἀνεῦρε δῆθεν ὅμοια, δηλαδὴ ἐν Βοσνίᾳ τὸ τοπωνύμιον *Misicra* (17) καὶ ἐν Ῥωσίᾳ τὸ τοπωνύμιον *Mistra*.

Ἄλλὰ κατ' ἐμὲ ὁ Fallmerayer ἡγνώνει, ὅτι ἀπὸ τοῦ *Misicra* ἦτο ὁλως ἀδύνατον νὰ προέλθῃ τὸ *Μυζηθρᾶς* (δ) καὶ ὅτι ὁ τύπος *Μυστράς* (δ) εἶναι ὑστερογενὴς (12' αἰῶνος!) ὥστε κάκιστα ποῶν συνεξήτασε τὸ ὁμοιοῦν ῥωσσικὸν τοπωνύμιον *Mistra* (18).

Ὁ B. Koritar Wiener Jahrbücher der Litteratur 51 (1830) σ. 111 κ. (πβ. M. Vasmer. Die Slaven in Griechenland, Berlin 1941, σ. 2), ὁ J. v. Ow, ἔ. κ. σ. 84 κ. ἐ., καὶ ὁ σλαβολόγος M. Wasmer, ἔ. ἀ. σ. 2, ἀπέριψαν ἤδη τὴν ὁλως ἀσθηρὴν ἐτυμολογίαν. Ὁ Γ. Χατζιδάκις, ὅστις γινώσκει τὸ βιβλίον τοῦ Fallmerayer, ὁλως παραδόξως ἡγνόησεν αὐτήν.

5. Ὁ Joseph Baron von Ow, Die Abstammung der Griechen und die Irrtümer und Täuschungen des Dr. Ph. Fallmerayer, München 1847 (ἀνατύπωσις ἐξωφύλλου: 1848) (19, σ. 84, λέγει ὅτι ὑπὸ τινος τὸ *Μυζηθρᾶς* παρήγετο ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τῆς ἀρχαίας λακωνικῆς πόλεως, ἥτις ἐκαλεῖτο *Μέσση* (*Messa*)! Ὡς ὅς παρεπλάθησεν αὐτὸν ὁ τύπος *Mesithra*.

6. Ὁ αὐτὸς J. Ow, ἔ. ἀ. σ. 84, συνάπτει τὸ ὄνομα πρὸς τὴν λ. *πολεισίτρα*! Τὸ *Μυστράς* (*Mistra*) δηλαδὴ ὑπολαμβάνει ὑποκριτικὸν καὶ παραβάλλει τὸ *Δημήτριος*—*Μήτριος* (sic)!

7. Ὁ αὐτὸς J. Ow, ἔ. ἀ. σ. 84, συνάπτει πρὸς τὴν λ. *μεσίτρα* (μεταφράζει: Vermittlerin)!

Βεβαίως παρεπλάθησεν αὐτὸν ὁ ξενικὸς τύπος *Mesithra* (Fallmerayer)! Ἀλλὰ τὸ *Mesithra* εἶναι μεταγραφή (κανονικὴ) τοῦ ἑλληνικοῦ τύπου *Μεζιθρᾶς*!

8. Ὁ αὐτὸς J. Ow, ἔ. ἀ. σ. 66 καὶ 84, συνάπτει πρὸς τὴν ἰταλικὴν λέξιν *maestra* (20) (μεταφράζει Herrin)! Βεβαίως ἐτυμολογεῖ οὕτω διὰ τὸν παρὰ τοῖς ξένοις τύπον *Mistra*!

9. Ὁ αὐτὸς J. Ow, ἔ. ἀ. σ. 66 καὶ 84, συνάπτει πρὸς τὴν λ. *μυστρί(ον)*—*μυστράς* (τόπος) τὴν λ. *Μυστράς* μεταφράζει *Kehlheim* (=Μυστρίοπολις, Μυστρίοτοπος) (21).

Παρατηρῶ περὶ τῆς ἐτυμολογίας ταύτης ὅτι εἶπον περὶ τῆς τοῦ Fallmerayer πβ. καὶ Γ. Χατζιδάκι, Λεξικογρ. ἀρχ. 6 (1923) σ. 17 (=Γ. Χατζιδάκι, Γλωσσολογικαὶ ἐρευναι, Ἀθῆναι 1934, τόμ. Α' σ. 517).

10. Ὁ Α. Καμπάρας, Μονογραφία περὶ τῆς πόλεως Μηστρά, Καλάμαι 1880, σ. 41, παρήγε τὸ Μυζηθρᾶς—Μυστράς ἐκ τοῦ γαλλ. *maison du trône*!

Ἀλλὰ τὸ τοπωνύμιον *Μυζηθρᾶς*, ὡς σαφῶς διδάσκει τὸ Χρον. Μορ. (πβ. ἀνωτέρω), προϋπήρχε τῆς ἀφίξεως τῶν Φράγκων κατακτητῶν!

11. Ὁ ἀείμνηστος Κ. Ζησίου, Ἀθηνᾶ 3 (1891) σ. 485—487, εἰρε τέλος τὸ ὄρθον. Κατ' αὐτὸν ὁ βουνὸς ἐκλήθη ἀπὸ Ἑλληνας, ὅστις ὀνομάζετο *Μυζηθρᾶς*.

(17) Ὁ Fallmerayer θέλων νὰ στηρίξῃ πὺς τὴν ἐτυμολογίαν αὐτοῦ γράφει πανταχοῦ οὐκ *Μυζηθρᾶς*, ἀλλὰ *Μισίθρας* (sic).

(18) Ὁ Fallmerayer βεβαίως (σ. 291), ὅτι λ. *μυζήθρα* δὲν ὑπάρχει: οὐ μόνον δηλαδὴ ἡγνώνει τὴν Νέαν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἀλλ', ὡς εἰδείχθη, ἐμψέδειτο πολλάκις, διότι, ὡς ἐγγράφη ἐσχάτως, ἦσαν *μίσθρα* ὄργανον τῶν ἐχθρῶν τῆς Ἑλλάδος. πβ. καὶ Α. Χατζῆν, Πέλοπος—Πελοποννησος—Μορέας (δρμος): Νέοι δρόμοι 6 (1943) φ. 69—71 σ. 21.

(19) Τὸ βιβλίον τοῦ βαρόνου von Ow κατέχουσιν ἡ Ἑθνικὴ βιβλιοθήκη καὶ ἡ Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων.

(20) Πβ. κατωτέρω (γαλλ. *mistra*=κυρία).

(21) Ὡφειλεν ὅμως ὁ βουνὸς νὰ καλεῖται (δ) *Μυστράς*—*Μυστράς* πβ. τοπωνύμια (=Πλακῆς—) *Πλακῆς* (=τόπος περιέχων πλάκας), *Δρακονέας* (=Υδρακονέας), *Πετράς* (=Πετρεῆς) κ. ἀ. Πβ. Α. Χατζῆν, Byzantin.—neugriech. Jahrb. 9 (1930—2) σ. 80.

Ὁ Κ. Ζησίου εἶχεν ὑπ' ὄψιν (πβ. σ. 486) καὶ τὰς παλαιότερας ἐτυμολογίας ἀγνοοῦμεν ὅμως τίνας. Περὶ τῆς ἐτυμολογίας τοῦ Κ. Ζησίου ἰδὲ καὶ κατωτέρω.

12. Ὁ Γ. Χατζιδάκις, Vizantijskij Vremennik (Βυζαντινὰ χρονικά) 2 (1895) σ. 58—77 (=Γ. Χατζιδάκι, Γλωσσολογικαὶ μελέται, Ἀθῆναι 1901, τόμ. Α' σ. 180—203) (22), ἔγραψεν εἰδικὴν περὶ τοῦ τοπωνυμίου *Μυζηθρᾶς*—*Μυστράς*, διατριβὴν, ἐν ἣ συνεξήτασε τὰς γνωστὰς αὐτῷ ἐτυμολογίας (23).

Ὁ Γ. Χατζιδάκις ἀσπάζεται τὴν γνώμην τοῦ Κ. Ζησίου (24), ἣν ὑποστηρίζει διὰ μακρῶν διὰ πολλῶν λέγει καὶ περὶ τῆς λ. *μυζήθρα*, ἀφ' ἧς ὁρθῶς παράγει τὸ *μυζηθρᾶς* (οἰκονομικὸν ὄνομα) *Μυζηθρᾶς* (25).

13. Κατὰ τὸν A. Struck, Mistra, Wien—Leipzig 1910, σ. 37, τὸ *Μυζηθρᾶς*=τυρός (Käse) οἱ Φράγκοι παρέφθειραν παρετυμολογικῶς (γαλλ. *mistra*=Beherrscherin) εἰς *Mistra* ἐκ τοῦ *Mistra* βεβαίως προήλθε τὸ *Μιστράς*. Ἡ βῆσις τῆς ἐτυμολογίας εἶναι ὡς βλέπει πᾶς τις, πεπλανημένη!

14. Ὁ Δ. Καμπούρογλου, Τοπωνυμικὰ παράδοξα, Ἀθῆναι 1920, σ. 31, λέγει, ὅτι ὑπὸ τινος τὸ τοπωνύμιον *Μυζηθρᾶς*—*Μυστράς* συνήθη πρὸς τὴν γαλλικὴν λέξιν *messire* (μεταφράζει: ἀρχὼν)! Πβ. ὅσα παρατήρησα περὶ τῆς ὑπ' ἀριθ. 10 ἐτυμολογίας.

15. Ὑπεστηρίχθη, ὅτι διὰ τὸ σχῆμα αὐτοῦ ὁ βουνὸς ὀνομάσθη *Μυζηθρᾶς*. Εἶναι ἀγνωστός ὁ ἐξενγκὼν τὴν ἐτυμολογίαν ταύτην ἀναφέρουσιν αὐτὴν ὁ Δ. Καμπούρογλου, ἔ. ἀ. σ. 32, καὶ ὁ Α. Ἀδαμαντίου, Μεγάλ. Ἑλλην. Ἐγκυκλ. λ. Μυστράς (1931) σ. 904.

Ἄλλ' ὁ βουνὸς ὦφειλε τότε ἀναντιρρήτως νὰ καλεῖται (δ) *Μυζήθρας* πβ. (σκαωπτικά) ὀνόματα (δ) *μυζήθρας* ἐν Τριπόλει καὶ οἰκονομικὸν ὄνομα *Μουζήθρας* (ἐν Ἰκαρίᾳ) καὶ *Μουζήθρας*,—*καλαμάρας* (=Καλαμάρας), *καρθάρας*, *μακαρόνας* (=Μακαρόνας), *σανίδας*, *τσόχας* (=Τσόχας), *ψαλίδας* (=Ψαλίδας) κ. ἀ. (26).

16. Κατὰ τὸν Δ. Καμπούρογλου, ἔ. ἀ. σ. 33, τὸ *Μυζηθρᾶς*—*Μυστράς* εἶναι λέξις—*risum teneatis*, *amici*—ἀραβικὴ (*Mistr*=Αἰγυπτίος)! Συνεφώνησεν—ὁλως παραδόξως—ὁ Μ. Φιλῆνης Γλωσσολογία καὶ γλωσσολογία ἑλληνική, Ἀθῆναι (ἔ. ἀ.), τόμ. Β' σ. 191. Ἄλλ' ὦφειλεν ὁ Δ. Κ. νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἡ λακωνικὴ ἐγένετο ποτε ἀραβικὴ ἐπαρχία. Πλὴν τοῦτου ἡ λ. *Mistr* ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἐγένετο *Μιστρί* ἀναντιρρήτως δηλαδὴ ἡ λ. *Mistr* δὲν θὰ ἐγένετο *Μυζηθρᾶς* (ἡ καὶ *Μυστράς*, ὅπερ ὅμως εἶναι ὑστερογενές)!

17. Κατὰ τὸν Ἐλευθεροδάκην, Ἑλλάς (ὁδὸς ταξιδιώτου), Ἀθῆναι (1930), σ. 386, ὁ βουνὸς ἀρχικῶς ἐκαλεῖτο *Μυζήθρα* (ἡ) (27), τοῦτο οἱ ξένοι κατακτιτᾶν παρετυμολογικῶς παρέφθειραν εἰς *Mistra* (=κυρία: ἐν τῇ δημῳδαί γαλλικῇ γλώσσῃ) (28) καὶ τοῦτο οἱ Ἑλληνες, ἔφρασαν εἰς *Μιστράς* (29).

Ταῦτα εἶναι ὁλως παράδοξα.

(Ἐπεται συνέχεια)
ΑΝΤΩΝΙΟΣ Χ. ΧΑΤΖΗΣ

(22) Πβ. καὶ Γ. Χατζιδάκι, Λεξικογρ. ἀρχ. 6 (1923) σ. 17.

(23) Γινώσκει μόνον τρεῖς: τὰς ὑπ' ἀριθ. 1, 10 καὶ 11.

(24) Ἄλλ' ὁλως παραδόξως ὁ Γ. Χατζιδάκις δὲν ὁμολογεῖ τοῦτο πβ. σ. 200 κ. ἐ.

(25) Εἰς ἀντιρρήσεις (Δ. Καμπούρογλου καὶ Μ. Φιλῆνης: ἰδὲ κατωτέρω) ἀπηντήσεν ὁ Γ. Χατζιδάκις ἐν Λεξ. ἀρχ. 6 (1923) σ. 17 (=Γ. Χατζιδάκι, Γλωσσολογικαὶ ἐρευναι, τόμ. Α' σ. 517).

(26) Κατὰ ταῦτα εἶναι ὁλως διάφορα ἀλλήλων τὸ *μυζήθρας* καὶ *μυζηθρᾶς*, τὸ *καλαμάρας* καὶ *καλαμαράς*, τὸ *καρθάρας* (πβ. Δημητριάδην) καὶ *καρθαράς*, τὸ *μακαρόνας* καὶ *μακαρονάς* κ.τ.λ.

(27) Παρεπλάθησεν αὐτὸν ὁ παρὰ τοῖς ξένοις τύπος *Misithra* ἀλλ' ἰδὲ κατωτέρω περὶ τῆς κανονικῆς ἐν τῷ *Μυζηθρᾶς*: ἀποσκαπτικῶς παρὰ τοῖς ξένοις τοῦ τελικοῦ σήματος.

(28) Πβ. ἀνωτέρω τὴν ὑπ' ἀριθ. 8 ἐτυμολογίαν καὶ Α. Struck, ἔ. ἀ. σ. 37.

(29) Ἀλλὰ τὸ *Mistra* δὲ ἐγένετο *Μιστράς* (ἡ) πβ. *Mistra*—*Μιστράς* (ἡ)!

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΦΟΙΤΗΤΑΣ

Ὁμοῦ μεθ' ὧν τῶν Ἑλλήνων εὐχομαι τὸ νέον ἔτος 1944 νὰ σημάνη τὸ τέλος τοῦ συνταράσσοντος τὴν ἀνθρωπότητα ἀπὸ τετραετίας πολέμου, εἰς τὴν δίνην τοῦ ὁποῦ εὐρέθη καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Πατρίς, ἀνανεώσασα διὰ πολλοστὴν φορὰν μὲ τὸ αἶμα μυριάδων τέκνων αὐτῆς τοὺς τίτλους αὐτῆς δι' ἐλευθερίαν καὶ ὠλοκληρωμένον ἔθνικόν βίον.

Εὐχομαι καὶ ἐλπίζω, ὅτι τὸ πολυπόθητον τέρμα τῆς πολεμικῆς δοκιμασίας θὰ σημάνη καὶ διὰ τὴν Ἑλλάδα ἡμῶν τὴν ἀρχὴν νέας ἐνδόξου ἐποχῆς καὶ νέας ἐξορμήσεως τῶν Ἑλλήνων πρὸς ἔθνικὴν ἀναγέννησιν ἐν τῷ πλαισίῳ εἰρηνικῆς διεθνούς ζωῆς.

Εὐχομαι καὶ ἐλπίζω, ὅτι ἡ φοιτητικὴ νεολαία, φυσικὴ πνευματικὴ πρωτοπόρος τῆς νέας εἰρηνικῆς ἐξορμήσεως τῶν Ἑλλήνων θὰ φανῇ ἀνταξία τῶν προσδοκίων τοῦ ἔθνους καὶ θὰ ἀποβῇ ὁ φορεὺς τῶν νέων ἰδεῶν, αἱ ὁποῖαι ἀναχωνεόμεναι μὲ τὰ ὕγια στοιχεῖα τῆς ἑλληνικῆς παραδόσεως, θὰ ζωοποιήσωσιν τὴν μεταπολεμικὴν ἀναγέννησιν.

Ἡ ἀναγέννησις, τῆς ὁποίας τὸ ἔθνος εἶναι ἄξιον μετὰ τὰς τόσας θυσίας αὐτοῦ εἰς τὸν βωμόν τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἐλευθερίας, βασικὴν ἔχει προϋπόθεσιν τὴν ἔνωσιν τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς Ἑλληνικῆς ἰδέας καὶ τὴν παντὶ σθένει ἀποφυγὴν καὶ παύσιν ἀδελφοκτόνων ἐρίδων, ὁδηγουσῶν ἀσφαλῶς εἰς τὴν ἀναρχίαν «*μῆζον δ' οὐκ ἔστι κανὼν αὐτῇ πόλεις ὀλυσιν*».

Ἡ φοιτητικὴ νεολαία, ἐλπίς καὶ προσδοκία τοῦ ἔθνους, ἔχει ὑπὸ τὰς σημερινὰς συνθήκας καὶ ἰδιαιτέρας κατὰ τὸ κρίσιμον νέον ἔτος βαρεῖαν τὴν ἀποστολὴν νὰ γίνῃ καὶ αὕτη, ὁμοῦ μὲ τοὺς διδασκάλους αὐτῆς, φορεὺς καὶ διαπύσιος κήρυξ τῆς ἀναμφισβητήτου ἀληθείας, ὅτι ἡ εὐγενὴς ἀμιλλα τῶν ἰδεῶν, ἀπὸ τῆς ὁποίας θὰ ἀναπηδῇ ἡ σύνθεσις τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου τῆς αὔριον, πρέπει νὰ διεξάγῃται ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ σεβασμοῦ τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀτόμου καὶ ὅτι δὲν δύναται νὰ εἶναι γόνιμος εἰμὴ ὡς κατὰκτησις τῶν ψυχῶν καὶ συνειδήσεων διὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς πειθοῦς. Ἡ βία γεννᾷ τὴν βίαν καὶ εἶναι ξένη πρὸς τὴν οὐσίαν τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, μὲ τὸ κήρυγμα τῆς καταδίκης τῆς βίας καὶ τῆς ἀκαταλύτου δυνάμεως τοῦ Λόγου καὶ τῶν ἰδεῶν.

ΕΡΡΙΚΟΣ ΣΚΑΣΣΗΣ

Πρύτανης τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

Ὑπὸ τῆς Πρυτανείας κατεβλήθη πᾶσα δυνατὴ προσπάθεια πρὸς βελτίωσιν καὶ ἐνίσχυσιν τοῦ συστήματος τῶν φοιτητῶν, ἥτις καὶ ἐπετεύχθη χάρις εἰς τὴν συνδρομὴν τοῦ Διεθνoῦς καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἑρμῶν Σταυροῦ, ὡς καὶ τῆς Ἑταιρείας «Ἑλλατοῦρκ».

**

Ἰδιαιτέρα φροντίς κατεβλήθη πρὸς ἀνακούφισιν καὶ περίθαλψιν τῶν ἀσθενῶν φοιτητῶν, ἰδίᾳ ὑπὸ τῆς ἐπὶ τούτῳ ἐιδικῆς ὑπηρεσίας τῆς Πανεπιστημιακῆς Λέσχης, συνεπικουρουμένης εἰς τὸ ἔργον αὐτῆς καὶ ὑπὸ τοῦ Ταμείου ἀπόρων φοιτητῶν. Χιλιάδες φοιτητῶν ἐξητάσθησαν ἱατρικῶς, παρεσχέθησαν τὰ ἀναγκαζομένα φάρμακα εἰς τοὺς ἔχοντες ἀνάγκην καὶ εἰσῆχθησαν πρὸς νοσηλείαν εἰς σανατόρια καὶ νοσοκομεῖα οἱ βαρύτερον ἀσθενoῦντες Ἀτυχῶς τὰ παρεχόμενα μέσα δὲν εἶναι ἀρκετὰ, ὅσον τοῦλάχιστον θὰ ἤρξετο τις ὑπὸ τὰς σημερινὰς δυσκόλους περιστάσεις, ἐλπίζεται ὅμως βασιμῶς, ὅτι ἡ κατάστασις ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ταχέως θὰ βελτιωθῇ. Ἡδὴ ἤρχισαν συνεισφέροντες διάφορα ποσὰ ἰδιωτῶν, Σύνδεσμοι, Ἑταιρεῖαι κλπ.

**

Ὑπὸ τῶν Σχολῶν καὶ τῆς Συγκλήτου τοῦ Πανεπιστημίου μελετᾶται τὸ ζήτημα τῆς τροποποιήσεως τοῦ ἱσχύοντος συστήματος τῶν ἐξετάσεων τῶν φοιτητῶν. Κατὰ τὴν ὁριστικὴν διατύπωσιν τοῦ σχετικοῦ νομοσχεδίου θέλουσι ληφθῇ βεβαίως ὑπ' ὄψιν καὶ αἱ δυσκολαὶ τῆς ὑφισταμένης καταστάσεως, δὲν θέλει ὅμως παραρῶν καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς ἐκασφαλῆσεως τῆς πραγματικῆς δοκιμασίας τῶν φοιτητῶν χάριν καὶ αὐτῶν τῶν ἰδίων καὶ τῆς ἐπιστήμης ἐν γένει.

Ε. ΣΚΑΣΣΗΣ

Πρύτανης τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

ΠΟΙΚΙΛΑ

Δίκαιοι ἔπαινοι

Υψηλὰ τῷ ὄντι ἐπιστημονικὰ ἀναστήματα κοσμοῦσι τὸσον τὴν Θεολογικὴν ὅσον καὶ τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τὰ κέντρα δηλαδὴ ἐκεῖνα τὰ ἐπιστημονικὰ τὰ ἐπίσημα, ἅτινα ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ Κράτους μέχρι σήμερον παρέχουσι τοὺς λειτουργοὺς τῆς ὁρθοδόξου Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ τοὺς διδασκάλους τῆς Φυλῆς.

Ἡ σπουδαιοτάτη καὶ ἐκλεκτὴ συγγραφικὴ δρᾶσις καὶ πρωτότυπος ἐν πολλοῖς παραγωγὴ, ὁ ἐνθουσιασμός, ὁ ζήλος ὑπὲρ τῆς Ἑλληνοπρεποῦς ἀνωτέρας Παιδείας τοῦ ἔθνους, ἐπὶ δὲ ἡ ἀπαράμιλλος ἐργατικότης τῶν διαπρεπῶν τῷ ὄντι καθηγητῶν τῶν δύο εἰρημένων Πανεπιστημιακῶν Σχολῶν, Θεολογικῆς καὶ Φιλοσοφικῆς, προκαλοῦσι τὸν θαυμασμόν καὶ παρακινοῦσι σπουδαίως τὴν φοιτῶσαν νεολαίαν εἰς πληρεστέραν ἐπιστημονικὴν συγκρότησιν καὶ ἡθικὴν ἐν ἐνὶ λόγῳ προαγωγῇ.

Τὸ «Πνεῦμα» ἀναγνῶριζον τοὺς κόπους καὶ μόχθους τῶν καθηγητῶν τῶν δύο τούτων σπουδαιοτάτων, ἵνα μὴ εἰπῶμεν τῶν ἀνωτάτων Πανεπιστημιακῶν Σχολῶν Θεολογικῆς καὶ Φιλοσοφικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, εὐχεται ὁ Θεὸς ἐνί.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Ἑρρίκου Α. Σκάσση, *Γραμματικὴ τῆς Λατινικῆς γλώσσης*. Ἀθῆναι 1940, σελίδες 278.

Πρὸ τριῶν ἐτῶν ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Ὁργανισμοῦ Ἐκδόσεως Σχολικῶν Βιβλίων ἡ «Γραμματικὴ τῆς Λατινικῆς Γλώσσης» τοῦ καθηγητοῦ νῦν δὲ Πρυτάνεως τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Κυρίου Ἑρρ. Σκάσση, καὶ κατὰ μὲν τὸ σχολικὸν πρόγραμμα τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας παρεδόθη ἔκτοτε εἰς τοὺς μαθητὰς τῶν ἀνωτέρων τάξεων τῶν Γυμνασίων νέου τύπου, κατὰ δὲ τὴν πρωτοβουλίαν τῶν διδασκόντων τὴν Λατινικὴν γλῶσσαν καὶ φιλολόγων ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ καὶ εἰς τοὺς σπουδαστὰς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς.

Ὁ ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ ἐν λόγῳ βιβλίου μέχρι τῆς σήμερον μαινόμενος πόλεμος ἐν τῇ χώρᾳ ἡμῶν ἠμπόδισε τὴν δημιουργίαν κριτικῆς περὶ τὸ πᾶν τοῦτο ἔνεκα τῶν παρουσιαζομένων ἐκτυπωτικῶν δυσκολιῶν, ἂν καὶ νομίζομεν ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι ἐκ τῶν ἔργων ἐκείνων, ἅτινα δύναται νὰ παρέρχονται ἀπαρητήρητα, προκειμένου μάλιστα περὶ γραμματικῆς, ἥτις, ὡς γνωστόν, ἀπετέλεσε καὶ ἀποτελεῖ πάντοτε τὴν βάσιν πρὸς μελέτην καὶ σπουδὴν πάσης γλώσσης.

Χάριν τῆς ἐπιστήμης ἀνελάβομεν καὶ ἡμεῖς ἀπὸ τῆς στήλης ταύτης ἂν δὲ νὰ κρίνωμεν τὸ ἔργον ἐν ταῖς λεπτομερείαις αὐτοῦ, τοῦλάχιστον νὰ χαιρεῖται σωμεν τὴν ἔκδοσιν τούτου, ἀφοῦ μάλιστα καὶ αὐτὸς ὁ μετρίοφρων συγγραφεὺς ἐν τῇ σκέψει πιθανῶς αὐτοῦ ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ ὁμιλήσῃ τις περὶ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἔργου ἀνευ ματαιοδοξίας, ἀπέφυγε νὰ εἴπῃ τι ἐν προλόγῳ ἢ ἐπιλόγῳ, ὡς γίνεται ἐν ἄλλοις βιβλίοις.

Εἰάν λοιπὸν τὸ ἔργον τῆς κριτικῆς εἶναι νὰ καταδεικνύῃ τὴν ἀληθὴν σχέσιν τὴν ὑφισταμένην μεταξὺ τοῦ κρινόμενου ἔργου καὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ μετὰ τῶν παρουσιαζομένων ἀναγκῶν αὐτῆς, νομίζομεν ὅτι ἱκανοποιούμεθα ἀπολύτως ἐκ τῆς Γραμματικῆς ταύτης, διότι εἶναι πράγματι συντεταγμένη ἀφ' ἑνὸς μὲν κατὰ τὰ νενώτατα γλωσσολογικὰ πορίσματα, ἀφ' ἑτέρου δὲ κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τῶν μελλόντων νὰ χρησιμοποιοῦσιν αὐτήν.

Καὶ περὶ μὲν τῶν γλωσσολογικῶν πορισμάτων, ἅτινα παρενέονται ἐν τε τῷ φθολογικῷ, τυπικῷ καὶ τῷ ἐτυμολογικῷ μέρει τοῦ βιβλίου, δὲν προτιθέμεθα νὰ ὁμιλήσωμεν ἐν τῷ παρόντι λεπτομερῶς, ἀρκούμενοι νὰ εἰπώμεν ὅτι ταῦτα εἶναι συνειλεγμένα μετὰ μεγάλης ἐπιμελείας καὶ διατετυπωμένα μετὰ πολλῆς σαφηνείας, ὡς πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις δὲ τῶν μελλόντων νὰ χρησιμοποιήσωσιν αὐτὸ ἔχοντες νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἱκανοποιεῖ οὐ μόνον τοὺς μαθητὰς τῶν γυμνασίων ἀλλὰ καὶ τοὺς σπουδαστὰς τῆς Φιλολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ καὶ αὐτοὺς ἔτι τοὺς

σχολοὺς καὶ ἐνδυναμώνει τούτους εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ βαρέος, ὕψιλου, ἀλλὰ καὶ μεγαλειώδους καὶ ἐθνικοῦ αὐτῶν ἔργου.

Ἡ νέα Πανεπιστημιακὴ Σύγκλητος

Διὰ τὸ τρέχον Πανεπιστημιακὸν ἔτος 1943-1944 ἡ Πανεπιστημιακὴ Σύγκλητος τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ἀπηρτίσθη ὡς ἀκολούθως.

Ε. Σκάσσης, Πρύτανης. Ι. Πολίτης, Ἀντιπρύτανης. Π. Μπρατσιώτης, Κοσμήτωρ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς, Η. Ἀναστασιάδης Κοσμήτωρ τῆς Νομικῆς Σχολῆς, Γ. Ἀλιβιζάτος Κοσμήτωρ τῆς ἱατρικῆς Σχολῆς, Γ. Οἰκονόμος, Κοσμήτωρ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, Γ. Πανατζῆς Κοσμήτωρ τῆς Φυσικομαθηματικῆς Σχολῆς, Γ. Παπαμιχαήλ, Κ. Τσουκαλὰς καὶ Ν. Μιχαηλίδης, συγκλητικοὶ τακτικοὶ μετ' ἐκλογῆν, ἀναπληρωματικοὶ δὲ συγκλητικοὶ μετ' ἐκλογῆν οἱ τακτικοὶ καθηγηταὶ κ. κ. Β. Βέλλας, Γ. Ράμμος καὶ Κ. Μουτούσης.

«ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ»

διδάσκοντας καθηγητὰς καὶ μελετητὰς ἐν γένει.

Εἶναι πράγματι ἡ Γραμματικὴ αὕτη κατὰ τοιοῦτον σύστημα συντεταγμένη, ὥστε τὸ μὲν κείμενον αὐτῆς νὰ ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς μαθητὰς τῶν γυμνασίων, αἱ δὲ ὑποσημειώσεις πρὸς τοὺς σπουδαστὰς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ διὰ κατὰ πορείαν προοῖσαν καὶ οὐχὶ δυσανάλογον πρὸς τὰς ἐξ ἴσου προχωροῦσας διὰ τῆς μελέτης γνώσεις ἐκατέρωθεν.

Εἶναι λοιπὸν ἡ Γραμματικὴ καὶ ἀπὸ ἐπιστημονικῆς καὶ ἀπὸ πρακτικῆς ἀπόψεως ἀρίστη, ἐν ἣ ὁ προσεκτικὸς μελετητὴς θὰ παρατηρήσῃ ἀσφαλῶς καὶ τοῦτο ὅτι εἶναι συντεταγμένη καὶ ἐξ ἀπόψεως ἑλληνικῆς, ὅτι δηλὰ δι' ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς μέχρι τοῦδε ἐκδοθείσας γραμματικὰς τῆς Λατινικῆς γλώσσης, αὕτη περιέχει ἐκεῖνα μόνον, ἅτινα ἀποτελοῦσι πράγματι ἰδιωματισμὸν ἐν σχέσει πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν γραμματικὴν καὶ οὐχὶ πρὸς τὴν τῶν ξένων.

Ἡ Διεύθυνσις

Γεωγίου Α. Σωτηρίου, *Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία* Τόμος Α'. Χριστιανικὰ Κοιμητήρια· Ἐκκλησιαστικὴ Ἀρχιτεκτονικὴ. Ἀθῆναι 1942. Σελίδες κς' +519+ εἰκόνες καὶ σχέδια 315.

Ἡ «Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία» τοῦ καθηγητοῦ κ. Γ. Σωτηρίου εἶναι τὸ πρῶτον ἑλληνικὸν συστηματικὸν σύγγραμμα ἐν τῇ περιοχῇ ἱστορίας τῆς χριστιανικῆς γενικῶς καὶ ἐιδικότερον τῆς μεσαιωνικῆς ἑλληνικῆς τέχνης, ἔργον μεγάλης πείρας καὶ μακροχρόνιου προσωπικῆς ἀρχαιολογικῆς ἐρεῦνης τοῦ συγγραφέως, ὅστις παρ' ἡμῶν δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ σχετικῶς ὡς ὁ εἰσηγητὴς τῆς ἐπιστημονικῆς μεθόδου καὶ ὁ ἐρευνητὴς μετὰ τοῦ πάντοτε ἀνανεομένου ἐνθουσιασμοῦ. Διὰ τοὺς λόγους τούτους καὶ ἐχαίρειτο ὡς σταθμὸς ἐν τῇ πνευματικῇ ἡμῶν ζωῇ ἡ ἐμφάνισις τῆς ὑπ' ὄψει συγγραφῆς. Αὕτη εἶναι πράγματι γεγραμμένη, ὡς θὰ ἀνέμενε τις, μετὰ βετικότητος, συγκεκερασμένης ἐνότητος μετ' ἐνθουσιασμοῦ, ἄλλοτε ἐν αἰσθητικῷ τόνῳ καὶ πρὸ πάντων μετὰ προθέσεως προσφορᾶς εἰς τὸν ἀνυγνώστην ἀσθόνου ὀλικοῦ, προθέσεως λίαν χρησίου καὶ ἐπιβεβλημένης παρ' ἡμῶν.

Ὁ πρῶτος οὗτος τόμος περιλαμβάνει ἐν ἀρχῇ προπαιδευτικὴν εἰσαγωγὴν, ἐνθα ἐξετάζονται ἡ ἐννοία, αἱ πηγαί, τὰ χρονικὰ ὅρια, ἡ ἱστορία τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας καὶ ἡ καταγωγὴ καὶ ὁ χαρακτήρ τῆς χριστιανικῆς τέχνης· ἐφεξῆς δὲ τὸ περιεχόμενον διαιρεῖται εἰς δύο μέρη. Ἐν τῷ πρώτῳ μέρει ἐκτίθεται ὁ κύκλος τῆς παλαιοχριστιανικῆς γεωγραφικῆς τέχνης, ἐνθα ἐξετάζονται ἐνιούτως ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν τῶν καὶ ἡ ζωγραφικὴ καὶ ἡ γλυπτικὴ διακόσμησις αὐτῶν (διακοσμητικὸς τρόπος καὶ θεματολογία). Ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει ἐκτυλίσσεται ὁ κύκλος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ἰδίως τῶν χωρῶν τοῦ Βυζαντίου, ἦν παρακολουθοῦμεν ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως καὶ τῆς ἀναπτύξεως αὐτῆς μετὰ τῶν κατὰ τόπους ἰδιομορφιῶν μέχρι τοῦ τέλους τῆς τουρκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι, δηλ. ἐπὶ περίοδον σχεδὸν χιλίων πεντακοσίων ἐτῶν. Τὸ τελευταῖον χρονικὸν ὅριον ἐξηγεῖ καὶ τὴν κυριαρχικὴν πᾶς ἐν τῷ ὅλῳ συστήματι θέσιν τῶν ἐλλαδικῶν μνημείων, οὕτως ὥστε ἐν τῇ περιοχῇ τῆς παλαιοχριστιανικῆς καὶ μεταβυζαντινῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἡ Ἑλλὰς νὰ παρουσιάζηται ὡς «νέα χώρα», ἥς ἡ τιμὴ τῆς ἀνακαλύψεως κατὰ κύριον λόγον ὀφείλεται τῇ δραστηριότητι τοῦ συγγραφέως.

Διὰ μακρῶν ἐξετάζονται ἐνταῦθα ἡ καταγωγὴ τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ καὶ βάσεως τεθείσης τοῦ ρυθμοῦ τῆς βασιλικῆς ἢ διαμόρφωσις τῶν μερῶν τοῦ ναοῦ (1) κατὰ τὰς ἐκάστοτε ἀνάγκας τῆς λατρείας

(1) Μερικὴ ἀμπλήρωσις τῶν ἐνταῦθα ἐκτιθεμένων εἶναι ἡ μελέτη τοῦ αὐτοῦ «Ἡ Προέθεσις καὶ τὰ Διακονικὰ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑκκλησίᾳ»: Θεολογία 18 (1949) σ. 77 κ. ε.

καὶ ἡ ἐν γένει διάταξις αὐτοῦ μετὰ τῶν προσκτισμάτων αὐτοῦ. Κύριον ὅμως θέμα εἶναι ἡ ἱστορία τῶν ρυθμῶν τῶν χριστιανικῶν ναῶν, ὡς αὕτη ἐξάγεται ἀφ' ἐνὸς ἐκ τοῦ πνεύματος τῆς λατρείας καὶ ἀφ' ἐτέρου ἐκ τῆς γενικῆς ἱστορικῆς πορείας. Ἡ ἱστορία τῶν ρυθμῶν ἐκτίθεται ὡς ἱστορία τῆς τέχνης, ἡ ἱστορία δὲ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μορφῶν ἐξηγεῖται ἐκ τῶν πνευματικῶν καὶ τῶν ἱστορικῶν προϋποθέσεων ἐκάστης ἐποχῆς. Ὁ τρόπος οὗτος τῆς ἐξετάσεως τῶν μνημείων δίδει τὴν ἐνότητα εἰς τὴν ἀποψιν τοῦ ὅλικοῦ. Ἀκριβῶς δὲ ἡ ἐνότης τῆς ἀπόψεως ὁμοῦ μετὰ τῆς ἐνότητος τῶν τιθεμένων χρονικῶν ὁρίων—ἀπὸ τῆς δύσεως τοῦ ἀρχαίου κόσμου μέχρι τῆς ἐξόδου τοῦ ἐλληνισμοῦ ἀπὸ τοῦ μεσαίωνα αὐτοῦ (1839)—ἐξηγεῖ καὶ τὴν ἑλληνοκεντρικὴν ἰδέαν, ἥτις διήκει κατὰ τὴν πραγματεύσειν τῆς ὕλης. Οὕτω κυρίως θέσις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ κ. Σωτηρίου εἶναι ἑκθεσις τῆς ἱστορίας τῆς ἐλληνικῆς καὶ τῆς ἑλληνοκεντρικῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ἥτις ἀποτελεῖ καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῶν μεγάλων παλαιοχριστιανικῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῶν περιοχῶν, αἵτινες ἐτέλουν ὑπὸ τὴν πνευματικὴν ἐπίδρασιν τοῦ Βυζαντίου. Ἐντεῦθεν δὲ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν βαλκανικῶν χωρῶν καὶ τῆς Ρωσίας θεωροῦνται ὡς κλάδοι τῆς βυζαντινῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

Διὰ τοῦ συγγράμματος τοῦ κ. Σ. αἱ βυζαντιναὶ σπουδαὶ παρ' ἡμῖν θὰ λάβωσι νέαν ὥθησιν, τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὰ μεσαιωνικά ἡμῶν μνημεῖα θὰ ἀπλωθῇ περισσότερο, ὡς ἄλλωστε πρέπει, ἀνεξαρτήτως τῆς θέσεως, ἣν ἡ ἰδέα τοῦ Βυζαντίου δύναται σήμερον ἢ ἐν τῷ μέλλοντι νὰ ἔχη ἐν τῇ πνευματικῇ καὶ τῇ ἐθνικῇ ἡμῶν ζωῇ. Ἐν τῷ συγγράμματι τοῦτ' ἐκτυλίσσονται ἐνώπιον ἡμῶν αἱ ἀρχιτεκτονικαὶ μορφαὶ μιᾶς ἱστορικῆς ἐποχῆς κατὰ ἴδιον τρόπον πνευματικῆς καὶ μεγάλης καὶ ἥτις ἀντιπροσωπεύει μέρος τοῦ ἱστορικοῦ ἐγὼ ἡμῶν. Διὰ τῆς ἀνωτέρω τῆς συντόμως ἐκτεθείσης μεθόδου καὶ συνθέσεως τῆς ὕλης ὁ κ. Σωτηρίου ἐγκαινιάζει τὴν «ὀρθόδοξον» σχολὴν ἐν τῇ ἐρευνῇ τῆς χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας, ἥτις τὸ ὅλκον αὐτῆς ἐρευνᾷ εἰς μίαν ἐνότητα ὁμοῦ μετὰ τῆς βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς τέχνης καὶ μεταξὺ τῆς στατικῆς ἀρχαιολογικῆς περιγραφῆς καὶ τῆς καθαρᾶς ἱστορίας τῆς τέχνης. Ὡς ἐπιτραπὴ νὰ διατυπώσωμεν τὴν εὐχὴν νὰ ἴδῃ συντόμως τὸ φῶς καὶ ὁ δεῦτερος τόμος τοῦ συστηματικοῦ ἔργου τοῦ σεβαστοῦ «διδασκάλου».

Δημήτριος Τ. Πάλλας

«ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΙΕΡΑΡΧΑΙ» (1905—1944)

Μετ' ὁποῦ ὁ Σύλλογος τῶν «Τριῶν Ἱεραρχῶν» (ἰδὸς Μενάνδρου 4) συμπληροῖ μίαν τεσσαράκονταετίαν δόκλῃρον ὀρθοπεδικῆς καὶ κοινωνικῆς δράσεως, ἥτις ἐπεκτείνεται εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς φιλανθρωπίας καὶ φιλαλληλίας, ἐκδηλωθείσης πολλὰ. ὡς χριστιανικὰ καὶ καθ' ὅλον τοῦτο τὸ μακρὸν χρονικὸν διάστημα τῆς εὐδοκίμου Ἑθνικῆς καὶ Ἱεραποστολικῆς αὐτοῦ πολυμόχθου ἐργασίας ἐν μέσῳ τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας, ἦν παντοιοτρόπως καὶ παντοειδῶς ὠφέλησε, συγκεκριμένως δὲ διὰ Λαϊκῶν Σχολῶν, Διαλέξεων, Ἑθνοκοινωνικῶν Τελετῶν, διὰ δύο δημοσιογραφικῶν ὀργάνων ὑπὸ τὸν τίτλον «Οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι» καὶ τὰ «Χριστιανικά Γράμματα» τῆς περιθάλψεως ἀσθενῶν καὶ ἀπόρων (τμήμα Παρηγορητρίων), τῆς προστασίας καὶ ἠθικῆς μορφώσεως ὀρφανῶν, δι' ἐνδύσεως καὶ βραβείων ἀρετῆς (τμήμα ὀρφανῶν), διὰ τῆς ἀποφυλάξεως πρῶτον οἰκογενειαρχῶν διὰ χρέη κρατουμένων καὶ τῆς προστασίας αὐτῶν (τμήμα παφύλων).

κισμένων), τῆς περισυλλογῆς καὶ ἠθικῆς προστασίας ἀτυχῶν γυναικῶν (τμήμα ἡθῶν), τέλος διὰ τῆς ἀποκαταστάσεως ὀρφανῶν καὶ ἐναρέτων κορασίων τοῦ πολεμίου (τμήμα προικοδοτήσεων).

Τὸ «Πνεῦμα», οὗ ὁ Διευθυντὴς τυγχάνει ἐκ τῶν Ὁμιλητῶν τοῦ Συλλόγου τῶν «Τριῶν Ἱεραρχῶν» συγκαίρως ἐγκαρδίως τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον καὶ τὰ μέλη τοῦ Συλλόγου διὰ τὸν παντὸς ἐπαίνου ἀξίον ζήλον αὐτῶν, εὐχεται ὅπως ὁ Σύλλογος αὐτῶν σὺν Θεῷ ὑπὸ τὴν πεφωτισμένην καθοδήγησιν τοῦ Ἰδρυτοῦ καὶ Προέδρου αὐτοῦ κ. Παναγ. Βαρυμποπίτου ἐργάζεται πάντοτε ἐπιφελῶς ἐν τῷ πλαισίῳ τοῦ «Κηρύγματος» καὶ τῆς «Φιλανθρωπίας», αἵτινα ἀποτελοῦσι καὶ τὸ διακριτικὸν τοῦ Ἰδρύματος τῶν «Τριῶν Ἱεραρχῶν» ἔμβλημα, ὑπὲρ τῆς ἠθικῆς ἀνάνηψης καὶ ἐξυψώσεως τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας καὶ περιστολῆς τῆς δυστυχίας ἰδίᾳ δὲ σήμερον ὅποτε πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων χριστιανῶν ἀδελφῶν ἡμῶν σκληρῶς πάσχουσι λόγῳ τῶν ἐξαιρετικῶν συνθηκῶν ὅφ' ἃς διαβίῳ ἡ ἀνθρωπότης δόκλῃρος.

ΕΓΚΟΛΠΙΟΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΝ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΝ

Πλουσιώτατον εἰς περιεχόμενον καὶ ἐξαιρετικὸν εἰς ἐμφάνισιν ἐξετυπώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη τὸ Ἑγκόλπιον Ἐκκλησιαστικὸν Ἡμερολόγιον τοῦ κ. Ἐμμανουὴλ Φαρλέκα, πρωτονοταρίου τῆς ἀγιωτάτης Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν, εὐλογίᾳ τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου, τοῦ ἔτους 1944.

Παλαιὰ ἐν τοῖς γραφείοις τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς.

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

Β. Π. (ἐκ Πάτρως). Τὸ ὑπόμνημα ὡμῶν, ὅπερ καὶ ἡμεῖς θὰ ἀπεγράψωμεν, ἂν εἴχομεν τὴν ἀδελφὴν ὡμῶν, θὰ διαβιβάζομεν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον. Ὁ Πρωτάνει κ. Ε. Σκάσης, ὅστις μετὰ συνέσεως, σθένους, ἀπαρνητικῆς καὶ μοναδικῆς ἡλίου ἐργάζεται ὑπὲρ τοῦ Πανεπιστημίου, θὰ ὑποστηρίξῃ βεβαίως τὰς ἐθνικὰς ἀνάγκας ὡμῶν ἐν τῇ Συγκλήτῳ. — Μ. Κ. (Ἐνταῦθα). Ἐλάβομεν καὶ εὐχαριστοῦμεν. — Συνταξιούχους (Ἐνταῦθα). Θὰ ἐργασθώμεν. — Καθηγητὴν Θεολόγον. Εἴμεθα βέβαιοι, ὅτι θὰ θριαμβώσῃ ἡ ἀλήθεια καὶ τὸ ἐθνικὸν συμφέρον. — Φοιτητὰς Φιλολογίας. Συνιστοῦμεν ἐργασίαν ἀκον. Μὴ τυρβάτε περὶ πολλὰ. Τὸ ὑπόμνημα ὡμῶν θεωροῦμεν περὶ τὸν. — Ἡθεοποιῶν (Ἐνταῦθα). Καὶ ἡμεῖς ἀποδοκιμάζομεν τὰς ἐμφανίσεις φοιτητῶν καὶ φοιτητριῶν ἀπὸ τῆς σκηπῆς. Ὡς ἀντιθέτως λυπούμεθα, διότι ἐξαιρετικὸς νέος ἡθεοποιῶν δέκοντες τὰς σπουδὰς αὐτοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ. θὰ ἐγίνετο, ὡς ἀκούομεν, καὶ ἐξαιρετικὸς φιλόλογος. — Συνταξιούχων Δικαστικῶν (Ἐνταῦθα). Ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολή, ἥς τὴν λαμπρὰν πολιτείαν ἀπὸ ἐτῶν παρακολουθοῦμεν, θὰ πράξῃ βεβαίως τὸ καθήκον αὐτῆς. — Νεαρόν Λογοτέχνην (Ἐνταῦθα). Μὴ ὑπερβαίνετε τὰ ὅρια. Τὰς σκέψεις ὡμῶν περὶ ποιητικῶν συλλογῶν θεωροῦμεν ὀρθὰς. Τῆς ποιητικῆς συλλογῆς «Φωνὴ τῆς Μούσης» τοῦ διακεκριμένου ποιητοῦ κ. Γεωργ. Α. Παράσχου—Ναυπλίου ἀντίτυπον ὑπάρχει ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ ἡμῶν. Ἀλλὰ καὶ ἡ Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη κατέχει ἀντίτυπον αὐτῆς. — Καθηγητὴν Γυμνασίου (Ἐνταῦθα). Περί τοῦ νόμου τῆς συνθέσεως τῶν σημείων ἐν τῇ Ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ Γλώσσῃ (praecceptum aureum τοῦ Scaliger) ἐργάσιν ὁ καθηγητὴς τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν κ. Α. Χατζῆς ἐν τῷ περιοδικῷ Ἑλληνικαὶ μελέται 1 (1940) σ. 1—22.

Α. Σ.

ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑ

Ὁ Μέγας Πρωτοσύγκελλος

Ἐχει ἤδη παρέλθει ἱκανὸν χρονικὸν διάστημα ἀφ' οὗ ἀνέλαβε τὰ καθήκοντα τοῦ Μεγάλου Πρωτοσυγγέλλου τῆς καθ' ἡμᾶς Θεοσώστου Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν ὁ ὑπηρετήσας ὡς καθηγητὴς τῶν Ὁρθόδοξων ἐν διαφόροις δημοσίοις γυμνασίοις ὡς καὶ ἐν τῷ Ἱεροδιδασκαλεῖῳ Κορίνθου καὶ γενόμενος Ἰδρυτῆς καὶ διευθυντὴς ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ἐν Ἀγρινίῳ τοῦ Ἡθικοθεραπευτικοῦ περιοδικοῦ «Ὁ Καλὸς ποιμὴν» κύριος Χ. Ἀλεξανδρόπουλος, ὅστις κληθεὶς ἐπὶ τούτῳ καὶ χειροτονηθεὶς ὑπὸ τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. κ. Δαμασκηνοῦ ἀνέλαβε τὴν ἀκρῶς λεπτὴν καὶ σοβαρὰν Ἐκκλησιαστικὴν ταύτην διακονίαν.

Ἀπὸ τῆς πρώτης εὐτυχῆς ἁλλωστε διὰ τὴν Ἱερὰν Ἀρχιεπισκοπὴν ἐκεῖνης ἡμέρας, ἀφ' ἧς ἐπομίσθη τὰ ἠθικά καὶ πνευματικά βάρη τοῦ ἀξιώματος τοῦ Μ. Πρωτοσυγγέλλου (ὁ πανοσιολογώτατος Ἀρχιμανδρίτης κ. Χριστόφορος Ἀλεξανδρόπουλος, παρέσχε σημεῖα ἐμφανῆ, ἐκδηλᾷ δὲ τεκμήρια, ὅτι θὰ ἐτίμα τὸ ἀξίωμα, ὅπερ ἀνεμεμήθη αὐτῷ, θὰ ἀνεδεικνύετο δὲ τοιοῦτοτρόπως ἀντάξιον τῶν προσδοκιῶν τοῦ Μακαριωτάτου καὶ τῶν ἀπαιτήσεων τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐπιτελούμενης ὑψηλῆς διοικητικῆς ὑπηρεσίας, ἣν ἐνεπιστεύθη αὐτῷ ἡ Ἐκκλησία.

Ὁ χρόνος ἀσφαλὲς κριτήριον πάσης ἱκανότητος καὶ ἀξίας, οἷον ἐπιστημονικῆς, τεχνικῆς, ἠθικῆς, διοικητικῆς κ. ο. κ., κατέδειξε πόσον πράγματι σοβαρῶς, λελογισμένως καὶ ἐπιμελῶς ἐργάζεται ἐν τῇ νέᾳ αὐτοῦ Ἐκκλησιαστικῇ Ὑπηρεσίᾳ ὁ Μ. Πρωτοσύγκελλος τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν κ. Χριστόφορος Ἀλεξανδρόπουλος, δι' ὅπερ καὶ τὸ «Πνεῦμα», οὗ ὁ Διευθυντὴς συνεργάζεται μετ' αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ συντονισμοῦ τῶν ἠθικῶν, κηρυκτικῶν καὶ πνευματικῶν συλλήβδην ζητημάτων, εὐχεται ὅπως ὁ Θεὸς ἐνισχύῃ αὐτὸν εἰς τὸ δύσκολον, πολύμορφον καὶ πολύμοχθον αὐτοῦ ἔργον.

Ὁμιλος Χριστιανικῆς Ζωῆς

«Ὁ Ἅγιος Παντελεήμων»

Ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Πρωτοσυγγέλλου τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν κ. κ. Χριστοφόρου Ἀλεξανδρόπουλου συνεχίζεται ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ Ἰδρυθέντι «Ὁμίλῳ Χριστιανικῆς Ζωῆς» ὁ «Ἅγιος Παντελεήμων» ἡ πνευματικὴ αὐτοῦ δρᾶσις (παράλλῃως πρὸς τὴν διοικητικὴν αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀρχιεπισκοπῇ) α'. δι' Ἱερᾶς ἐξομολογήσεως ἀπαξ τῆς ἐβδομάδος καὶ δὴ ἡμέραν Παρασκευὴν καὶ ὥραν 3—7 μ.μ., β'. διὰ Κυριακοῦ πρωτοῦ κηρύγματος κατὰ τὴν ὥραν τῆς Θείας Λειτουργίας ἐν τῷ Ἱερῷ Ἑνοριακῷ Ναφ' τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος «Ἀχαρνῶν» ὡς καὶ γ'. δι' ἀπογευματινῶν ὀρθοπεδικῶν διαλέξεων καθ' ἐκάστην Πέμπτην καὶ Κυριακὴν καὶ ὥραν 3—4 μ.μ., ἐν αἷς λαμβάνει μέρος ὡς ὁμιλητὴς προσκαλούμενος καὶ ὁ ἡμέτερος διευθυντὴς κ. Στυρίδων Κ. Γουδέλης ἀπαξ τοῦ μηνὸς Πέμπτην ἢ Κυριακὴν, καὶ εἰς ἃς συρρέει πληθὺς εὐλαβῶν χριστιανῶν, ἰδίᾳ δὲ ἀπαντα σχεδὸν ἐκάστοτε τὰ μέλη ἀμφοτέρων τῶν τμημάτων τοῦ «Ὁμίλου Χρι-

στιανικῆς Ζωῆς» ὁ «Ἅγιος Παντελεήμων», ὅστις ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ κατὰ πάντα ἱκανοῦ καὶ ἐνδεδειγμένου κ. Κωνσταντίνου Κωνσταντοπούλου καὶ τοῦ ρέκτου ἀνταξίου δ' αὐτοῦ Γενικοῦ Γραμματέως κ. Κωνσταντίνου Γαβαλά, ὑπὸ τὴν γενικὴν δὲ καθοδήγησιν καὶ ἐπιστάσιν τοῦ Μ. Πρωτοσυγγέλλου τέμνει νέας ὁδοὺς ὅσον ἀφορᾷ τὸν τομέα τῆς ἀγαθοεργίας καὶ φιλανθρωπίας πρὸς ἀντιμετώπισιν ἐν τῇ ἐνορίᾳ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος «Ἀχαρνῶν» (ἥτις τυγχάνει καὶ ἡ μεγαλύτερα τοῦ Κράτους ἐνορία) τῆς παντοειδῆς ἐκδηλουμένης δυστυχίας. Ἡ ἀξιεπαινος δὲ ὁμολογουμένως πρωτοβουλία τῶν μελῶν τοῦ «Ὁμίλου Χριστιανικῆς Ζωῆς» καὶ ἡ ἐκπλήρωσις τῆς εὐγενοῦς ἐνὸς ἐκάστου ἐξ αὐτῶν προθέσεως καὶ προσπάθειας, ὅπως προσφέρωσι τὸ θετικὸν χρήσιμον πρὸς τοὺς πάσχοντας χριστιανούς ἀδελφούς τῆς ἐνορίας αὐτῶν γενικώτερον ἐξ ἀπόψεως χριστιανικῆς θεωρουμένη, προκαλεῖ τὴν εὐχάριστον τῷ ὄντι ἐντύπωσιν, ὅτι τὸ Χριστιανικὸν Πνεῦμα ἔχει ἀρχίσει ἤδη ἐντονώτατα, βαθύτατα νὰ ἐπιδρᾷ ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ κοινωνικοῦ συνόλου καὶ νὰ ἐμποτίζῃ τὴν ρίζαν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν πολύμορφον σύνθεσιν αὐτοῦ ὡς Πρακτικὸς Χριστιανισμός, εὐεργετικώτατα ἐκδηλούμενος εἰς πράξεις κοινωνικῆς δικαιοσύνης, φιλαλληλίας καὶ ἔργα κοινῆς ὠφελείας.

Πρὸς τὸ συμφέρον τῶν φοιτητῶν

Διὰ τὴν ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἀνακούφισιν καὶ διευκόλυνσιν τῶν φοιτητῶν ἐξαιρετικὸν ἐπιδεικνύεται πάντοτε πρὸς τὸ συμφέρον αὐτῶν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Πρυτάνεως τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Ἐρρίκου Σκάσης, ὅστις ὄντως ὑπερανθρώπως μοχθῶν πράττει, ὅτι εἶναι δυνατόν, τόσον διὰ τὴν βελτίωσιν τοῦ καθημερινοῦ αὐτῶν συσσιτίου, ὅσον καὶ διὰ τὴν παροχὴν εἰς αὐτοὺς ἱατρικῆς περιθάλψεως. Ἐπειδὴ δὲ τὸ Πανεπιστήμιον λόγῳ τῶν ἐκτάκτων γεγονότων ἀτίνα διερχόμεθα, καὶ ἰδίᾳ λόγῳ τῆς καταλήψεως τῶν αἰθουσῶν τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ ὑπὸ τῶν βομβοπλήκτων κατοίκων τῆς γείτονος πόλεως, τοῦ Πειραιῶς, οἵτινες τοσοῦτον σκληρῶς ἐδοκιμάσθησαν καὶ ὑπὲρ ὧν ἀμέριστον ἐδείχθη καὶ δεικνύεται τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ κράτους καὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις διὰ τῆς Ἑθνικῆς Ὁργανώσεως Χριστιανικῆς Ἀλληλεγγύης (Ε.Ο.Χ.Α.) τὸ πᾶν πράττει ὑπὲρ αὐτῶν, ἐπειδὴ λέγομεν τὸ Πανεπιστήμιον θὰ παραμείνῃ κλειστὸν καθ' ὅλον πιθανώτατα τὸ ἀκαδημαϊκὸν ἔτος 1943—1944, ἐν τούτοις ὅμως ἐλήφθη πρόνοια, ὡς ἀνεκοινώθη ἀρμοδίως, ὅπως αἱ τμηματικαὶ καὶ πτυχικαὶ ἐξετάσεις τῶν φοιτητῶν διεξαγῶνται κανονικῶς.

Ὁ Προμηθευτικὸς Συνεταιρισμὸς τῶν

Λειτουργῶν Μ. Ἐκπαιδεύσεως Ἀθηνῶν

Ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ρέκτου συναδέλφου καθηγητοῦ κυρίου Μιχαὴλ Οἰκονόμου τῇ ἐπιστάσει δὲ καὶ εὐμενείᾳ πάντοτε φροντίζι τῶν Γενικῶν Ἐπιθεωρητῶν κ. κ. Βαμβόλη καὶ Ἀναγνωστοπούλου ὁ Προμηθευτικὸς Συνεταιρισμὸς τῶν καθηγητῶν τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως Ἀθηνῶν, πράττει, ὅτι εἶναι πράγματι ἀνθρωπίνως δυνατόν πρὸς διευκόλυνσιν τῶν συναδέλφων καθηγητῶν καὶ νομιζόμεν ὅτι αἱ ὑπ' αὐτοῦ προσφερόμεναι ἐξυπηρετήσεις ἐν στιγμαῖς κρίσεως, ὡς αἱ παρούσαι δὲν εἶναι εὐκαταφρόνητοι, ἀλλὰ τούναντίον ἐξαιρετικῶς μεγάλοι.

